

KAPITTEL 8

Salomos ordspråk 8,22

Fra tidlig av, helt tilbake til Justin Martyr (ca. 125 e.Kr.) og i tiden frem til den arianske strid, ble visdommen i Ordsp 8 identifisert med Sønnen³³⁷ av kristne, og teksten ble lest som en beskrivelse av hans preeksistens.³³⁸ Disse kristne ser utelukkende ut til å ha sitert Septuagintas gjengivelse av denne teksten (*kyrios ektisen me archēn hodōn autou eis erga autou*; omtrentlig oversettelse: «Herren skapte meg som begynnelsen på sine veier, for sine gjerningers skyld»). Det betyr at de leste teksten kristologisk, som en direkte beskrivelse av Sønnen opphav (før verden ble til). De forholdt seg da til en tekst som omtalte visdommen, som de identifiserte som Sønnen, direkte som «skapt». Selv om *ktizō* betyr «skape» på gresk, ser dette aldri ut til å ha voldt noen problemer for dem, og ingen av dem så noen gang grunn til å polemisere mot Septuagintas gjengivelse av denne teksten.³³⁹ Da den arianske strid (318–325) tok til, kom denne teksten i hovedfokus og ble et viktig utgangspunkt for debatten.

Et naturlig uttrykk for tanken om at Sønnen var skapt, fant arianerne, som nevnt, i sin kristologiske lesning av LXX Ordsp 8,22, som brukte

337 Jeg følger her betegnelsen («Sønnen») som ble brukt av partene i de kristologiske stridighetene. «Jesus Kristus» er først og fremst en betegnelse på «Sønnen» etter at han var på jorden. Når man snakker om hans preeksistens, snakker man imidlertid om «Sønnen». Jeg er klar over at denne betegnelsen er anti-adoptiansk, i og med at dette synet ikke regner Jesus som Guds sønn før (Johannes-)dåpen eller ved oppstandelsen.

338 Ireneus identifiserte riktignok Visdommen som Den hellige ånd (*Haer.* 4.20.4). Se Kaufman, *Becoming divine*, 111.

339 At ordet *ktizō* betyr «skape» i LXX Ordsp 8,22–30, sannsynliggjøres også av den nærliggende konteksten, der flere andre «tilblivelsesverb» også brukes (v. 23: *themelioō*, «danne», «grunnlegge»; v. 24: *gennaō*, «føde»). At oversetteren av Ordspråkene i LXX både brukte ordene «skape» og «føde» for å betegne Visdommen tilblivelse, betyr at det ikke er noen motsetning mellom disse termene i tiden da Septuaginta ble oversatt. Motsetningen mellom disse begrepene kan først spores tilbake til diskusjonene i den arianske strid, se Justnes og Beckmann, «Jesus fra Nikea?», 330.

ordet «skape».³⁴⁰ For dem gav teksten uttrykk for at Sønnen ikke var like evig som Gud, siden han var skapt av Gud, og at dette også understreket Sønnens underordning under Faderen. Teksten ble særlig problematisk for de nikenske teologene, som også leste teksten kristologisk, det vil si som en direkte beskrivelse av Sønnen. Hvordan skulle de da komme til rette med tekstens (LXXs) ordlyd («skapte meg»), som jo så ut til å stride mot deres kristologi? For Athanasius ble løsningen at han brøt med den tradisjonelle lesningen av teksten som en beskrivelse av den preeksistente Sønnen. I stedet hevdet Athanasius at teksten omhandlet inkarnasjonen. På denne måten kunne han komme til rette med at det stod «skapt» i teksten.³⁴¹ For at han virkelig skulle bli menneske, måtte Guds sønn underlegge seg skaperverket, og selv ikle seg skapningens drakt. Men hvordan kunne Athanasius stå inne for denne fortolkningen, når vers 23 hevder om visdommen: «før denne tidsalderen grunnla han meg, i begynnelsen» (egen overs. LXX).³⁴² Konteksten i 8,22–25 er tydelig på at visdommens tilblivelse skjer *før* skapelsen av verden, og at det altså ikke handler om en tilblivelse av en skikkelse idet han trer inn i verden. Dette skapte store eksegetiske problemer for Athanasius og hans likesinnede.³⁴³ Resepsjons-

340 Alfred Hockel, *Christus der Erstgeborene: Zur Geschichte der Exegese von Kol 1,15* (Düsseldorf: Patmos, 1965), 55–56.

341 Selv om han også her presiserte at betydningen ikke var «skapt ut av ingenting», men heller i betydningen «innsatt».

342 LXX: *pro tou aiōnos ethemliōsen me en arche*.

343 Frances Young, «Proverbs 8 in Interpretation (2): Wisdom Personified», i David E. Ford og Graham Stanton (red.), *Reading Texts, Seeking Wisdom: Scripture and Theology* (London: SCM, 2003), 111. Young oppsummerer Athanasius' fortolkning i dette tilfellet: «We can now look back at his handling of the text and see that it raises questions about a number of interpretative strategies. Clearly deductive argument, employing inter-textuality to determine the over-arching «mind» of Scripture, then determines the sense of particular passages, no matter how implausible!» (ibid.). Joyce påpeker også hvordan Ordspråkene 8 blir «hijacked and manipulated in order to suit the demands of the internal conflicts and polemics of developing Christianity». Paul Joyce, «Proverbs 8 in Interpretation (1): Historical Criticism and Beyond», i David E. Ford og Graham Stanton, *Reading Texts, Seeking Wisdom: Scripture and Theology* (London: SCM, 2003), 89. Om Athanasius' bruk av denne teksten, kommenterer han: «Confronted by Athanasius' use of Proverbs 8 in the Arian controversy, one longs for the text to be allowed to be itself» (s. 90). Det er åpenbart at det var ordet «skapte» (*ektisen*) i Septuagintas gjengivelse som utgjorde problemet for Athanasius og hans likemenn. På samme måte måtte også Eusebius av Cæsarea komme til rette med ordet «skapte». Han argumenterte på tilsvarende vis at Ordsp 8,22 kunne anvendes på Sønnen, men argumentere likevel for at «skape» ikke behøver å betegne en faktisk tilblivelse. Eusebius, *Marc* 3.2. Se Mark J. Edwards, «Did Origen Apply the Word Homoousios to the Son?», *JTS* 49, nr. 2 (1998): 669. Derfor foretrakk Eusebius betydningen «erverve» (*ktaoimai*), som han også visste var en mulig tolkning av det hebraiske ordet, og som også fantes i andre

historien vitner om at det stod mye på spill i forståelsen av denne teksten, og for de nikenske teologene ble det svært viktig å unngå betydningen «skape».

Den teologiske spenningen mellom synet på Jesus i den nikenske trosbekjennelsen og oversettelsesvalgene i denne teksten avhenger i stor grad av om man anser visdommen som en poetisk eller faktisk eksisterende skikkelse. Dersom visdommen i Ordsp 8 leses som en faktisk skikkelse, og denne skikkelsen blir identifisert med Kristus i NT, blir beskrivelsen av visdommen i Ordsp 8 en direkte beskrivelse av Sønnen. Å bruke «skape» som oversettelse i Ordsp 8,22 kan dermed bli problematisk. Beskrivelsen av visdommen og oversettelsen av Ordsp 8,22 blir dermed en direkte beskrivelse av Sønnens opphav. Dersom visdommen derimot kun er en personifisert poetisk skikkelse, blir visdommen i Ordsp 8 i langt mindre grad en direkte beskrivelse av Sønnen. Å bruke «skape» i Ordsp 8,22 vil dermed antakelig bli mindre problematisk.

Oversettelsesprosessene

Utvalg66

Ragnar Leivestad var primæroversetter for Ordspråkene i Utvalg66. Førsteutkastet hans ble videre bearbeidet av Oddmund Hjelde og Ole Øverland Gjerde.³⁴⁴ Leivestad oversatte verset slik: «Meg skapte Gud som det første han gjorde i fordums tid, før alt sitt verk.»³⁴⁵ Dette ble videre bearbeidet, og fikk følgende utforming i den endelige teksten i Utvalg66:

Oversettelse	Fotnote	Overskrift
Meg skapte Herren først av alt, før sine verk, i fordums tid.	v.1 <i>Visdommen</i> : blir her skildret som person. Jfr. 1,20ff. v. 22ff. Jfr. Joh. 1,2f.	<i>Visdommen vitner om seg selv</i> (Ordsp 8,1.22-36)

oversettelser. Joyce påpeker også at det i dette tilfellet var «doctrinal interests that motivated Eusebius to intrude». Joyce, «Proverbs 8 in Interpretation», 92. Eusebius ser ut til å ha vært den eneste av de patristiske eksegetene som appellerte til en annen mulig betydning av det hebraiske ordet. Dette gav ham åpenbart en fordel siden han da kom bort fra det problematiske «skape».

344 Dette forekommer i et notat av Åge Holter som ble lagt frem på landsstyremøtet 5.–6.12.1963. RA, PA-1345/D0004/001.

345 BS, 039/4-21-1.

I fotnoten ligger det en kristologisk kobling: Visdommen blir her beskrevet som «person», og kryssreferansen leder forståelsen mot at personen er Kristus (Jfr. «v. 22ff. Jfr. Joh. 1,2f.»). Dette tyder på at oversetterne var bevisste på teksten som en *kristologisk* tekst. Dette er i seg selv ikke signifikant. Enhver kristen teolog vil antakelig være bevisst på dette. Det interessante er derimot at man har oversatt teksten på en måte som teologisk sett vil være utfordrende for dem som leser teksten som en direkte beskrivelse av Sønnens opphav, og som samtidig forventer at teksten står i harmoni med kirkens lære om Kristus (som «født, ikke skapt»).

Salomos ordspråk 8,22 i NO78

Endelig oversettelse og paratekst for Ordsp 8,22 i NO78 ble som følger:

Oversettelse	Fotnote	Overskrift
Jeg var det første Herren skapte, hans første verk i fordums tid.	8,22 Jeg: visdommen	Visdømmens opphav (Ordsp 8,22-36)
Herren skapte meg fyrst av alt, eg var hans fyrste verk i fordums tid.	8,22 eg: visdomen	Opphavet til visdom (Ordt 8,22-36)

Etter Utvalg66 startet man på nytt i Bibelselskapet, og alle tekstene skulle nå oversettes på nytt, som om det ikke var gjort noe før.³⁴⁶ Dette gjaldt også for Ordspråkene. Hjelde var primæroversetter på bokmål. Hjeldes førsteutkast ble sendt til Gjerde, som skulle lage sin nynorskversjon. De to skulle deretter møtes for å samkjøre teksten. Diskusjonene og valgene er reflektert i overstrykningene i Hjeldes utkast.³⁴⁷ Etter dette møtet ble hovedoverskriften i Hjeldes utkast («Skaperens første verk») stående, mens marginalforslaget til overskrift («Skaperens medarbeider») ble strøket. Hjeldes hovedtekst i 22a ble stående: «Herren skapte meg først av alt», mens hans to forslag i 22b ble rettet til «jeg var hans første verk i fordums tid». Det ser ut til at oversetterne forstod visdommen som Guds første skaperverk. Både overskriften («Skaperens første verk») og gjengivelsen («Herren skapte meg først av alt, jeg var hans første verk i fordums tid») gjør en slik lesning naturlig. Det avgjørende for det kristologiske

³⁴⁶ Bekreftet i samtale med Gjerde (telefonintervju 9.1.14) og Sæbø (telefonsamtale 27.11.13).

³⁴⁷ BS, 039/4-21-1.

spørsmålet vil være hvorvidt man forstår visdommen som en distinkt person eller som en poetisk beskrivelse av Guds egenskaper. Både overskriften og selve teksten vil være utfordrende for dem som leser utsagnet som en direkte beskrivelse av Sønnens opphav.

Behandling i OU august 1973

Utkastet (ovenfor) gikk nå videre til behandling i OU august 1973. Etter OUs behandling ble teksten rettet til: «Jeg var det første Herren skapte, hans første verk i fordums tid.» Den opprinnelige gjengivelsen ble nå skjøvet ut som alternativ i marginen, sammen med et nytt alternativ («jeg var hans første verk i fordums tid»)³⁴⁸ Etter OUs behandling ble den oppdaterte versjonen (jf. ovenfor) sendt ut til en gruppe konsulenter i oktober 1973.³⁴⁹ Tekstene (med overskrifter) som ble sendt ut til konsulentene, så dermed slik ut:

Målform	Tekst	Overskrift
Bokmål	Jeg var det første Herren skapte, hans første verk i fordums tid.	Skaperens første verk
Nynorsk	Herren skapte meg fyrst av alt, eg var hans fyrste verk i fordums tid.	Skaparens fyrste verk

Som man ser, er nynorskteksten noe annerledes med tillegget «eg var» som innledning til 22b.³⁵⁰ Ellers er alt likt. I tråd med saksgangen ble utkastet sendt til en gruppe konsulenter.

Kommentarene fra konsulentene

I dokumentet med den samlede responsen til bokmålsteksten har Salomos ordspråk 8,22 samlet sett den lengste kommentaren. Ole Modalsli, dosent ved MF i systematisk teologi, kommenterte overskriften («Skaperens første verk»):

Jeg har en bemerkning jeg holder for vesentlig: s. 13 står som overskrift: Skaperens første verk. Avsnittet rommer den tekst Arius og Jehovas vitner anfører

³⁴⁸ BS, 040/4-21-2.

³⁴⁹ BS, 040/4-21-5.

³⁵⁰ BS, 054/4-44-1.

som hovedstøtte for tesen at Kristus er Guds første skapning, altså skapning. Det bør da fremgå av overskriften at det her fremdeles er tale om Visdommen. Som det nå står, innføres det et jeg man ikke vet hvem er, og det blir enda lettere å argumentere for at dette må være Kristus. I v. 22–36 forekommer ikke ordet Visdommen, altså kan ingen vite at det er den det tales om, når de leser den nye overskrift, som jo godt kan innføre en helt ny tankegang. Teksten selv, uten overskriften, viser tydelig nok at det hele tiden er Visdommen det dreier seg om. Altså: «Skaperens første verk» byttes ut med: Visdømmens opphav eller noe annet som måtte være enda bedre.»³⁵¹

Det virker tydelig at det teologisk sett står mye på spill for Modalsli i denne teksten, når det er viktig å presisere at overskriften skal utformes slik at den ikke kan tas til inntekt for en bestemt kristologi. Ønsket om å presisere at det «fremdeles er tale om Visdommen», virker i realiteten mer som en presisering av at det *ikke* er tale om Kristus. Det tyder altså på at Modalsli ikke leste beskrivelsen av visdommen som en direkte beskrivelse av Sønnen. Dette sannsynliggjøres også av at Modalsli ikke kommenterte oversettelsen «skapte meg» i 8,22. I tråd med hans engasjement i responsen ovenfor, der han til og med er opptatt av at parateksten skal utformes slik at den ikke tas til inntekt for en «heretisk» kristologi, kan man i det minste forvente at han ville hatt samme, om ikke større engasjement for selve bibelteksten – dersom han hadde lest teksten som en direkte beskrivelse av Kristus. I Modalslis *Troslære* fra 1975 leser han heller ikke teksten på denne måten. Det avgjørende ser ut til å ligge i hans nikerske lesning av Johannesprologen. Også her fremheves arianismen som aktuell på grunn av Jehovas vitner.³⁵² Presiseringene ovenfor ser altså utelukkende ut til å være motivert av et ønske om å redusere at teksten skal kunne leses slik Jehovas vitner leser den, og slik teksten blant annet ble lest under de kristologiske stridighetene i oldkirken.

351 Gjengitt etter Modalslis originalskriv. BS, 009/3-5-4.

352 Ole Modalsli, *Troslære: Forelesninger* (Oslo: Skrivestua, Menighetsfakultetet, 1975), 76, der han beskriver arianismen: «Et hoveddord er Ordsp 8,22: «Herren skapte meg som sitt første verk.» Dette stedet, som taler om Guds vise verdensplan som var den en person, blir gjort til et læreutsagn om at Kristus var Guds første skapning. Typiske teser hos Arius: «Det var en gang da han ikke var.» «Av annet vesen enn Faderen». Med dette går Arius ut over det som sies om Ordet (Logos) i Joh. 1,1ff. Arianismen er aktuell, ikke minst fordi Arius av Jehovas vitner prises som det store sannhetsvitne i Oldkirken.»

Ivar P. Seierstad fikk også anledning til å uttale seg som konsulent. Seierstad hadde betydelig faglig tyngde som tidligere professor i GT ved Det teologiske Menighetsfakultet. Seierstad hadde også vært med på det innledende oversettelsesarbeidet med NO78 i perioden 1958–60. I sin uttalelse kommenterte han ikke bare oversettelsesalternativene, men argumenterte også for en helt annen gjengivelse av *qanah*, som på dette stadiet var oversatt med «skape»:

Det vil bli litt strid om qana her. Vår kirkebibel til Johs. 1,2 viser til Ordsp. 8,22, tar det altså om Logos. Det forutsetter oversettelsen «erhverve», som er den vanlige betydningen av ordet, o.s.v. Dette forutsetter at man følger Luthers oversettelse « ... hat mich gehabt im anfang seiner wege/Ehe er was machet/ war ich da». (1545). Men dette forutsetter kirkebibelen før den rev. utgaven av 1930: «Herren eiede mig i sin Veis Begyndelse». Den senere kirkebibel har «skapte meg». ³⁵³

Som Seierstad påpeker, viser NO04/30 i Joh 1,2 til Ordsp 8,22 (kryssreferansen). Ifølge Seierstad forutsetter dette oversettelsen av *qanah* i Ordsp 8,22 til «erhverve». Nøyaktig hvorfor det at NO04/30 i en kryssreferanse viser til Joh 1,2, skulle forutsette en bestemt oversettelse i Ordsp 8,22, er ikke direkte uttalt. I sin kopi av konsulentuttalelsen har også Magne Sæbø satt en ring rundt «det forutsetter», og ser ikke helt ut til å forstå hva «det» refererer til.³⁵⁴ Joh 1,2 viser til Ordsp 8,22 i NO04/30 og forstår dermed Ordsp 8,22 som å handle om «Logos», ifølge Seierstad. Seierstad ser her ut til å forvente en harmonisk forståelse mellom de to versene, og at begge tekstene skal gjengi et relativt likt meningsinnhold. Det er likevel ingen tvil om hvor prioriteten ligger: Anvendelsen av Ordsp 8,22 i Joh 1,2, bestemmer oversettelsen av Ordsp 8,22 i sin opprinnelige kontekst. Én ting står likevel ubesvart: Hvorfor skulle koblingen til Ordsp 8,22 i Joh 1,2 utelukke at *qanah* i Ordsp 8,22 skulle bety «skapt» og forutsette oversettelsen «erhverve»? Seierstads kommentar gir kun mening dersom man forutsetter en nikensk kristologi i Joh 1,2, som utelukker betydningen «skape». Når denne forståelsen igjen skal styre oversettelsen av *qanah*

353 Gjengitt etter Seierstads originalskriv. BS, 040/4-21-5.

354 I dokumentet med konsulentresponsen. BS, 040/4-21-5.

i Ordsp 8,22, blir det av ideologiske årsaker vanskelig å fremholde «skapt» som et reelt meningsalternativ, og i tråd med denne tankegangen fremstår «erhverve» som et mer attraktivt alternativ.³⁵⁵

Seierstads refererer videre til de hebraiske leksikon, KBL (1953) og Zorells leksikon (først utgitt i 1947). KBL plasserer ikke *qanah* i Ordsp 8,22 under noen betydning i det hele tatt. Zorell, derimot, oversetter de aktuelle ordene til «Deus *habuit* Sapientiam Pr 8 22 (ab aeterno 23 SS)»³⁵⁶, det vil si «Herren hadde Visdommen» – noe som altså støtter opp om Seierstads forslag og Luthers oversettelse, som han selv nevner.

Magne Sæbø har gjort en stor jobb med å gå etter Seierstads merknader, og har selv sjekket en del leksika og notert oppslagene med blyant på skrivepapir med konsulentuttalelsen, sammen med Septuagintas oversettelse av verset.³⁵⁷ Sæbøs sekundærlitteratur gav ham ingen grunn til å følge Seierstads ønsker, ettersom litteraturen i all hovedsak gikk inn for betydningen «skape».³⁵⁸ Kommentarlitteraturen som også Sæbø tidligere hadde konferert med som forberedelse til behandlingen i OU august 1973, gikk ensidig inn for «skape».³⁵⁹

355 Ludwig Köhler og Walter Baumgartner, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros: Wörterbuch zum hebräischen Alten Testament in deutscher und englischer Sprache* (Leiden: Brill, 1953).

356 Franciscus S. J. Zorell, *Lexicon Hebraicum et Aramaicum Veteris Testamenti* (Roma: Pontificium Institutum Biblicum, 1968), 727.

357 BS, 040/4-21-5.

358 Sæbø har bl.a. slått opp i Königs hebraiske og arameiske ordbok fra 1910, som har plassert *qanah* i Ordsp 8,22 under betydningen «beschaffen, gründen, bereiten». Andre tekster med ordet *qanah* ble også plassert under samme betydning: 1 Mos 14,19,22; 5 Mos 32,6; Sal 139,13. Se Eduard König, *Hebräisches und Aramäisches Wörterbuch zum Alten Testament: Mit Einschaltung und Analyse aller schwer erkennbaren Formen; Deutung der eigennamen sowie der massoretischen Randbemerkungen und einem deutsch-hebräischen Wortregister* (Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1910), 411. Sæbø har også sjekket Holladays hebraiske og arameiske leksikon, som har plassert *qanah* i Ordsp 8,22 under betydningen «create», «skape», der også andre tekster med ordet *qanah* ble plassert: 1 Mos 14,19,22; 2 Mos 15,16; 5 Mos 32,6; Sal 78,54; 139,13. Se William L. Holladay, *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (Leiden: Brill, 1971), 320. Sæbø har også sjekket ut Humberts artikkel om *qanah* i bibelhebraisk, som plasserte *qanah* i Ordsp 8,22 under betydningen «skape» («créer»), der også andre tekster med ordet *qanah* ble plassert: 1 Mos 14,19,22; 5 Mos 32,6; Sal 78,54; 139,13. Se Paul Humbert, «Qânâ en hébreu biblique», i Walter Baumgartner et al. (red.), *Festschrift Alfred Bertholet zum 80. Geburtstag gewidmet von Kollegen und Freunden* (Tübingen: Mohr, 1950), 260.

359 Dette er utledet fra Sæbøs utkast, som ble gjennomgått i OU, som reflekterer Sæbøs forberedelse og OUs vedtak. BS, 040/4-21-2. Kommentarlitteraturen er skrevet inn for hånd med blyant på Sæbøs utkast og representerer hans forberedelse til møtene. Sæbø forteller i en samtale at dette var hans rutine. Telefonsamtale 8.4.14. Utkastet viser at Sæbø her har forberedt seg med både Gemser, Ringgren og Mowinckel, samt at han har konsultert en rekke bibeloversettere

Bibeloversettelsene man sammenlignet med i oversettelsesprosessen, ser heller ikke ut til å ha gitt støtte til å endre oversettelsen til «erhverve». Det store flertallet av disse oversettelsene (utkommet innen 1973) hadde oversettelsen «skape».³⁶⁰ Både kommentarlitteraturen og oversettelsene man sammenlignet med, gav dermed en betydelig forrang til betydningen «skape».

Nynorskutkastet ble også sendt ut til en gruppe konsulenter, men ingen av dem kommenterte noe til dette verset.³⁶¹ Foruten denne gruppen finnes en innkommende respons fra Ragnvald Indrebø og Ingolf Kvamen, men ingen av dem foreslo noen endringer i 8,22. Kvamen foreslo riktignok en alternativ overskrift: «Det fyrste Skaparen gjorde».³⁶²

Behandlingen av kommentarene

Behandlingen av merknadene til Salomos ordspråk 1–10 skjedde i oversettelsesutvalgets GT-seksjon 4. desember 1973.³⁶³ Tre oversettelsesmanuskripter (Sæbø, Hjelde, Gjerde) fra møtet er bevart, og alle sammenfaller med hensyn til hvilke kommentarer som har fått gjennomslag i teksten:³⁶⁴

til sammenligning. Kommentarlitteraturen gikk ensidig inn for «skape» i Ordsp i 8,22: Gemser har oversettelsen «schuf mich», «skapte meg», *Sprüche Salomos*, 2. utg. (Tübingen: Mohr, 1963), 46. Jf. også GTMMM 4, her med Mowinckels oversettelse: «som første verk har Jahve skapt mig, hans første gjerning i fordums tid». Slik også Ringgren, som oversetter: «Jahwe schuf mich als Anfang seines Tuns, als erstes seiner Werke, vorlängst», og omtaler også Visdommen som «Die erste Schöpfung Gottes». Helmer Ringgren og Walther Zimmerli, *Sprüche. Prediger*. ATD 16:1 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962), 38–40.

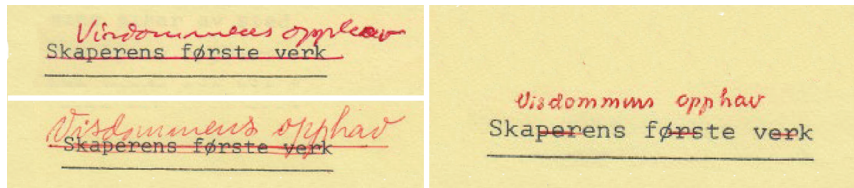
360 NO04/30 («skapte meg»), DO48 («skabte»), SVE1917 («skapade mig»), NEB («created me»), JB («created me»), Zürcher («schuf mich»), Dhorme 1959 («m'a créée»), Jérusalem («m'a créée»), RSV («created me»). Foruten disse hadde Luther («Der HERR hat mich schon gehabt»), som Seierstad anførte som støtte for sitt forslag. For øvrig har NAB («begot me»). Dette er interessant nok det eneste stedet den katolske oversettelsen NAB oversetter *qanah* til «beget». At oversettelsen («begot me») samsvarer med den engelske versjonen av den nikenske trosbekjennelsen («begotten, not created»), virker alt annet enn tilfeldig når man leser fotnoten til 8,22–30, som knytter teksten til treenigheten og Kristus: «Wisdom is of divine origin. It is here represented as a being which existed before all things (22–26) and concurred with God when he planned and executed the creatiopn of the universe, adorned it with beauty and variety, and established its wonderful order (27–30). Here that plurality of divine Persons is foreshadowed which was afterward to be fully revealed when Wisdom in the Person of Jesus Christ became incarnate.»

361 I dokumentet med den samlede responsen er følgende personer nevnt: Alf Hellevik, Johanna Hetlesæter, Otto Holmås, Sigmund Skard, Bjarne Slappgard, Berge Øverland og Ivar Aars. 009/3-5-4.

362 BS, 054/4-44-1.

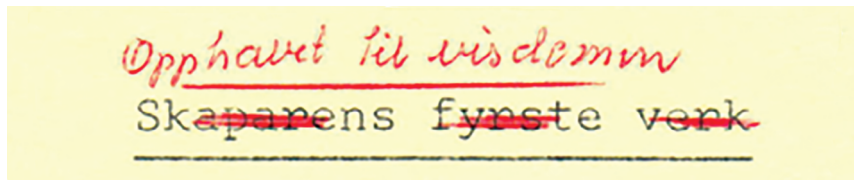
363 Ifølge en møteinnkalling datert til 19.11.73. BS, 040/4-21-5.

364 BS, 040/4-21-3.

Top left: Magne Sæbøs utkast. Bottom left: Oddmund Hjeldes utkast. Right: Ole Øverland Gjerdes utkast.

Endringen viser at oversetterne har tatt hensyn til Modalslis bemerkning om overskriften og fulgt hans forslag. Overskriften presiserer nå at tekstperikopen handler om *visdommens* opphav, og unnlater også å beskrive nøyaktig *hvordan* visdommen ble til. Tilsvarende endring reflekteres i Gjerdes nynorskutkast («Opphavet til visdomen», jf. bildet nedenfor):³⁶⁵

Det er ikke tatt hensyn til Seierstads kommentarer. Selve bibelteksten var dermed uforandret, og var oversatt: «Jeg var det første Herren skapte (marginal: «Herren skapte meg først av alt»), hans første verk i fordums tid» (marginal: «jeg var hans første ...»). Teksten skulle nå videre fra OU til sentral- og landsstyret.

Utkast til noter ble behandlet 7. januar 1974, sammen med resten av Salomos ordspråk.³⁶⁶ Notene ble sendt ut i forkant (20.12.73) sammen med møteinnkallingen, som gir en viktig opplysning: «Som vanlig setter vi opp et maksimalt antall noter, som kanskje må reduseres en del.»³⁶⁷ Notene var relativt omfattende for Ordsp 8,22, og kommenterte to formuleringer fra oversettelsen: «hans første verk: Visdommen, som stammer fra Gud (2,6), er her tenkt som en selvstendig skapning ved siden av ham. Visdommen var med som Guds «bygningsmann» da han skapte verden (v. 27 ff).»³⁶⁸

³⁶⁵ BS, 054/4-44-1.

³⁶⁶ Ifølge møteinnkallingene fra 19.11.73 og 20.12.73. BS, 040/4-21-5.

³⁶⁷ BS, 040/4-21-5.

³⁶⁸ BS, 040/4-21-5. Notene er forfattet av Hjelde.

Samtidig presiseres gjengivelsen «skapte» i noten: «skapte: Verbet kan også bety «ei» eller «skaffe seg». Men sammenhengen viser at det her er tale om skapelsen. Sml. 1 Mos 14,19f.»³⁶⁹ Forklaringen til «hans første verk» viser at oversetteren forstår visdommen som en «skapning», noe som også var tydelig i den opprinnelige oversettelsen. Samtidig fremheves visdommens rolle som skapermidler («Guds «bygningmann»). I forklaringen til «skapte» kan man se en viss imøtekommenhet overfor Seierstads konsulentinnspill. Noten fremhever andre oversettelsesalternativer, men slår likevel fast at «sammenhengen viser at det her er tale om skapelsen». Henvisningen til 1 Mos 14,19 viser til et annet tilfelle der *qanah* er brukt i betydningen «skape». Noten til nynorskteksten hadde tilsvarende ordlyd.³⁷⁰

Både tekst og noter skulle godkjennes på landsstyremøtet 2.–4. april 1974, og «ble gjennomgått og godkjent med mindre endringer».³⁷¹ Vedtakene fra landsstyret er gjort utelukkende om bokmålsteksten. Her valgte de marginalforslaget for vers 22a: «Herren skapte meg først av alt» (tidl. hovedtekst: «Jeg var det første Herren skapte»). Marginalforslaget ble også foretrukket i vers 22b: «Jeg var hans første verk i fordums tid» (tidl. hovedtekst: «hans første verk i fordums tid»). Bokmålsteksten ble nå lik nynorskteksten. Etter vedtakene i landsstyret april 1974 så teksten slik ut:

Bokmål	Herren skapte meg først av alt, jeg var hans første verk i fordums tid.
Nynorsk	Herren skapte meg fyrst av alt, eg var hans fyrste verk i fordums tid.

Notene ble også lagt ved som saksdokumenter selv om landsstyret utelukkende ser ut til å ha fokusert på bibeltekstene.³⁷² Det er ingen vedtak eller bemerkninger om parateksten til dette verset.³⁷³

369 BS, 040/4-21-5.

370 «hans fyrste verk: Visdomen, som kjem frå Gud (2,6), er her tenkt som ei sjølvstendig skapning ved sida av han. Visdomen var med som Guds «bygningmann» då han skapte verda (v. 27ff). skapte: Verbet kan og tyda «eiga» eller «få seg». Men samanhangen syner at det her er tale om skapinga. Sml. 1 Mos 14,19.» BS, 054/4-44-2.

371 Ifølge møteprotokollen, RA, PA-1345/D0001/0002.

372 I et skriv til landsstyrets medlemmer 23.10.73 understreker generalsekretær Mathisen hvor prioriteten skal ligge: «Når det gjelder manuskripter som skal gjennomgå, er disse allerede på forhånd nøye gjennomgått av konsulenter i Oversettelsesutvalg. Som vanlig må gjennomgåelsen på Landsstyremøtet derfor nødvendigvis innskrenke seg til vesentlige spørsmål.» PA-1345/D0004/0003.

373 De eneste vedtakene om fotnoter fra landsstyret april 74 er om tre noter til Daniel, 040/4-21/5.

For bokmålsteksten ble landsstyrets vedtak reversert mot slutten av oversettelsesprosessen. Landsstyrets årsmøte 29.–31. mars markerte slutten på landsstyrets behandling av oversettelsesarbeidet, og det resterende arbeidet ble gjort av OU og sentralstyret. Landsstyrets medlemmer ble vanligvis informert om de videre endringene, men det ser ikke ut til å ha skjedd i dette tilfellet.³⁷⁴ Endringen ser likevel ut til å ha kommet gjennom, uavhengig av om den ble vedtatt av sentralstyret eller ikke. Vedtakene fra landsstyret 1974 ble dermed reversert, og bokmålsteksten samsvarte med utkastet etter OUs behandling i 1973 («Jeg var det første Herren skapte, hans første verk i fordums tid»). Nynorskteksten ble derimot ikke endret, og de to versjonene hadde nå forskjellig ordlyd.

Fotnotene til Salomos ordspråk ble også endret i slutfasen. I fotnotene ble begge kommentarene («hans første verk» og «skapte») til vers 22 strøket. Begge notene ble erstattet av en note som presiserer hvem jeg-et i teksten er: «Jeg: visdommen.» I protokollen til sentralstyremøtet 8. desember 1977 står det at «noter til skriftene fra Salomos Ordspråk [...] ble fremlagt, gjennomgått og godkjent med få endringer. Antallet av noter ble ytterligere noe redusert».³⁷⁵ De endelige vedtakene ser ut til å ha blitt fattet i sentralstyret. Hjelde hadde et hovedansvar for notearbeidet i avslutningsfasen.³⁷⁶ Både Hjelde og de andre tilstedeværende³⁷⁷ var

374 På en kopi av et oversettelsesmanuskript fra landsstyret 74 har OU-leder Sæbø skrevet «siste justeringer 16/8-77 (på eget ark)». I marginen til Ordsp 8,22 er det markert «16/8 – Ft. [Flertall] «heller den». «Heller den» ser da ut til å vise til den opprinnelige gjengivelsen av Ordsp 8,22, som ble lagt frem for landsstyret april 1974, men som landsstyret endret. Dette endringsforslaget kom ikke med i OU-protokollen «på et eget ark». Sæbø har markert dette i ettertid ved å føre inn forslaget med penn: «Den overs ... [] i stedet for [] som ble vedtatt (landsstyret 74).» «Forslag til revisjon av gammeltestamentlige tekster», markert «OU 8/77», 040/4-21-5. Forslagsendringene fra OU ble behandlet i sentralstyret 29. august 1977. De vedtatte endringene fra sentralstyret ble deretter sendt som orientering til landsstyrets medlemmer, men heller ikke her er Ordsp 8,22 ført inn. Orientering fra Birger Mathisen til landsstyrets medlemmer, datert 13.9.1977, RA, PA-1345/D0004/0003.

375 RA, PA-1345/D0002/0001. I møtet ble det også gjort vedtak om slutføringen av noter og tilleggs materiale: «Administrasjonen gis fullmakt til å avslutte arbeidet med fotnoter og tilleggs materiale. Kopi av trykk-manuskript for dette materiale sendes til Sentralstyret og Landsstyret med mulighet for medlemmene til å kommentere materialet.»

376 I protokollen til møtet i sentralstyret 8.12.77 fremgår det også at Hjelde har stått for mye av arbeidet med fotnoter: «Sentralstyret ga uttrykk for takknemlighet overfor Oddmund Hjelde for arbeidet han hadde utført med fotnoter og dette tilleggs materiale og rettet en inntrengende henstilling til ham om å fullføre denne oppgave.»

377 Fra protokollen: «Støylen, Natvig, Aukrust, Hauge, Haaland, Jervell, Norum, Sæbø, Mathisen og Helgesen. Dessuten var Oddmund Hjelde og Gunnar Johnstad innkalt og tilstede.» PA-1345/D0002/0001.

nok klar over at innholdet i notene kunne oppfattes som kontroversielt (jf. den tidligere konsulentresponsen), og de kan derfor ha blitt strøket, i tråd med retningslinjene om at notene ikke skulle være kontroversielle (se 60–2). Grunnen til at denne noten ville blitt ansett som kontroversiell, er nettopp kirkens kristologi, og særlig for dem som leser beskrivelsen av visdommen som en direkte beskrivelse av Sønnens opphav. Det at notens kontroversielle innhold forsvant, illustrerer dermed et indirekte hensyn til en kirkelig lesning av denne teksten, noe som også har å gjøre med mottakelsen av oversettelsen blant de kristne kirkesamfunnene.

Presiseringen om at jeg-et er visdommen, virker som et ekko av Modalslis bekymring i konsulentresponsen. At noten ble forkortet, må også ses i sammenheng med at antallet og omfanget av noter ble kraftig redusert for hele Salomos ordspråk. Ved endringen av noten i sluttresultatet er det likevel påfallende å se hvilket syn som blir prioritert og presisert, og hva som blir utelatt.

Arbeidet nærmet seg nå slutten. Hittil i oversettelsesprosessen hadde Bibelselskapet tatt hensyn til Modalslis kommentar om den først foreslåtte overskriften («Skaperens første verk») og sløyfet fotnoten som presiserte at visdommen var en «skapning». I teksten hadde de ikke tatt hensyn til Seierstads endringsforslag, og beholdt oversettelsen «skapte».

Kritikken mot å oversette *qanah* med «skape» kom nå på ny fra Nils M. Møll, første gang i en korrespondanse 25. november 1976.³⁷⁸ Skrivet ser ut til aldri å ha blitt besvart. Møll sendte et nesten identisk brev 27. februar 1978, som imidlertid ble besvart. Denne korrespondansen skjedde kort tid før NO78 ble publisert (1. november 1978). Møll var tydelig misfornøyd med oversettelsen av Ordsp 8,22 i NO30, og bad innstendig om at den nye oversettelsen ikke måtte følge i samme spor. Slik Møll fremstiller det, er oversettelsen av *qānāni* til «skapte meg» feil, og «helt forskjellig fra det som står i grunnteksten».³⁷⁹ Her viste han blant annet til den vitenskapelige utgaven av den hebraiske teksten i Kittels Biblia Hebraica, som Bibelselskapet la til grunn for sin oversettelse. Møll refererer til en «familiebibel» han har [NO04], som derimot har det han mener «stemmer

378 BS, 079/6-1-3.

379 BS, 084/6-6-3-4.

med grunnteksten».³⁸⁰ Møll fremstiller oversettelsen «eiede mig» som et én til én-forhold til grunnteksten, og mener dette svarer til det som sies i fortsettelsen ved fødselsordene i vers 24 og 25. Implisitt ligger det da at «skapte meg» ikke svarer til fortsettelsen, og at han dermed ser «fødsel» og «skapelse» som motsetninger – helt i tråd med den forståelsen som ble bestemt med den nikenske trosbekjennelsen. Mølls brev fra 1976 representerer en tilsvarende tendens med eksplisitte referanser til denne trosbekjennelsen, der han blant annet snakker om «Jesu evige guddom». Møll er også tydelig på at han leser omtalen av visdommen i Salomos ordspråk 8 som en direkte beskrivelse av Kristus: «Han som er <blitt til> <fra evighet> ved å bli <født>, Ordspr. 8,23-25, han er ikke skapt!»³⁸¹ Samtidig bruker han også Bibelselskapets oversettelse av Kol 1,15 i NT75 («den førstefødte, som står over alt det skapte») for å belegge sin kristologi. I hans brev er det tydelig at hans engasjement også er relatert til Jehovas vitners bruk av dette verset:

Bibelselskapet er sikkert kjent med hvordan Jehovas Vitner bruker Ordspr. 8,22 i sin polemikk mot troen på Jesu guddom. Et av deres skrifter begynner med at dette vers blir sitert, og ut fra dette hevdes det så at Jesus er skapt. Som en engel nr. 1, men skapt. Nylig var det program i lokalsendingen i Kristiansand hvor Jehovas Vitner fikk legge frem sin lære. Igjen angrep på Jesu guddom, ut fra dette skriftsted. Dette må ikke fortsette i den nye oversettelse, det ber jeg om!³⁸²

Generalsekretær Birger Mathisen responderte 21. mars 1978, og svarte vennlig:

Når det gjelder ditt spørsmål om Ordsp 8,22, har jeg bedt Hjelde om en utredning. Kopi av denne vedlegges. Jeg skjønner jo godt ditt anliggende og naturligvis vil vi prøve å svare Jehovas Vitner så godt vi formår. Men jeg synes jo det er svært at de kan benytte Ordsp 8,22 i sin polemikk mot troen på Jesu guddom. Jeg er nå noe i tvil om det er det beste utgangspunkt for forsvar for Jesu guddom å anvende skriftmaterialet fra Ordsp. Det måtte vel være annet skriftmateriale som ligger mer nær.³⁸³

380 BS, 084/6-6-3-4.

381 BS, 079/6-1-3.

382 BS, 084/6-6-3-4.

383 BS, 084/6-6-3-4.

Hjeldes håndskrevne redegjørelse var vedlagt i brevet:

Ad Nils M. Mølls kritikk av oversettelsen Ordsp 8,22

Når NO[30], i likhet med de fleste nyere oversettelser, sier «Herren skapte meg», er det selvsagt ut fra en vel begrunnet forståelse av grunnteksten. De eldste oversettelser av GT (Septuaginta, Targum, [...]) tar alle verbet qana i betydningen «skape». Denne forståelsen er derfor alment akseptert i nyere leksika.

Oversettelsen eie er kommet inn i Vulgata gjennom Hieronymus («Dominus possedit me»). Dette skyldes at verbet qana også kan bety «kjøpe, skaffe seg». Og etter den arianske strid, hvor det gjaldt å forsvare dogmet om Kristus, identifisert med Visdommen, som «født, ikke skapt», var det naturlig å unngå oversettelsen «skape» i Ordsp 8,22. Derimot har Vulgata beholdt verbet creare i 1 Mos 14,19 [hvor kildeteksten altså har *qanah*].

Hjelde er tydelig bevisst på tekstens resepsjonshistorie, og den teologiske interessen om å unngå «skape» på grunn av den kristologiske lesningen. Han påpeker også det han ser som en inkonsekvens i Vulgata: at man oversetter *qanah* til *creare* («skape») i 1 Mos 14,19, noe man derimot ikke gjør i Ordsp 8,22. Hjelde viser til dette for å illustrere sitt poeng om at det i tiden etter den arianske strid var viktig å unngå oversettelsen «skape» i Ordsp 8,22. Hjelde ser ut til å være tydelig på at den kristologiske lesningen ikke skal styre oversettelsen av Salomos ordspråk 8:

I v. 22–25 brukes ulike verb om Visdommens tilblivelse: skapt – formet – født. Det er øyensynlig ikke måten det legges vekt på, men at Visdommen er Guds første verk. Det er også verd å merke at det ikke er det vanlige verb for å føde (yalad) som brukes i v. 24, men verbet khy. Dette betyr egentlig å skjelve eller å være i fødselsveer, men brukes også generelt om å frembringe, f.eks. – om skapelsen av jorden, Salme 90,2 eller om nordavinden som bringer («føder») regn, Ordsp 25,23. Alt taler altså for at det i Ordsp 8,22ff dreier seg om Visdommens tilblivelse i begynnelsen (understrekinger opprinnelige).³⁸⁴

For Møll var det viktig å fremheve måten visdommen blir til på, og at «eiede mig» «svarer [...] fint til det som sies i fortsettelsen».³⁸⁵ Implisitt lig-

384 Datert 23.3.73, BS, 084/6-6-3-4.

385 BS, 084/6-6-3-4.

ger det at «skapte» ikke passer like fint til fortsettelsen. Premisset for Mølls resonnement er at «født» (v. 24) utelukker betydningen «skape» i vers 22.

Hjelde avviser dette nikenske premisset, og viser til at ordet *khyl* fra vers 24 også brukes i betydningen «frembringe», det vil si i skapelsesbetydning. Han avviser dermed at det skulle foreligge en slags motsetning mellom *qanah* i vers 22 og *khyl* i vers 24. For Hjelde ser de ulike ordene i Ordsp 8,22ff. ut til å beskrive samme sak: visdommens *tilblivelse* i begynnelsen. Hjelde hadde dermed gitt en saklig begrunnelse for oversettelsen av verset, begrunnet den faglig, og implisitt avvist at en bestemt kristologisk lesning skulle styre oversettelsen av teksten ut fra dens opprinnelige kontekst.

Innspillene til oversettelsen av Ordsp 8,22 i prosessen med NO78 ser bare ut til å ha kommet fra teologer. I svært mange av tilfellene kommer det frem at endringsforslagene er motivert av en bestemt kristologi, og at teologene hadde problemer med oversettelsen «skapte meg» og/eller en paratekst som opplyste om en tilsvarende betydning. I oversettelsesprosessen ser man en viss tilpasning fra Bibelselskapets side til disse innspillene om parateksten, selv om innspillene til teksten ikke fikk noen avgjørende betydning, slik som vi ser i Hjeldes redegjørelse ovenfor. Endelig tekst og paratekst ble slik for Salomos ordspråk i NO78:

Oversettelse	Fotnote	Overskrift
Jeg var det første Herren skapte, hans første verk i fordums tid.	8,22 Jeg: visdommen	Visdommens opphav (Ordsp 8,22-36)
Herren skapte meg fyrst av alt, eg var hans fyrste verk i fordoms tid.	8,22 eg: visdomen	Opphavet til visdom (Ordt 8,22-36)

Bibelselskapet hadde nå valgt en gjengivelse som kan fremstå som problematisk dersom man leser Salomos ordspråk 8 profetisk og identifiserer Jesus med visdommen. Oversettelsen blir først og fremst problematisk i det øyeblikket man forventer at teksten skal samsvare med kirkens lære om Jesus, slik innspillene vitner om.

NO78/85

Innspillene til oversettelsen av Ordsp 8,22 skulle ikke stoppe ved utgivelsen av NO78. Nils Helgesen, assisterende generalsekretær i Bibelselskapet,

laget et notat om dette 22. oktober 1979, som ser ut til å ha blitt lagt frem for oversettelsesutvalget:

Ordspr. 8,22

før: skapte

1978: skapte

tas til inntekt for arianerne (om J. Kr. istdf. visdommen). Vedk. anonyme spørgerønsker at vi drøfter denne overs. en gang til.

NH

Notatet er arkivert under mappen «Kritikk bibelover. til beh. OU 1978–1980»,³⁸⁶ noe som kan indikere at saken har vært oppe i OU i denne tidsperioden. Notatet viser også at Helgesen anså saken som alvorlig nok til at OU burde se på den én gang til. Siden OU ikke førte faste protokoller på denne tiden, er det vanskelig å se om saken har blitt behandlet.

Ved en senere anledning fikk Bibelselskapet nok en forespørsel om å endre oversettelsen av det aktuelle verset, denne gangen fra teologen Lars Lode. Sammen med en 18 sider lang redegjørelse om forståelsen av *qanah* går han i rette med enkelte autoritative oppslagsverk (Gesenius og Lisowsky), som plasserer *qanah* i Ordsp 8,22 under betydningen «skape».³⁸⁷ Hovedpunktet i Lodes redegjørelse er at *qanah* ikke representerer noen «skapningsprosess» i Ordsp 8,22; 5 Mos 32,6; Sal 139,13 eller 1 Mos 14,19,22, og at *qanah* må oversettes med «eie/ha i eie».³⁸⁸ Selv om redegjørelsen hovedsakelig er en språklig redegjørelse, er det vanskelig å løsrive dette fra et teologisk anliggende, som redegjørelsen munner ut i: «Denne staden har vorte eit kjerneord for Jesus og apostlane, som har sett eit bilete på Kristus: Guds kraft og Guds visdom, opphavet til Guds skaparverk. 1 Kor 1,24.30. Kol 1,18. 2,3. Op 3,14. Joh 8,25.»³⁸⁹

³⁸⁶ RA, PA-1345/D0055/001.

³⁸⁷ Wilhelm Gesenius, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* (Berlin: Springer, 1954); Gerhard Lisowsky og Leonhard Rost, *Konkordanz zum hebräischen Alten Testament: Nach dem von Paul Kahle in der Biblia Hebraica edidit Rudolf Kittel besorgten Masoretischen Text; Unter verantwortlicher Mitwirkung von Leonhard Rost ausgearbeitet und geschrieben*, 2. utg. (Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt, 1958).

³⁸⁸ Side 16 i hans redegjørelse, BS, 014/4-1-8-2.

³⁸⁹ Side 16 i hans redegjørelse, BS, 014/4-1-8-2.

Bibelselskapet ved oversettelsessekretær Gunnar Johnstad korresponderte flere ganger med Lode.³⁹⁰ I et brev datert 5. september 1984 svarer Johnstad på Lodes anliggende om Ordsp 8,22: «Ordsp 8,22: Et meget vanskelig sted. Trolig vil vi endre til «Jeg var den første som Herren frembrakte» (BM) og: «Eg var den fyrste Herren lét koma fram» (NN).»³⁹¹ Nøyaktig hva som gjør Ordsp 8,22 til «et meget vanskelig sted», er ikke direkte uttalt, men det er vanskelig å atskille dette fra at verset teologisk sett er et meget vanskelig sted. Behovet for å endre denne teksten bort fra «skape» ser ut til å bekrefte dette. Endringsforslaget er påfallende: Man vil endre teksten til et ord («frembringe») som likevel utsier mye av det samme som «skape». Hvorfor var det da nødvendig å endre teksten? Fordi man ville unngå oversettelsen «skape». Særbehandlingen av Ordsp 8,22 illustrerer denne tendensen. I NO78 var *qanah* oversatt med «skape» også i 1 Mos 14,19,22; 5 Mos 32,6 og Sal 139,13. Ikke i noen av disse stedene hadde de behov for å endre oversettelsen til «frembringe». Dette viser at man oversetter teksten annerledes fordi den kan leses som en tekst om Sønnen. Fordelen med oversettelsen «frembrakte» er at ordet utsier noe av den samme betydning som «skape», men er likevel mindre støtende. Samtidig er gjengivelsen «frembringe» mer kompatibel med dogmet om Kristus som «født», ettersom en fødsel også er en frembringelse.

Endringen kan også ses i sammenheng med endringen i personsammensetningen i Bibelselskapet. Hjelde hadde gått over i pensjonistenes rekker, og Johnstad var kommet inn som leder av justeringen frem mot 1985. Hjelde hadde tidligere vært tydelig på at *qanah* betydde «skapte» i Ordsp 8,22, og pekte på Vulgatas inkonsekvens på dette området. Hvis man vurderer det i tråd med Hjeldes preferanser, var Bibelselskapets oversettelse nå selv kommet i denne situasjonen: Salomos ordspråk 8,22 ble oversatt annerledes enn andre tilsvarende tekster siden det var mulig å lese teksten som en beskrivelse av Sønnens opphav. Bibelselskapet hadde også møtt betydelig press utenfra mot å endre oversettelsen bort fra «skape». Likevel hadde Hjelde og OU motstått presset, og beholdt en oversettelse som åpenbart ble oppfattet som problematisk. Det

390 I et fra fra Lode 24.7.1984 takker han Johnstad «for brev av 4. juli 84», noe som indikerer at Johnstads svar må ha vært foranlediget av et tidligere brev fra Lode. BS, 085/6-6-3-6.

391 BS, 085/6-6-3-6.

er definitivt en annen tone i Hjeldes svar til Møll enn i Johnstads svar til Lode. I Hjeldes skriv finner man en filologisk avvisning av innsenderens forslag. Johnstads svar, og endringen til «frembrakte», vitner i stor grad om at Bibelselskapet ville komme det kristologiske hensynet i møte. Johnstad ledet revisjonen frem mot 1985, og kan selv ha øvet innflytelse i denne retningen. Dette kan i det minste forklare hvorfor Bibelselskapet imøtekom det kristologiske hensynet, mens de ved flere anledninger hadde avvist det under utarbeidelsen av NO78.

Helt i slutten av brevet skriver Johnstad: «PS Til verbet kanah (i Ordsp 8,22): Sml. Westermanns Genesiskommentar, s. 395, Gemers kommentar (Sprüche Salomos) s. 46 og Hebräisches und Ärameisches Lexikon, bd. III sub voce (s. 1039).»³⁹² I de tre oppgitte referansene plasserer forfatterne *qanah* i Ordsp 8,22 under betydningen «skape».³⁹³ Dette gjør i seg selv endringen oppsiktsvekkende: I svaret til Lode, som mente at *qanah* aldri betydde «skape», viser Johnstad til forskningslitteratur som plasserer *qanah* i Ordsp 8,22 nettopp under denne betydningen, samtidig som han opplyser at Bibelselskapet skal endre oversettelsen bort fra «skape».

Ordlyden til bokmålsteksten ble endret slik som Johnstad foreslo. Endringen er også dokumentert i arkivet.³⁹⁴ Hva som foranlediget endringen, er ikke uttalt, men det er nærliggende å tro at de to (bevarte) korrespondansene (fra en anonym og Lode) har fått Bibelselskapet til å se på saken på nytt. De tidligere innspillene fra Modalsli og Seierstad kan også ha blitt vektlagt.

Nynorskteksten ble imidlertid ikke endret. Det kan ha vært forårsaket av mangelen på et godt alternativ som skulle utsi det samme som «frembringe» på bokmål. Dette ordet kan ikke brukes i fortidsform på nynorsk, og alternativet Johnstad skisserte i brevet («lét koma fram») er betydelig

392 BS, o85/6-6-3-6.

393 Jf. Westermann: «Das verb *qanah* [utranskribert i original] kommt sehr häufig [...] in der Bedeutung «erwerben» vor, an wenigen Stellen (Gen 14 19. 22 Ex 15 16 Dt 32 6 Ps 78 54 139 13 Prov 8 22) in der Bedeutung «schaffen».» Claus Westermann, *Genesis 1–11 (BK I/1) Teil 2: Gen 4–11*. BKAT (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1974), 395; Gemser, *Sprüche Salomos*, 46; Ludwig Köhler og Walter Baumgartner, *Hebräisches und Aramäisches Lexikon zum Alten Testament*, bd. 3, *NBT-R'H*, ny utg. ved Walter Baumgartner og Johann Jakob Stamm under medvirkn. av Ze'ev Ben-Hayyim, Benedikt Hartmann og Philippe H. Reymond (Leiden: Brill, 1983), 1039.

394 I dokumentet «Rettelser i Bibelen, bokmål, etter 20. mai 1984 og i listene fra medio mai», BS, 071/4-82-4.

mer tvetydig enn hva «frembringe» er på bokmål. Mangelen på gode alternativer, sammen med regelen om at nynorskteksten skulle følge bokmålsseksegesen, kan ha fått Bibelselskapet til å la teksten være slik den var i NO78 («Herren skapte meg fyrst av alt, eg var hans fyrste verk i fordums tid»). Dermed ble teksten slik for Ordsp 8,22 i NO78/85:³⁹⁵

	Bokmål	Nynorsk
NO78	Jeg var det første Herren skapte, hans første verk i fordums tid.	Herren skapte meg fyrst av alt, eg var hans fyrste verk i fordums tid.
NO78/85	Jeg var det første som Herren frembrakte, hans første verk i fordums tid.	Identisk med NO78.

Det at man lot nynorskteksten stå, tyder i det minste på at man ikke ville endre «skapte» for enhver pris.

Bibel 2011

Bibel 2011 følger endringsutviklingen fra 1985 og bringer teksten enda nærmere en fødselsterminologi. I den endelige versjonen av Bibel 2011 gjengis *qanah* med en fødselsmetafor («å bære fram») både i bokmåls- og nynorskversjonen:

	Bokmål	Nynorsk
Bibel 2011	Herren bar meg fram som sitt første verk, før hans gjerninger i fjerne tider.	Herren bar meg fram som sitt første verk, før hans gjerningar i fjerne tider.

Veien dit var imidlertid lang. Først skulle oversettelsen drøftes i oversettergruppen. Det første arbeidet med oversettelsen av Salomos ordspråk i Bibel 2011 ble gjort i oversettergruppen «Hiddekel II». Oversettergruppen bestod av Torleif Elgvin (primæroversetter bokmål), Ingvar Fløysvik (sekundæroversetter nynorsk og teologisk konsulent) og Oskar Stein Bjørlykke (språkkonsulent, behersket både bokmål og nynorsk). Arbeidsgangen var slik at primæroversetter (PO) Elgvin laget et førsteutkast på bokmål, som fortløpende ble sendt til sekundæroversetter (heretter SO) og teologisk konsulent (heretter TK) Fløysvik sammen med en kommentarfil («komPO» [kommentar primæroversetter]), der han begrunnet

³⁹⁵ Parateksten forble urørt.

sine valg for oversettelsen. Fløysvik laget deretter forslag til nynorsktekst samtidig med at han kommenterte primæroversetterens forslag og redegjorde for hvor han var uenig. Derfra gikk det til møte (eller Skype-møte) i oversettergruppen, der Elgvin, Fløysvik og Bjørlykke var samlet for å lage et omforent forslag til tekst i begge målformer.

I relasjonen mellom bokmål og nynorsk var bokmål noe dominerende: Det var Elgvins bokmålsutkast som ble laget først, og som sekundæroversetter Fløysvik hadde til rådighet når han laget forslag til nynorsktekst. Fløysvik hadde likevel kildepråkkompetanse og stod fritt til å formulere en avvikende tekst, slik det skulle bli tilfelle i oversettelsen av Ordsp 8,22.

Elgvins førsteutkast

Vi møter visdommen (i personifisert form) for første gang i Elgvins førsteutkast til kap. 1–2, som var ferdig 11. november 2006.³⁹⁶ Under overskriften «Visdommen kaller til bot» (Ordsp 1,20–33) heter det i 1,20: «Visdommen roper høyt på gaten, lar sin røst lyde på alle torg.» Fotnoten forklarer: «*Visdommen* I flere avsnitt i kap 1–9 opptrer Visdommen som en personlig skikkelse, en profetørst som taler på Guds vegne, se kap 8 og 9. Det hebraiske ordet visdom er et hunkjønnsord.»³⁹⁷ Etter teammøtet 10. januar 2007 bearbeidet primæroversetteren teksten videre. I den videre bearbeidingen er noten til 1,20 utvidet med følgende tekst:

[Det hebraiske ordet visdom er et hunkjønnsord], og Visdommen kan skildres som en kvinne eleven skal søke etter, lytte til, elske og gjøre til sin. Mens jødisk tradisjon identifiserer Visdommen med Torah (Mosebøkene), blir den i NT identifisert med Kristus, skaperordet, sml. Ordsp 8,23ff; Matt 11,19; Joh 1,1ff. SB: Visdommen kan sees som en side ved Gud selv, hun kunngjør «mine ord,»

396 BS, digitalt arkiv,/Ordspr/Ordspr bm/Arkiv – tidl. versj, 20PROBMiT 1–2.PTX. I kommentarfilen får vi et innblikk i hvilken litteratur Elgvin har brukt i arbeidet med oversettelsen til bokmål (under overskriften «anvendt litteratur»): «Jeg har for brukt M. V. Fox' kommentar «Proverbs 1–9» (Anchor Bible, 2000). Hans kommentarer til Qohelet og Prov rager høyt. Videre har jeg brukt B. Waltke, «The Book of Proverbs. Chapters 1–15» (NICOT), 2004. Jeg har også konsultert tekst og kommentarer fra N. Tur-Sinai's tyske oversettelse av GT. Som det fremgår av notene, har jeg hatt mye igjen for å konsultere SO2000 og NIV. Denne litteraturen skulle få sin virkningshistorie i diskusjonen mellom oversetterne om oversettelsen av Ordsp 8,22.» BS, digitalt arkiv, BACKUP ARKIV FRA 07-/Backup 31 05 07/KomPO.

397 BS, digitalt arkiv,/Ordspr/Ordspr bm/Arkiv – tidl. versj, 20PROBMiT 1–2.PTX.

ikke «Herrens ord» (se v 23). + SB: I kap 1 og 8–9 taler hun i jeg-form, i andre avsnitt skildres hun i 3. person.³⁹⁸

Ved første benevnelse av «Visdommen» knyttes den sammen med NT, som ifølge oversetteren identifiserer visdommen med Kristus. Det er noe merkelig at denne identifikasjonen i NT skulle starte med Ordsp 8,23 og ikke Ordsp 8,22. Det kan ha sammenheng med den teologiske følsomheten omkring vers 22, og at oversetteren ikke ønsket å skape en direkte kobling mellom Ordsp 8,22 og Kristus. I noteteksten videre støter man på betegnelsen «SB» [kommentar til en eventuell studiebibel]. Elgvin beskriver dette i kommentarfilen: «Noen av fotnotene i BM1T er bevisst litt grundigere enn de bør bli i bibelutgavene, de er merket SB. På et visst tidspunkt kan disse kopieres over i en egen fil som basis for en eventuell studiebibel.»³⁹⁹ I den første SB-noten opplyses det om at «Visdommen kan sees som en side ved Gud selv». Med den kristologiske koblingen ligger det da i forlengelsen at visdommen (identifisert med Kristus i NT) kan ses som en side ved Gud selv.⁴⁰⁰ Det kristologiske aspektet blir dermed aktivert og aktualisert i fotnotene, tidlig i arbeidet. Sammenlignet med arbeidet i NO78 er det kristologiske aspektet inne på en helt annen måte, både ved kryssreferanser og kommentarer i notene. Ordspråkene 8,22–30 i NO78 hadde ingen kryssreferanser til kristologiske tekster. Som vi skal se nedenfor, blir også fotnoten til Ordsp 8,22 fylt med et kristologisk innhold. I førsteutkastet til bokmål (BM1T) hadde Elgvin valgt følgende gjengivelse:

BM1T Ordsp 8,22	Jeg var det første HERREN frembragte, hans første verk i fordums tid.
-----------------	--

Elgvins førsteutkast er identisk med NO78/85,⁴⁰¹ og reflekterer altså en tilsvarende forståelse av *qanah*.⁴⁰² Fløysvik kommenterer Elgvins førsteutkast slik:

398 Ifølge informasjonen i filen var PO ferdig med kap. 1–5 18.03.07. GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/Paratekst backup/BACKUP ARKIV FRA 07-/Backup 23 05 07, 20PROBM1T.

399 BS, digitalt arkiv, BACKUP ARKIV FRA 07-/Backup 31 05 07/KomPO.

400 Denne argumentasjonsmåten ligger svært nær Sverre Aalens argumenter. Se s. 91–3.

401 Bortsett fra den konservative skrivemåten «frembragte» i stedet for «frembrakte».

402 Elgvin stod nå svært nær NO78/85 og hadde også valgt en relativt lik gjengivelse som den han fant i sin støttelitteratur: Fox («created me»), Waltke («brought me forth»), SO2000 («skapade

Eg meiner NO-78/85 er god her. Det einaste måtte vera om ein kunne finna ein måte å unngå å bruka «først/første» i begge linjene. «frambringa» kan eg ikkje bruka på nynorsk, ser heller ingen grunn til det. Det er ingen tvil om at verbet kan tyda «skapa» (1 Mos 14,19.22; 5 Mos 32,6; Sal 139,13). Parallellismen med andrelinja krev denne tydinga her. Rett nok omset KJV, NB, Lut og Bibelen Guds Ord annleis: «Eg var i Herrens eige då hans veg tok til, før hans verk i fordoms tid.» Men denne omsetjinga føreset at ein tek *qedem* som preposisjon med meininga «før». Slik er ordet aldri elles nytta. Ordet er eit substantiv og står her i constructus med meininga «byrjinga av».⁴⁰³

Fløysvik mener at NO78/85 «er god her». Fløysvik snakker her om nynorskversjonen av NO78/85, som altså hadde «skapte». Det er tydelig at det er nynorskutgaven han refererer til, siden han stiller den i kontrast til Elgvins forslag om «frembringe», som bokmålsversjonen av NO78/85 også hadde. Fløysvik laget forslag til nynorsktekst samtidig med at han kommenterte primæroversetterens førsteutkast. Igjen var oversetterne stilt overfor samme problem som i revisjonen av NO78 i 1985. Hvilket alternativ til det potensielt problematiske «skape» kunne man bruke på nynorsk når man ikke kunne bruke «frembringe»? Som vi skal se, blir dette et viktig spørsmål videre i dialogen mellom Elgvin og Fløysvik, da de skulle komme frem til et omforent forslag.

I Elgvins note opplyses det for øvrig om fortolkninger av bestemte ord, samt om tekstens resepsjonshistorie:

8,22–31 Ordsp 1,18; 3,19f; Joh 1,1-14; 8,58; Kol 1,15-20; Hebr 1,3; Åp 3,14
8,22–31 Visdommen taler i jeg-form. Avsnittet skildrer Visdommen som Guds medskaper. 8,22–31 SB: Visdommen taler i jeg-form. Avsnittet skildrer Visdommen som Guds medskaper. 8,22 det første SB: Ordet har valørene begynnelse, først, opphav. Fordi samme ord åpner 1 Mosebok, kunne man i lys av dette verset tolke 1 Mos 1,1 «Ved «Den første»» («ved «Begynnelsen»») skapte Gud himmelen og jorden. Sml Joh 1,3 8,22 frembragte SB: Verbets primære betydning er

mig»), NIV («brought me forth») og Tur-Sinai («schuf mich»). Jf. også Michael V. Fox, *Proverbs 1–9: A New Translation with Introduction and Commentary*, AB 18A, (New York: Doubleday, 2000), 264; Bruce K. Waltke, *The Book of Proverbs Chapters 1–15*, NICOT (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2004), 408. Waltke argumenterer likevel mot betydningen «skape».

403 BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ordsp/Ordsp kommentarer, KomTK Ord 1–9.rtf.

«erverve seg». Septuaginta oversatte «Herren skapte meg som det første på sin vei.» Tolkningen av dette verset ble viktig i striden om den arianske kristologi i det 4. århundre. Arius hevdet bl.a. ut fra dette verset at Kristus var skapt slik englene var det.⁴⁰⁴

Noten presiserer her at det er visdommen som snakker som «jeg», slik som i NO78/85. I motsetning til NO78/85, som ikke hadde noen kryssreferanser til NT i perikopen 8,22–36, har noten nå flere kryssreferanser til kristologiske tekster. De øvrige fortolkningene og presiseringene legger hovedvekt på at visdommen er «Guds medskaper» (jf. også fortolkningen av «det første»), og sier ingenting om visdommens tilblivelse. I identifikasjonen mellom visdommen og Kristus i fotnoten til 1,20 beskrives også Kristus som «skaperordet», og koblingen til Ordsp 8,22 blir også nedtonet når oversetteren lar koblingen til NT begynne først med Ordsp 8,23. Videre opplyser noten om at den primære betydningen av ordet er «erverve seg».⁴⁰⁵

Fløysvik kommenterer notene som relaterer seg til den kristologiske dogmehistorien:

Eg kunne tenkt meg å stryke SB-notene her. Det vert vel mykje dogmehistorie. Det er mogleg, men langt frå sikkert, at den tolkinga PO refererer til når det gjeld *reshit*, har vore medverkande til at Joh 1 gjer seg bruk av 1 Mos 1 og Ordt 22 saman. Men teksten refererer ikkje til Kristus som «opphavet», men som «Ordet». Eg ser difor ikkje at nota gjev oss mykje hjelp til å skjønna Joh 1. Av den siste nota kan ein mest få inntrykk av at den arianske striden kom til fordi LXX omsette verbet feil. Men LXX si omsetjing av verbet er korrekt.⁴⁰⁶

Fløysvik er delvis avvisende til Elgvins kristologiske fortolkning av bakgrunnen for Joh 1,3, og har også en interessant reaksjon på den siste SB-noten. Når det ikke opplyses i noten at *qanah* også kan bety «skape» på hebraisk, får man inntrykk av at Septuagintas oversettelse står i

⁴⁰⁴ BS, digitalt arkiv.

⁴⁰⁵ I kommentarfilen gir Elgvin en tilsvarende presisering: «ordr: «Herren ervervet meg aller først på sin vei» el: ... som det første på sin vei.» BS, digitalt arkiv, BACKUP ARKIV FRA 07-/Backup 01 06 08/KomPO.

⁴⁰⁶ BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ord-spr/Ordspr kommentarer, KomTK Ordt 1-9.rtf.

motsetning til ordets «primære betydning», som Elgvin nevner i forkant av opplysningen om Arius.

Fløysvik hadde nå kommentert Elgvins førsteutkast og redegjort for hvor han var uenig. Fløysvik foretrakk «skape», noe som også er reflektert i hans førsteutkast til nynorsk:⁴⁰⁷

NN1T Ordsp 8,22	HERREN skapte meg først av alt, eg var hans første verk i fordoms tid.
-----------------	---

Denne gjengivelsen av *qanah* lå også nær andre bibeloversettelser Fløysvik sammenlignet med,⁴⁰⁸ og som også har gjengivelsen «skapte».⁴⁰⁹

Førsteutkastet til både bokmål og nynorsk var nå ferdig, og oversettergruppen skulle møtes for å diskutere utkastene, og lage et omforent forslag til tekst i begge målformer.

Det første møtet i oversettergruppen

Gruppen møttes 6. november 2007,⁴¹⁰ men de to nye tekstversjonene viser at oversetterne ikke kom til enighet om formuleringen i vers 22. Elgvin sier i intervju at det var noen få ganger dette skjedde: «Det var noen få ganger at ingen ville gi seg», og dette var altså ett av disse tilfellene.⁴¹¹ Fløysvik hadde foreslått «skapte» for bokmålsutkastet, slik at begge målformene kunne være like. I utgangspunktet skulle man tro at det ville være en radikal endring å endre bokmålsutkastet fra «frembrakte» til «skapte» i og med at betydningen er svært lik, men Elgvin har åpenbart

407 BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ordspr/Ordspr nn/Arkiv – tidl. versj, KomTK Ordt 1–9.rtf. Datert til 27.07.07.

408 Denne informasjonen er hentet ut fra hvilke oversettelser som er nevnt i Fløysviks kommentarfil (som teologisk konsulent) til Ordsp 1–9, BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ordspr/Ordspr nn/Arkiv – tidl. versj, KomTK Ordt 1–9.rtf.

409 Blant andre DO92 («Som begynnelsen på sine handlinger skapte Herren mig»), SO2000 («Herren skapade mig som det första»), NO38 («Meg skapte Herren fyrst av alle sine verk»), Targum og Septuaginta. Fløysviks oversettelse skiller seg ut fra NB88 og BF97, som han også brukte til sammenligning: NB88 («Herren hadde meg i eie som begynnelsen av sin vei»), BF97 («Herren hadde meg i eie ved begynnelsen av sin vei»). Begge oversettelser følger Vulgata i dette tilfellet. Begge leksikonene Fløysvik vanligvis konsulterte (BDB og HALOT), har plassert *qanah* i Ordsp 8,22 under betydningen «skape».

410 Ifølge filen til NN2T, som logger: «6,20-10,32 revidert etter samling 6.11.07», GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/Paratext backup/BACKUP ARKIV FRA 07-/Backup 01 04 08.

411 Intervju 24.10.13.

hatt reservasjoner mot dette. Det tyder på at en bestemt teologi står på spill i oversettelsen av dette verset. Med alle de kristologiske frampekene i fotnotene til 8,22 og 1,20, og identifiseringen av visdommen med Jesus, ville ordet «skape» kunne fremstå som problematisk. En slik gjengivelse ville også på sett og vis gi Arius rett (ut fra opplysningen i fotnoten). Det er vanskelig å tenke seg at oversetteren ønsket dette. De to nye tekstversjonene så slik ut:

NN2T Ordsp 8,22	HERREN skapte meg først av alt, eg var hans første verk i fordums tid.
BM2T Ordsp 8,22	Jeg var det første HERREN skaffet seg, hans første verk i fordums tid.

Den reviderte kommentarfilen til PO (KomPO) viser noe av diskusjonen, som er skrevet inn i etterkant av møtet. Elgvin skriver her at de ikke er ferdige med drøftingen av vers 22, og «har overveiet ‹frembragte›, ‹skapte› eller ‹skaffet seg›. qana – verbet er vidt, kan bety ‹frembragte›, ‹skapte› eller ‹skaffet seg›.»⁴¹² Elgvin ser ut til å ha tonet ned sin kommentar om ordets «primære betydning», og åpner i større grad for en videre forståelse av verbet. Elgvin skriver at de «foreløbig [forsøker] med ‹skaffe seg›», og gjengir en argumentasjon for dette: Ifølge Elgvin glir «parallelismen med ‹hans første verk› i 22b lettere med ‹skaffet seg› enn ‹frembrakte›». Elgvin snur her opp ned på Fløysviks kommentar til hans førsteutkast (tidligere sitert). Akkurat hvorfor det glir lettere for Elgvin med «skaffet seg» enn med «frembrakte», er ikke uttalt. Den eneste grunnen måtte være at han ser «frembrakte»/«skapte» i motsetning til (fødsels)terminologien i de påfølgende versene. Den avsluttende kommentaren ser nettopp ut til å reflektere en slik tankegang: «Vv 24-25 bringer uansett inn fødselsmetaforen med ‹holalti› 2x ‹ble født i veer›». Kommentaren er interessant, fordi den ser ut til å forutsette at fødselsmetaforene i vers 24–25 utelukker betydningen «skape» i vers 22. Premisset er da at det foreligger et skille og en motsetning mellom fødsel og skapelse, og at «føde» utelukker «skape». Dette skillet blir forståelig ut fra den arianske strid, der det til slutt ble etablert et absolutt skille mellom fødsel og skapelse. I diskusjonen videre

⁴¹² BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/Paratext backup/BACKUP ARKIV FRA 07-/Komplett backup 28 januar 2008/KomPO2T.

blir det tydelig at Elgvin har brukt dette i diskusjonen som et argument mot oversettelsen «skape».

Fødsel utelukker skapelse

Premisset om at fødsel utelukker skapelse, ble også tatt opp i en e-post fra Fløysvik 7. november 2007, dagen etter oversettermøtet, der han skriver at Elgvin og han har blitt enige om å prøve «skaffet seg». ⁴¹³ Siden innholdet i denne korrespondansen er relevant for problemstillingen, vil jeg gjengi deler av den.

2T-versjonen av nynorskutkastet viser at Fløysvik i etterkant bestemte seg for å stå på sitt. Det kommer for øvrig frem at han hadde sendt en e-post ca. én måned i forkant av møtet med oversettergruppen som verken Elgvin eller Bjørlykke ser ut til å ha fått. ⁴¹⁴ I den opprinnelige e-posten fra 11. oktober var Fløysvik nølende til å gjengi *qanah* med «skaffet seg». ⁴¹⁵ E-posten fremstår som en replikk til Elgvin (jf. «som du nemde»), som selv hadde anvendt de eksegetiske kommentarene til Bruce Waltke og Michael Fox i oversettelsesarbeidet, og brukt dette aktivt i diskusjonen med Fløysvik. ⁴¹⁶ Fløysvik opplyser i e-posten om at han nå har lest Waltke og Fox. Etter et resonnement om Waltkes fortolkning kommenterer Fløysvik: «Waltke har godtgjort at *qanah* kan brukast i samanhengar

413 BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ordspr/Ordspr kommentarer, I.Fløysvik. Ordt 8,22 og 9,10.txt. Formuleringen fra Elgvin («Vi forsøker foreløpig med «skaffe seg»») gir også et inntrykk om at de har blitt enige, samtidig som han presiserer at de ikke er ferdige med drøftingen av vers 22.

414 BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ordspr/Ordspr kommentarer, I.Fløysvik. Ordt 8,22 og 9,10.txt. De påfølgende sitatene fra e-posten er hentet fra denne filen: «Eg sende denne e-posten til dykk 11. oktober. Sidan verken Torleif eller Oskar Stein kan sjå å ha fått denne e-posten tidlegare, sender eg han på nytt. I mellomtida har Torleif og eg vorte samde om å prøva «skaffa seg.»

415 «Hei. Eg har sett litt meir på Ordt 8,22 og 9,10: 1. Ordt 8,22. Eg har no lese Waltke og Fox til verset. Som du nemnde, argumenterer Waltke for at verbet /qanah/ tyder «to beget», «to bring forth». Han viser til 1 Mos 4,1, 5 Mos 32,6 og Sal 139,13. Dei to fyrste kan tolkast slik, men ikkje det tredje. Han meiner òg at /El Eljon qoneh/ har samanheng med kanaanittisk kult og tyder «verta forelder til». Det kan godt henda han har rett når det gjeld tilnamnet for ein gud dyrka i Salem ca 2000 f.Kr. Men Abraham i den bibelske forteljinga er ingen tilhengjar av kanaanittiske kultar, han forstår ordet som «den som skapte». Waltke har godtgjort at /qanah/ kan brukast i samanhengar der det er tale om formeiring og fylgjeleg ikkje står i motsetnad til dette, men han har ikkje vist at det tyder formeiring i motsetnad til skaping.»

416 Waltke, *The Book of Proverbs Chapters 1-15*; Fox, *Proverbs 1-9*.

der det er tale om formeiring og fylgjeleg ikkje står i motsetnad til dette, men han har ikkje vist at det tyder formeiring i motsetnad til skaping.»⁴¹⁷ Denne kommentaren kommer inn helt umotivert, og ser ut til å være en replikk til noe Elgvin har hevdet. Kommentaren sammenfaller også med kommentaren fra PO (tidligere sitert), som forutsetter at fødsel og skapelse er motsetninger. Dette er svært interessant, nettopp fordi motsetningen mellom fødsel og skapelse først og fremst ble skapt i løpet av den nikenske strid (jf. også den nikenske trosbekjennelse), og som historisk sett ikke kan dokumenteres tidligere. Likevel blir dette premisset dratt med i diskusjonen om Ordspråkene 8, i en oversettelse som angivelig skulle oversettes uten hensyn til den kristne tradisjonen.

Denne samme forutsetningen finner vi også i kommentaren til Waltke, som selv legger flere premisser fra den arianske strid til grunn for behandlingen av Salomos ordspråk 8, og som også innleder kommentaren til 8,22–26 med å anvende det nikenske slagordet («født, ikke skapt») om visdommen.⁴¹⁸ I denne sammenhengen ser Elgvin ut til å ha appellert til Waltke for en ytterligere begrunnelse for sitt synspunkt. I samme e-post kommer Fløysvik med et tilsvarende resonnement angående kommentaren til Fox, som han nå har lest.⁴¹⁹ Fløysvik avslutter e-posten med et åpent spørsmål og to forslag:

417 BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ordspr/Ordspr kommentarer, I.Fløysvik. Ord 8,22 og 9,10.txt

418 Waltke, *The Book of Proverbs Chapters 1-15*, 408: «The first stanza establishes that wisdom's precedence in rank and dignity over the rest of creation is both qualitative (i.e. begotten, not created) and temporal (i.e. existing <before> any other creature)» (min uth.). Se behandlingen av Waltkes på side 204–5.

419 Jf. e-post fra 6.11.2007: «Fox hevdar at tydinga «skapa» ikkje er ei ekstra tyding av verbet, men at det er den vanlege tydinga «acquire» (skaffa seg) som vert farga av den samanhengen verbet står i. Han seier at det hebraiske verbet – i motsetning til det engelske (truleg det norske óg?) ikkje føreset at det ein skaffar seg, finst på førehand. Det må samanhengen fortelja. Gud skaffar seg altså ved å skapa noko som ikkje fanst før. Før Gud skaffa seg visdom, fanst det ingen visdom.» Dette reflekterer Fox' kommentar: «The word's *lexical* meaning, the semantic content it brings to context, is «acquire», no more than that. But one way something can be acquired is by creation. English «acquire» implies that the object was already in existence, but this is not the cases with *qanah*. To avoid misunderstanding, the better translation in context is «created.» Fox bruker også «Wisdom the First Creation» som overskrift til behandlingen av Ordsp 8,22–33. Fox, *Proverbs 1-9*, 18A: 279. Fox avviser også den nikenske fortolkningen: «Wisdom [...] did not exist from eternity. Wisdom is therefore an accidental attribute of godhead, not an essential or inherent one» (ibid.). Samtidig ses formuleringen i 8,22 i lys av andre forekomster av *qanah* i Ordsp, der det brukes i betydning «erverve»/«skaffe»/«kjøpe» (1,5; 15,32; 17,16; 18,15; 19,8; 23,23), men også spesifikt om å «skaffe seg/kjøpe seg» visdom (Ordsp 4,5,7; 16,16). Dette får også betydning

Er det mogleg å bruka «skaffa seg» om noko som ikkje fanst før? I så fall kunne ein omsetja: 22 HERREN skaffa seg meg først av alt, eg var hans første verk i fordoms tid. Alternativet er å bruka «skapte» (slik eg har gjort på nynorsk) og leggja til ei fotnote: *skapte*. Hebraisk bruker det samme verbet som elles er omsett «skaffa seg», sjå 4,5. 7 og 15,32.

Som nevnt ble Fløysvik stående på «skapte» i sin nynorsktekst. Det kan være det var fordi «skaffa seg meg» fungerte dårlig stilistisk. Samtidig kan det ha føltes unødvendig å bruke «skaffa seg», når man på både bokmål og nynorsk har et ord som beskriver frembringelsen av «noko som ikkje fantes før»: «skape».

Oversetterne hadde nå valgt hver sin gjengivelse av ordet *qanah*, og teksten gikk videre i systemet.⁴²⁰ Først gikk den til redaksjonskomitéen (redkom), som var saksforberedende organ for OU. Redkom skulle komme til å gjøre markante forslag til endringer i teksten før den ble sendt videre til OU.

Redkoms forberedende arbeid for OU

Kapittel 1–3 ble først behandlet i redkom 10. januar 2008.⁴²¹ Noten til Ordsp 1,20, som først introduserer visdommen, ble overtatt fra oversettergruppen og endret:⁴²²

Visdommen I flere avsnitt i kap 1-9 fremtrer Visdommen som en egen skikkelse, en røst som taler på Guds vegne. Det hebraiske ordet for «visdom» er et hunnkjønnsord, og Visdommen skildres som en kvinneskikkelse. Jødisk tradisjon identifiserer Visdommen med Torah (Mosebøkene), NT med Kristus, se 8,22f.⁴²³

for Fløysvik: «Det tilseier at det er meint å vera ein samanheng mellom at Gud skaffar seg visdom og at menneske skal skaffa seg visdom. Visdomen har sitt opphav i Gud. Gud skapte verda med visdom. Menneske kan skaffa seg visdom ved å frykta Gud og ta imot undervisning.» E-post 6.11.2007.

420 Kommentarfilen til PO (KomPO) og TK (KomTK) var bearbeidet i tråd med diskusjonene, og ble nå sendt videre til OU sammen med tekstforslagene.

421 Ifølge møtereferat, BS, digitalt arkiv, GT – REVISJON/Redkom/Referat, ORDSP 1-3 Redkom 10 01 08.doc.

422 Blant annet var SB-noten fjernet: «SB: Visdommen kan sees som en side ved Gud selv, hun kunngjør «mine ord», ikke «Herrens ord» (se v 23). I kap 1 og 8-9 taler hun i jeg-form, i andre avsnitt skildres hun i 3. person.» Samtidig ble kryssreferansene til Matt 11,19 og Joh 1,1 fjernet.

423 Ifølge møtereferat, BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Redkom/Referat, ORDSP 1-3 Redkom 10 01 08.doc.

Visdommens kristologiske relevans er fremdeles staket ut i fotnoten, og kryssreferansen er nå endret fra 8,23 til 8,22f. Samtidig har redkom merket seg den foreløpige gjengivelsen av 8,22, altså før oversettelsen av dette kapittelet var ferdig i oversettergruppen og videresendt til redkom.⁴²⁴ Det at redkom allerede hadde bemerket seg gjengivelsen av 8,22 på bokmål og nynorsk og gjengir dette i referatet, tyder på en spesiell interesse for nettopp dette verset.⁴²⁵

Behandlingen av Ordspråkene 8 begynte 24. april 2008. Redkom behandlet ferdig Ordsp 8,22–9,18 i sitt møte 30. april 2008.⁴²⁶ Bokmåls- og nynorskteksten til 8,22 hadde nå forskjellige løsninger. Redkom beholdt imidlertid ingen av disse løsningene da tekstene gikk videre til OU. Da hadde redkom gjort følgende forslag til vedtak:

	2T Ordsp 8,22	Redkoms forslag til vedtak
BM	Jeg var det første HERREN skaffet seg, hans første verk i fordums tid.	HERREN bar meg fram ved begynnelsen av sin vei, før hans verk fra fordums tid
NN	HERREN skapte meg først av alt, eg var hans første verk i fordums tid.	I opphavet bar HERREN meg fram, før hans verk frå fordums tid.

I redkoms forslag er forståelsen av *qanah* samkjørt i bokmåls- og nynorskteksten, og «skaffet seg»/«skapte» er erstattet med «bar fram». Redkom-medlem Anders Aschim bekrefter i intervju at fødselsbetydningen var intendert fra redkoms side.⁴²⁷ Betydningen «fødsel» er tydelig i ordet «bære», som også alene (uten tillegget «fram») kan bety «føde» på norsk.⁴²⁸ Kombinasjonen av «bære» og adverbet «fram» (i «bære fram»)

424 Jf. møtoreferat, BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Redkom/Referat, ORDSP 1-3 Redkom 10 01 08.doc.: «Altbn: Og tilsvarende på nn. \v 22 Jeg var det første HERREN skaffet seg, hans første verk i fordums tid. 8,22-31 Ordsp 1,18; 3,19f; Joh 1,1-14; 8,58; Kol 1,15-20; Hebr 1,3; Åp 3,14 8,22-31 Visdommen taler i jeg-form. Avsnittet skildrer Visdommen som Guds medskaper.»

425 Når man siterte bokmålsteksten og skrev «tilsvarende på nynorsk», kan det indikere at bokmål og nynorsk var like på dette stadiet (10.1.2008), og at Fløysvik endret sin nynorsktekst tilbake til «skapte» før denne teksten skulle behandles i redkom (30.4.2008).

426 Ifølge rem-linjen til 3T-tekstfilen: «kap 8,22-9 ferdig behandlet 30 04 08».

427 Intervju 18.2.16, samt korrespondanse 13.4.16.

428 Etymologisk sett kommer «bære» (som norrønt *bera*) av germansk **beran-*, «bære» og også bl.a. «føde», jf. Harald Bjorvand og Fredrik Otto Lindeman, *Våre arveord: Etymologisk ordbok*, 2. utg., Instituttet for sammenlignende kulturforskning, serie B, 105 (Oslo: Novus, 2007), 155–56.

fungerer som en ytterligere innsnevring i retning av en fødselsmetafor.⁴²⁹ I referatet bemerker redkom følgende:

qanna er det springende punkt. Vi har tidligere, i Gen 4,1, brukt «bære fram». *reshit* gir konnotasjoner i retning *bereshit*, og bør tydeliggjøres enten man tolker det slik eller slik. Redkom foretrekker derfor med TOB, NBS, Luth, Einheitsübersetzung «Herren bar meg fram ved begynnelsen av sin vei».⁴³⁰

Redaksjonskomitéen så på helheten i oversettelsen. Som tidligere nevnt, fortalte Aschim at konsistens ble vektet høyt under arbeidet med oversettelsen, og at dette «stod høyt på dagsorden».⁴³¹ «Konkordans» og «konsistens» er altså to ord som hovedsakelig betegner det samme. På dette stadiet i oversettelsesarbeidet var *qanah* gjengitt med «skape» i flere tilfeller.⁴³² Det er altså ingen automatikk i at «bære fram» fra 1 Mos 4,1 skulle velges som oversettelse etter konkordante kriterier, som om det her bare handlet om konsistens. Etter prinsippet om konkordans kunne man derfor like gjerne brukt «skape» i denne teksten, slik man hadde gjort i 5 Mos 32,6, som redkom hadde behandlet ett år tidligere uten å endre teksten.⁴³³ Det at redkom velger å løfte frem fødselsmetaforen, forteller mye om hva som skulle betones i Ordsp 8,22: fødselsaspektet.

I saksforberedelsen for OU øvet redkom betydelig innflytelse og la sterke føringer for OU ved å foreslå et vedtak som erstattet løsningene både i bokmåls- og nynorskteksten. Det er ikke eksplisitt uttalt hvorfor redkom anså det som nødvendig å erstatte løsningene i både bokmåls- og nynorskteksten.

429 Sammensetningen «bære fram» brukes også i offerterminologi i Bibel 2011, der det ofte tales om å bære fram offer. Dette er den mest hyppige bruken av denne kombinasjonen i Bibel 2011. Her handler det altså om å bære frem offer, vanligvis til Gud, 1 Mos 4,3–4; 43,26; 2 Mos 8,25; 18,12; 32,6; 35,29; 3 Mos 1,2; 2,4.14; 6,13.

430 BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Redkom/Referat, ORDSP 8,22-9 Redkom 30 04 08.doc.

431 Intervju 18.2.16.

432 Gjengivelsen «skaffe seg» fra Elgvins 2T, bl.a. i Ordsp 4,5,7, var blitt foreslått endret til «kjøpe» av redkom. Alternativet «skaffe seg» ville derfor ikke vært noe reelt alternativ for redkom på dette stadiet, i forhold til spørsmålet om konsistens og prinsippet om konkordans. Endringen til «kjøpe» var foreslått av redkom som vedtak for OU-møtet 28.–29. januar 2008, og ble effektivert i 4. versjon (4T) av redkom. I møtereferatet fra OU er det ikke gjort noen vedtak om Ordsp 4,5,7, og med unntak av stedene der OU hadde bemerkninger, ser etterarbeidet stort sett ut til å ha blitt gjort i tråd med redkoms preferanser. BS, digitalt arkiv, /OU – Referat/2008/28.-29. januar, b. Referat fra OU-møtet 28.-29. jan 2008.doc.

433 Jf. redkoms behandling 2.5.2007, BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Redkom/Referat, 5 MOS 32-33 Redkom 02 05 07.doc.

I sitatet fra redkom ovenfor («Redkom foretrekker derfor med TOB, NBS, Luth, Einheitsübersetzung «Herren bar meg fram ved begynnelsen av sin vei») kan man få inntrykk av at de fire siterte bibeloversettelsene har en tilsvarende løsning. Det har de imidlertid ikke, og ingen av oversettelsene har en fødselsmetafor som gjengivelse for *qanah*. Tolkningen av *re'shit darko*, som er tolket adverbialt («ved/i begynnelsen av sin vei») hadde derimot støtte i de nevnte oversettelsene. Her blir sammenligningen med de andre oversettelsene mer presis.

Den andre markante endringen redkom foreslår, gjelder vers 22b og gjengivelsen av *qedhem miph'alayw*: «Det andre springende punktet er oversettelsen av *qædæm nif'alav*. *qædæm* kan både betegne «før» og «det første». Redkom foretrekker med Luth, Einheitsübersetzung «før hans verk fra fordums tid», jf. alternative forslag fra oversettergruppa.»⁴³⁴ Slik redkoms forslag viser, foretrekker de «før hans verk fra fordums tid», og jamfører dette med «alternative forslag fra oversettergruppa» (sammen med Luther og Einheitsübersetzung). Dette var imidlertid ikke skissert som forslag fra oversettegruppen. Fløysvik hadde derimot kommentert at gjengivelsen «før hans verk i fordoms tid [...] føreset at ein tek *qedem* som preposisjon med meininga «før». Slik er ordet aldri elles nytta. Ordet er eit substantiv og står her i constructus med meininga «byrjinga av»,⁴³⁵ Denne kommentaren er derfor misvisende når den går videre til OU, og representerer forslaget som om det var et reelt alternativ som kom fra oversettergruppen. Primæroversetter Elgvin sier i intervju at oversettergruppen «overhodet ikke hadde gått inn på «før» noe sted tidligere. Så det er en manipulerende gjengivelse av oss hvis det går videre til OU.»⁴³⁶

Oppsummering Ordspråkene 8,22

Redkom hadde foreslått to sentrale endringer i oversettelsen av Ordsp 8,22 med store teologiske implikasjoner: Visdommen beskrives som født av Gud (22a), og dette skjer altså «før hans verk i fordums tid» (22b). Når

⁴³⁴ BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Redkom/Referat, ORDSP 8,22-9 Redkom 30 04 08.doc.

⁴³⁵ BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ordspr/Ordspr kommentarer, KomTK Ord 1-9.rtf.

⁴³⁶ Intervju 24.10.13.

visdommen beskrives som «hans [Herrens] første verk i fordums tid», slik det gjøres i både bokmåls- og nynorskutkastet fra oversettergruppen, er det flertydighet om visdommen er Guds første skaperverk. Denne flertydigheten forsvinner ved redkoms forslag, som i sterkere grad betoner en kvalitativ forskjell mellom visdommen og «hans første verk». Dette gjøres ved at visdommen skilles ut tidsmessig «før hans verk fra fordums tid». ⁴³⁷ De teologiske implikasjonene av de to endringene er derfor store, og endringene samsvarer i høy grad med en kirkelig kristologi.

Det er stor avstand mellom oversettergruppenes og redkoms arbeid. Oversettergruppene hadde aldri diskutert å gjengi *qanah* med en fødselsmetafor. Ingen av oversettelsene man sammenlignet med i oversettergruppen og i redkom, hadde en slik gjengivelse. Heller ingen av de hebraiske leksikonene som ble brukt i oversettergruppene eller av redkom, har oppgitt en fødselsbetydning som en mulig betydning av *qanah*. På dette sammenligningsgrunnlag fremstår redkoms gjengivelse som svært overraskende. Redkom hadde dermed lagt betydelige føringer for behandlingen i OU, som nå stod for tur. Siden valget i 1 Mos 4,1 blir svært viktig i redkoms argumentasjon for oversettelsen av Ordsp 8,22, er det relevant å se på hvordan denne gjengivelsen kom inn i oversettelsen.

Redkoms rolle i innføringen av «bære fram» i 1 Mos 4,1

Saksgangen til 1 Mos 4,1 viser at det på tilsvarende måte var redkom som innførte fødselsmetaforen i denne teksten. Gjengivelsen «bære fram» dukker nemlig først opp i redkoms bearbeiding av 1 Mos 4,1, i det forberedende arbeidet for OU. Oversettergruppen «Gihon I» hadde ansvaret med å oversette Første og Annen Mosebok, og hadde aldri foreslått «bære fram» som oversettelsesalternativ til *qanah*, verken i 1T–2T bokmål og nynorsk eller i noen av kommentarfilene som gikk videre til redkom. ⁴³⁸

⁴³⁷ Dette kommer også tydelig frem i alternative gjengivelser til 22b, som er skissert opp i møterefaratet: «Før alt han laget»/«Før hans gjerning»/«Før alt han gjorde»/«Før alt han skapte». Dersom Visdommen er før alt Gud laget/alt Gud skapte, utelukker dette i seg selv at Visdommen kan ses som en del av skaperverket.

⁴³⁸ I sin kommentarfil kommenterte primærversetteren sitt oversettelsesvalg: «Jeg har fått en gutt av Herren»: hebr. «Jeg har skaffet en mann med Herren». DAN, SWE og NB88 har mer ordrette

Gjengivelsen «bære fram» var redkoms oppfinnelse, og i dette tilfellet ser det ut til at det er redkom som fører dette inn i etterkant av OU-møtet. I OU-referatet er «laget» satt som hovedtekst til 1 Mos 4,1, mens «båret fram» er «alt1» i både bokmåls- og nynorskteksten. I referatet står det «alt[ernativ] satt inn», som viser til at («alt1») «jeg har båret fram»/«eg har bore fram» ble valgt som hovedtekst. Dette ser ut til å være en kort kommentar fra redkoms side. Redkom redigerte OU-referatet i ettertid og slutført arbeidet. I dette tilfellet er det ingen indikasjoner på at redkom følger opp et OU-vedtak. Referatet er tydelig på å markere OU-vedtakene, men i dette verset er det ingen markører om at dette er et vedtak fra OU, slik det blant annet forekommer til de nærliggende versene 1 Mos 4,3.7.13.⁴³⁹ OU-leder Kåre Berge forteller at redkom var forpliktet på OUs vedtak, men opplyser om at det ofte var «slik at sakene ble sendt tilbake til redkom uten at det forelå spesifikke vedtak, eller i hvert fall vedtak som gav redkom et spillerom. Hvis dette var omdiskuterte og vanskelige saker, ba vi gjerne om å få den tilbake til OU, men slik var det ikke alltid og normalt ikke i mindre saker.»⁴⁴⁰ Det er mye som tyder på at dette var et slikt tilfelle der teksten ble sendt videre til redkom uten at det forelå et spesifikt vedtak. Redkom hadde da mulighet til å slutføre arbeidet, og ville følgelig ha mulighet til å velge «bære fram» som gjengivelse for verbet *qanah*.

gjengivelser, og vi kunne evt prøve «Jeg har gitt liv til en mann, med Herrens hjelp» eller «Jeg har fått en mann ved Herren» (= NB88). Jfr. v 25, hvor NO78/85 har en lite ordrett «sonn.» BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/GIHON I – 1-2 Mos/1 Mos/1 Mos kommentarer/ Arkiv tidligere versjoner, 01GENKOMPO 1-6.PTX. Ut fra kommentaren «hebr. «Jeg har skaffet en mann med Herren» kan det virke som om Haaland anser dette som en konkordant oversettelse av den hebraiske teksten.

439 Referatet fra Mørk ble senere gjennomgått og redigert av Ingvild Ellingsen. Ifølge det digitale arkivet ble dette dokumentet endret langt senere (7.11.2008) enn Mørks opprinnelige referat (4.1.2008). I denne versjonen er «bære fram» skrevet inn og tolket som OUs vedtak, selv om ikke dette var markert som vedtak i Mørks opprinnelige referat. I den siste versjonen er det altså ikke gjort noen distinksjon mellom denne teksten og tekster som var merket med OU-vedtak, slik det blant annet var gjort i forbindelse med 1 Mos 4,3.7.13. BS, digitalt arkiv, /OU – Referat/2007/ Desember, Referat OU 10.-11. des.07.gjennomgått av Redkom.doc. Dette dokumentet ble opprettet i januar 2008 av Mørk. Det offisielle OU-referatet ble senere renskrevet (november 2008) av Ingvild Ellingsen, som da har ført inn redkoms bearbeiding som OUs vedtak, selv om OU ikke ser ut til å ha vedtatt redkoms løsning. Det er likevel ikke rart at det ble tolket slik da den opprinnelige referenten ikke hadde skjelnet mellom OUs vedtak og redkoms arbeid.

440 Korrespondanse 6.1.16.

Med tanke på redkoms rolle i denne teksten (1 Mos 4,1) er det fristende å spørre om «bære frem» var forberedt til Ordsp 8,22, som teologisk sett er en langt viktigere tekst enn 1 Mos 4,1. Med oversettelsen «båret fram» i 1 Mos 4,1 vil det være lettere å få gjennomslag for en tilsvarende oversettelse i Ordsp 8,22 ettersom *qanah* allerede var oversatt med en fødselsterm i oversettelsen. Det er mye som taler for dette ettersom konkordans er synonymt med konsistens, det vil si konsistens med gjengivelsen av ordet i andre tekster. Det er derfor usannsynlig at «bære fram» var tenkt som oversettelse for *qanah* i 1 Mos 4,1 alene, og ikke for andre tekster. Som vi skal se, blir jamføringen med 1 Mos 4,1 svært viktig i redkoms videre arbeid med Ordsp 8,22, der de nettopp viser til oversettelsesvalget i 1 Mos 4,1 som er argument for at de også skulle føre inn fødselsterm i denne teksten. Informasjon som fremkommer i intervju med Aschim, underbygger poenget om en strategisk innføring av «bære fram». I nøkkelt teksten 1 Mos 4,1 finner Aschim et ordspill mellom to ord og foreslår i lys av dette en annen oversettelse enn den redkom innførte:

Det er et ordspill mellom *qanah* og *qayin*. 1 Mos 4,1 er en stor filologisk diskusjon. Hva er det Eva sier? Jeg har skapt? Jeg har kjøpt? Jeg har fått? Jeg har skaffet meg? «Å skaffe seg», hvis en skal tro at det er samme rot, så er kanskje det den greieste norske inngangsoversettelsen til denne teksten.⁴⁴¹

Det at Aschim ender opp med en annen oversettelse enn redkoms forslag, kan tolkes som en indirekte erkjennelse av at redkom i dette tilfellet har valgt en spesiell oversettelse. Avstanden mellom «skaffe seg» og «bære fram» er markant. Det førstnevnte alternativet leder ikke tanken umiddelbart mot fødsel, selv om gjengivelsen *implisitt* kan referere til dette. Redkoms variant var derimot en eksplisitt fødselsterm, og intendert som sådan. Aschims erkjennelse er her signifikant, for det indikerer at redkom har valgt noe annet enn det som er «den greieste norske inngangsoversettelsen til denne teksten». Aschims tankegang samstemmer med løsningen i NO78 («jeg har fått»), som ikke behandlet 1 Mos 4,1 sammen med de andre tekstene som ble oversatt med skapelsesbetydningen (1 Mos 14,19,22; 5 Mos 32,6; Ordsp 8,22; Sal 139,13). Konsekvensen av redkoms valg blir at oversettelsen av *qanah* i Evas utrop ikke behandles på lik linje

441 Intervju 18.2.16.

med den vanligste betydning av *qanah*, som er «kjøpe»/«skaffe seg». Det blir istedenfor likestilt med tilfellene der *qanah* kan bety «skape» – og dermed var koblingen mellom 1 Mos 4,1 og (bl.a.) Ordsp 8,22 etablert. Og når «konsistens» stod høyt på dagsordenen, slik Aschim bekrefter,⁴⁴² kunne man argumentere for «bære fram» også i Ordsp 8,22.

Jeg vender meg nå tilbake til saksbehandlingen av Ordsp 8,22, der det ventet sin behandling i OU etter redkoms saksforberedende arbeid.

OUS behandling av Salomos ordspråk 8

Redkoms forslag til vedtak («HERREN bar meg fram ved begynnelsen av sin vei») gikk nå til OU, som skulle behandle Ordsp 6–10 i møtene 9.–10. juni 2008.⁴⁴³ Den siste, oppdaterte kommentarfilen fra primæroversetteren og teologisk konsulent gikk videre til OU sammen med redkoms kommentarer og forslag til vedtak. I OU-referatet heter det at OU «ikke fikk tid til å behandle denne saken»,⁴⁴⁴ den ble utsatt til OU-møtet 8.–9. desember 2008.⁴⁴⁵ Tilsvarende saksdokumenter ble sendt ut på nytt. Denne gangen hadde OU-medlem Helge Kvanvig forberedt seg særlig godt til Ordsp 8, og hans dokumenter var sendt ut i forkant til de andre OU-medlemmene. Kvanvigs kommentar relaterte seg utelukkende til Ordsp 8 – som skulle behandles i plenum. I saksdokumentet har Kvanvig knyttet direkte an til redkoms forslag til vedtak:

Forslag til vedtak:

Bm

\v 22 herren bar meg fram
ved begynnelsen av sin vei,
før hans verk fra fordums tid.

**Herren frembrakte meg som sitt første verk,
før hans gjerninger i fjerne tider (?)⁴⁴⁶**

⁴⁴² Intervju 18.2.16.

⁴⁴³ BS, digitalt arkiv, SakOU20/2008.

⁴⁴⁴ BS, digitalt arkiv, /OU – Referat/2008/9.-10. juni, a. Referat fra OU-møte 9.-10. juni 2008.doc.

⁴⁴⁵ BS, digitalt arkiv, /OU – Referat/2008, 00a.Referat fra OU-møte 8.-9. des. 08.doc.

⁴⁴⁶ BS, digitalt arkiv, /OU – Innkallinger og saksdok/OU-innkallinger fra 2005-2011/2008/Des. 2008, Kommentarer fra Helge Kvanvig – Sak OU20 Ordsp.doc. Sitatet er rettet fra «med» til «meg», som må ha vært en tastefeil.

Kvanvig foreslår her et helt annet alternativ enn redkom, og leser også *re'shit darko* som objektspredikativ (lik LXX), det vil si «som sitt første verk». ⁴⁴⁷ I Kvanvigs gjengivelse virker det tydelig at visdommen forstås som et skaperverk (frembrakt som første verk). Kvanvig forteller også i intervju at han med gjengivelsen «frembringe» intenderte betydningen «produsere, skape». ⁴⁴⁸ I vers 22b har Kvanvig stått ved redkoms løsning («før»), men foreslått «hans gjerninger» i stedet for «hans verk». Spørsmålsteget kan indikere at Kvanvig var noe mer usikker på gjengivelsen av 22b. OU-referatet viser at «Ordsp 8 ble behandlet i plenum mandag 8. desember», mens de resterende kapitlene (6–7 og 9–10) bare ble gjennomgått av den ene halvparten av OU. ⁴⁴⁹ Dette viser i seg selv viktigheten av dette kapittel 8 i Ordspråkboken. Referatet viser også at Kvanvig har fått gjennomslag for bokmålsoversettelsen av *qanah*, jf. OUs vedtak:

²² «brakte fram»/«frembrakte» – nn «bar fram»

Retning: «Herren brakte meg fram som sin første handling.»

«ved begynnelsen av sin vei»? Oversettelsen bør heller uttrykke aktivitet.

«før hans gjerninger i fjerne tider» ⁴⁵⁰

På nynorsk vedtok OU redkoms forslag. På nynorsk kan man ikke bruke «frembringe» i fortidsform, og det kan være at de nynorskkyndige ikke opplevde «bar fram» som noe radikalt annerledes enn «brakte fram»/«frembrakte» på bokmål. Begge ordene beskriver i en eller annen forstand en tilblivelse, men fødselsmotivet er langt mer fremtredende i «bar fram». Det er heller ikke sikkert at OU-medlemmene i farten ville vært klar over at det lå en nyanseforskjell mellom de to formene. Kvanvig forteller i intervju at han ikke den gang oppfattet «bar fram» som en fødselsmetafor. ⁴⁵¹ Nyansen mellom «bringe frem» og «bære fram» er ikke uten videre lett å få øye på, særlig hvis ingen av redkoms medlemmer nevnte at de intenderte en fødselsbetydning. Likevel hadde OUs vedtak

447 Gjengivelsen til «sitt første verk» er en omskrivende gjengivelse av det mer konkordante «begynnelsen av sin vei».

448 Intervju 10.3.16.

449 BS, digitalt arkiv, /OU – Referat/2008, 00a.Referat fra OU-møte 8.-9. des. 08.doc.

450 BS, digitalt arkiv, /OU – Referat/2008, 00a.Referat fra OU-møte 8.-9. des. 08.doc.

451 Intervju 10.3.16.

om bokmålsteksten satt et hinder for redkoms ønske. Men slaget om bokmålsteksten var ikke slutt, som vi senere skal se.

Det var ikke bare Ordsp 8,22 som ble foreslått endret til «bære fram». Første Mosebok 12–17 skulle også behandles på OU-møtet 8.–9. desember.⁴⁵² Ikke uten relevans finner man to tilfeller av *qanah* i 1 Mos 14,19.22. Primæroversetter Gunnar Haaland hadde levert fra seg utkast der uttrykket 'el 'elyon qoneh shamayim wa'arets i begge tilfellene var gjengitt med «han som skapte himmelen og jorden».⁴⁵³ Dette var også gjort i nynorskutkastet. I møtet 12. november 2008 endret redkom uttrykket til «[Den høyeste,] som bar fram himmel og jord». Også for denne teksten bruker redkom 1 Mos 4,1 som fortolkningsnøkkel: «Uttrykket «båret fram» er brukt ut fra 1 Mos 4,1. Nynorsk har her «som har skapt»»⁴⁵⁴ Den påfølgende informasjonen gir inntrykk av at nynorskteksten har blitt stående slik den kom fra oversetteren, men også den ble endret til «bar fram» i etterkant av redkoms møte.⁴⁵⁵ Teksten ble dermed endret til 3. versjon (3T) og sendt til OU som saksdokument.

Også i dette tilfellet hadde Helge Kvanvig kommentert utkastet på forhånd. I den nye versjonen (3T) var uttrykket i 1 Mos 14,19.22 gjengitt som «[Den høyeste,] som bar fram himmel og jord». Kvanvig kommenterte begge tilfellene: «Jeg synes «bar fram» er noe pussig her. Kan vi bruke «frembringe?»»⁴⁵⁶ Kvanvigs kommentar ser ut til å ha fått gjennomslag i OUs korte kommentar og vedtak: ««som brakte fram himmel og jord.»»⁴⁵⁷ På spørsmålet om hvorfor han syntes dette var «noe pussig», svarer han at han syntes [han som] «bar fram» [himmel og jord] «skaper assosiasjoner som er utydelig her», og at det ble «veldig uklart i forbindelse med at noe

452 BS, digitalt arkiv, sak OU33/2008.

453 BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/Paratext backup/BACKUP ARKIV FRA 07-/Backup 01 06 08 /BM2T, 01GENBM2T.PTX.

454 Referat fra redkoms møte 12.11.2008, utsendt som saksdokument til OU, Digitalt arkiv, OU – Innkallinger og saksdok/OU-innkallinger fra 2005-2011/2008/Des. 2008, 1 Mos 12-17 fra redkom.doc.

455 Endringen er plottet inn 13.11.2008 kl. 15.17, og er gjort av Ingvild Ellingsen, ifølge «spor endring»-funksjonen i Word-dokumentet. BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/GIHON I – 1-2 Mos/1 Mos/1 Mos nn/Arkiv – tidl.versj, 1 Mos nn 3T 12-17 OU des. 08.doc.

456 BS, digitalt arkiv, /OU – Innkallinger og saksdok/OU-innkallinger fra 2005-2011/2008/Des. 2008, Kommentarer fra Helge Kvanvig – 1 Mos 12-16.doc.

457 BS, digitalt arkiv, /OU – Referat/2008, ooa.Referat fra OU-møte 8.-9. des. 08.doc.

blir skaffet til veie».⁴⁵⁸ Han knytter dette først til Ordsp 8,22 og diskuterer assosiasjonene:

Jeg har ikke tenkt på «bar fram» som en fødselsmetafor, men det ser jeg jo nå. Og når «bære frem» brukes i Ordsp 8,22, så er det jo i betydning «en kvinne bærer frem et barn». Men her kan jeg jo ikke lese det som en fødselsmetafor. Jeg har lest det som noe rart. Hvordan bærer man fram himmel og jord? Man bringer fram.⁴⁵⁹

Kvanvig mener altså at oversettelsen er mer diffus enn det hebraiske ordet, og foreslo derfor en gjengivelse som bedre kommuniserte at «noe blir skaffet til veie». La oss stoppe litt her. Hvordan kunne redkoms intenderte fødselsmetafor fungere i denne teksten? Aschim mener å huske at et religionshistorisk poeng var oppe i diskusjonene i redkom, og her: at fødselsbildet knyttes til skapelsesmyter, skapelse gjennom fødsel. På denne måten kunne man altså komme til rette med «bære fram» også i denne teksten. For å ta dette poenget må leseren altså innta et religionshistorisk perspektiv. Kvanvig har åpenbart ikke tatt dette poenget.

I dette tilfellet ble altså «brakte frem» vedtatt som OUs løsning for bokmålsteksten. Det er ikke gjort noe vedtak om nynorskteksten, noe som kan indikere at redkoms forslag til vedtak fikk gjennomslag, slik som i behandlingen av Ordsp 8,22. Siden behandlingen av 1 Mos 12–17 (sak OU33/2008) kom før behandlingen av Ordsp 8 (sak OU36/2008) i OU-møtet, var det antakelig motsatt påvirkning: Det at redkom fikk gjennomslag for «bar fram» i nynorskteksten til 1 Mos 14,19.22, var antakelig (med tanke på konsistens) bestemmende for at «bar fram» ble beholdt i OUs vedtak om nynorskteksten til Ordsp 8,22. I referatet opplyses det følgende om OUs vedtak for arbeidet videre med Ordspråkene:

Vedtak:

OU og gruppe 2 har behandlet det fremlagte forslag til revidert tekst av Ordsp 6-10 på bokmål og nynorsk. OUs kommentarer og enkeltmedlemmers kommentarer behandles videre i redkom. Eventuelt gjenstående kapitler fra møtet

458 Intervju 10.3.16.

459 Intervju 10.3.16.

behandles i redkom. Teksten kan deretter gå til styret i et 4. utkast til foreløpig godkjenning. Teksten gjøres samtidig tilgjengelig for oversettergruppa, som eventuelt kan kommentere OUs endringer.⁴⁶⁰

Etter OU skulle teksten, ifølge vedtaket, sendes tilbake til oversettergruppen. Oversettergruppen fikk mulighet til å respondere på dette, og gjorde det i tidsrommet januar–februar 2009.⁴⁶¹ Gruppen svarte samlet på Ordsp 1–10. Ordspråkene 1–5 var foreløpig godkjent av styret, og var på dette tidspunktet et 5. utkast (5T). Oversettergruppen responderte direkte på denne versjonen. Gruppens kommentarer til Ordsp 6–10 var derimot på et tidligere stadium, og var direkte i dialog med OUs vedtak og kommentarer. Det betydde at de ikke fikk selve teksten tilsendt, men kun forholdt seg til OUs vedtak. Gruppen gjorde ingen bemerkninger til 8,22. OUs vedtak om bokmålsteksten til Ordsp «brakte fram»/«frembrakte» var likt med Elgvins førsteutkast «frembragte», men skilte seg ut fra nynorskversjonen, som opprinnelig hadde «skapte». I en korrespondanse med Fløysvik kommer det også frem at han (på det daværende tidspunkt) ikke hadde fanget opp denne nyansen.⁴⁶²

I arbeidsprosessen videre skulle teksten utarbeides av redkom til et 4. utkast (4T), som skulle sendes til styret for foreløpig godkjenning. Ordspråkene 6–18 ble utarbeidet til et 4. utkast og skulle foreløpig godkjennes på styremøtet 2.–3. desember 2009. Øverst i marginen i teksten til styret informeres det om følgende: «NB! Kapittel 8 skal til ny behandling i OU og er derfor ikke tatt med.»⁴⁶³ Nøyaktig hvorfor dette skjer, er ikke oppgitt, men det er rimelig å tenke seg at kapitlets kristologiske relevans er grunnen til OU har ønsket å se på saken nok en gang før arbeidet gikk mot sin avslutning, eller at noen ikke var fornøyd med OUs vedtak, og ville ha saken opp igjen. Helge Kvanvig forteller i intervju at det var et ledd mellom OU og redkom, og at det var «administrasjonen», det vil si de faglig tilsatte i Bibelselskapet. Dette var Aschim og Mørk, og det

460 BS, digitalt arkiv, /OU – Referat/2008, 00a.Referat fra OU-møte 8.-9. des. 08.doc.

461 BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ordsp/Ordspr kommentarer, Komm fra Hiddekel II til Prov1-10, febr09.doc.

462 Korrespondanse 26.11.15.

463 BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ordsp/Ordspr bm/Arkiv – tidl. versj, Ordsp bm 6-18 4T styret des. 09.doc. (uth. i orig.).

er ikke uten relevans at de også satt i redkom. Kvanvig forteller at «hvis de [administrasjonen] var urolige for et eller annet, så fikk vi det tilbake før vi gikk videre. Altså, hvis de ikke var helt innforstått med det som OU som helhet hadde vedtatt, så fikk vi det gjerne en gang til – med en del nye argumenter.»⁴⁶⁴ Ifølge Kvanvig skjedde dette mange ganger, og det kan også være et eksempel på at «administrasjonen», som også var redkom, ikke var fornøyd med OUs vedtak, og ønsket å prøve saken på nytt. Hva var det de ikke var fornøyd med? Var det kanskje at «brakte fram» lå for nær skapelsesbetydningen? Teksten stod nå til behandling for OU-møtet 12.–13. oktober 2009. Først skulle imidlertid redkom igjen behandle saken.

Redkom effektuerer OUs vedtak?

I tråd med den ordinære saksgangen og redkoms beslutningsmyndighet skulle gruppen nå effektuere OUs vedtak. I redkoms møtereferat står det at redkom har hatt en «ny gjennomgang etter OU».⁴⁶⁵ Dette opplyses i begynnelsen av dokumentet: «NB: Redkom ber om at OU gjennomgår 4T-versjonen av kapittel 8 og godkjenner endringene som er gjort etter OU-møtet 9.-10. juni.»⁴⁶⁶ I den nye versjonen ser man imidlertid at redkom ikke har effektuert OUs vedtak, men derimot gått sin egen vei.⁴⁶⁷

BM4T Ordsp 8,22	HERREN bar meg fram som sitt første verk, før hans gjerninger i fjerne tider.
Fotnote	8,22-31 Ordsp 1,18; 3,19f; Joh 1,1-14; 8,58; Kol 1,15-20; Hebr 1,3; Åp 3,14 8,22-31 Visdommen taler i jeg-form. Avsnittet skildrer Visdommen som Guds medskaper.

Den nye versjonen viser at redkom nå gjengir *qanani* som «bar meg fram», til tross for OUs bokmålsvedtak om «brakte fram»/«frembrakte».

⁴⁶⁴ Intervju 10.3.16.

⁴⁶⁵ BS, digitalt arkiv, OU – Innkallinger og saksdok/OU-innkallinger fra 2005-2011/2009/Okt. 2009, Ordspråkene 11-18 – redkom sept 09.docx.

⁴⁶⁶ Dette refererer til en ny versjon som er laget etter redkoms nye gjennomgang 30.9.2009, og altså etter OUs forrige behandling, som opprinnelig skulle vært 9.–10.6.2008, men som ble utsatt til 8.–9.12.2008. BS, digitalt arkiv, OU – Innkallinger og saksdok/OU-innkallinger fra 2005-2011/2009/Okt. 2009, Ordspråkene 11-18 – redkom sept 09.docx.

⁴⁶⁷ BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/Paratext backup/BACKUP ARKIV FRA 07-/Backup 15.10.09 3T 4T/BM4T, 20PROBM4T.PTX.

Redkom var hele tiden forpliktet på OUs og styrets vedtak. Her er det tydelig at redkom overstyrer OU.⁴⁶⁸ Redkom overstyrte derimot ikke OUs identiske vedtak om 1 Mos 14,19,22. Det er i seg selv et vitnesbyrd om at redkom forholdt seg ulikt til OUs vedtak om disse to tekstene (Ordsp 8,22 og 1 Mos 14,19,22).

I tillegg til dette fulgte redkom opp Kvanvigs forslag om å lese *re'shit darko* som objektspredikativ («som sitt første verk»), og OUs vedtak «før hans gjerninger i fjerne tider». Redkom bad riktignok om OUs godkjenning av endringene som var gjort i etterkant av det første OU-møtet (jf. ovenfor). Det kan derfor være at redkom selv ikke følte at de overstyrte OU. Samtidig hadde redkom ført inn «bar meg fram» i bokmålsteksten i etterkant av OU-møtet desember 2008.⁴⁶⁹ På dette stadiet var det altså ikke klart at man skulle ha et nytt OU-møte om denne teksten. Når redkom endret teksten på denne måten, må OUs godkjenning av valget ha blitt ansett som mindre viktig i dette tilfellet. Samtidig kan det også nettopp ha vært spenningen knyttet til OUs vedtak som gjorde at «administrasjonen», som også her var redkom, ønsket et nytt vedtak om denne teksten, og den ble satt opp til OU-møtet 12.–13. oktober 2009. I redkoms referat, som ble vedlagt som saksdokument til OU-møtet, er redkom tydelig på at de har valgt en annen løsning enn OU i bokmålsteksten:⁴⁷⁰

²² OU: «brakte fram»/«frembrakte» – nn «bar fram»

Redkom: Fastholder sitt forrige forslag med «bar fram» også i bm, jfr. 1 Mos 4,1. I 1 Mos 14,20 [*sic!* eg. 1 Mos 14,19,22] har bm i dag «brakte fram», nn «bar fram». På det stedet fungerer uttrykket bedre, men det bør diskuteres der også.

Ny tekst:

Herren bar meg fram ¬som sitt første verk,

468 BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/Paratext backup/BACKUP ARKIV FRA 07-/Backup 15.10.09 3T 4T/BM3T, 20PROBM3T.SFM. I 3T-versjonen som ble lagt frem på OU-møtet 8.–9.12.2008 hadde redkom beholdt Elgvins og Fløysvik gjengivelse i teksten, selv om de foreslo en annen løsning som forslag til vedtak. Jf. BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ordspr/Ordspr bm/Arkiv – tidl. versj, Ordsp bm 3T 6-10 – OU des 08.doc. NN: /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ordspr/Ordspr nn/Arkiv – tidl. versj, Ordsp nn 3T 6-10 – OU des. 08.doc.

469 Dette er også tydelig i en bearbeidet 3T-versjon etter OU-møtet desember 2008.

470 BS, digitalt arkiv, /OU – Innkallinger og saksdok/OU-innkallinger fra 2005-2011/2009/Okt. 2009, Ordspråkene 11-18 – redkom sept 09.docx.

før hans gjerninger i fjerne tider.

Herren bar meg fram –som sitt første verk,

før hans gjerningar –i fjerne tider.

Det redkom viser til, er tilfellet i 1 Mos 14,20 [*sic!* eg. 1 Mos 14,19,22], der redkom følger OU.⁴⁷¹ Grunnen til at redkom mener «brakte fram» fungerer «bedre» i dette tilfellet, må være at de anser «frembringe» (dvs. «skape») som betydningen i denne teksten. Siden de ikke ønsker å bruke det identiske ordet («frembringe») i Ordsp 8,22, ligger det implisitt at de ikke ønsket å fremheve skapelsesbetydningen i oversettelsen. Aschim forteller at konsistens var særlig viktig ved «småord», det vil si ord som forekommer noe sjelden, og at *qanah* ble ansett for å være et slikt tilfelle.⁴⁷² Dette er særlig interessant i lys av redkoms handlinger i dette tilfellet, der de går imot OU i det ene tilfellet, men ikke det andre (1 Mos 14,19,22), og dermed samtidig åpner opp for å beholde to *forskjellige* former, nettopp fordi (skapelses)nyansen passer «bedre» i 1 Mos 14,19,22. Dette strider mot konsistensen, samtidig som det diskuteres som om det er en meningsoversettelse, der meningsnyansene i ulike tekster kan markeres tydelig på grunn av oversettelsesprinsippet.

Valget i Ordsp 8,22 vitner om at det er avgjørende for redkom å bevare et bestemt *meningsinnhold* i enkelte tekster. Derfor blir det avgjørende i Ordsp 8,22 å unngå en gjengivelse som ligger nær «skape» i betydning, mens det ikke blir like avgjørende i andre tekster der det samme ordet er brukt (f.eks. 1 Mos 14,19,22). Riktignok påpekte redkom at det bør diskuteres å bruke «bar fram» også i 1 Mos 14,19,22. Kvanvig forteller i intervju at dette derimot aldri ble diskutert videre.⁴⁷³

Salomos ordspråk 8 til annen gangs behandling i OU

Ordspråkene 8 gikk til annen gangs behandling i OU 12.–13. oktober 2009.⁴⁷⁴ I referatet fra OU-møtet leser vi følgende om behandlingen: «Kap

471 Referansen er 1 Mos 14,19,22 og ikke vers 20.

472 Intervju 18.2.16. Dette betyr at de anerkjenner at *qanah* i Ordsp 8,22 sammenfaller med de andre tilfellene der ordet kan indikere tilblivelse (bl.a. i 1 Mos 4,1; 14,19,22; 5 Mos 32,6; Sal 139,13). Dette er for øvrig også indikert ved at Ordsp 8,22 behandles sammen med 1 Mos 4,1 og 14,19,22.

473 Intervju 10.3.16.

474 BS, digitalt arkiv, OU – Referat/2009, 000000a. Referat fra OU-møte 12.–13. okt. 09.docx.

8 var satt til annen gangs gjennomgang, men gruppa behandlet ikke dette kapitlet. Det settes opp til behandling i plenum på neste OU-møte.»⁴⁷⁵ Teksten ble aldri behandlet i «neste OU-møte» (7.–9. desember 2009), eller i noe senere OU-møte. Antakelig skjedde dette på grunn av tidsnøden prosjektet var i. Redkom fikk dermed gjennom sitt forslag, og OU fikk aldri behandlet og godkjent dette. Det gjør det legitimt å si at redkom overstyrte OU i dette tilfellet.

Redkom fikk betydelig makt i oversettelsesprosessen, selv om denne makten i utgangspunktet skulle balanseres ved at gruppen var forpliktet på OUs og styrets vedtak. I tråd med OUs tidligere vedtak for å sikre fremgangen var prosessen videre at «eventuelt gjenstående kapitler fra møtet behandles i redkom.»⁴⁷⁶ Teksten kan deretter gå til styret i et 4. utkast til foreløpig godkjenning». Redkom hadde allerede utarbeidet et 4. utkast for Ordsp 8, og teksten kunne da gå videre til styret for foreløpig godkjenning. Saken skulle opp på styremøtet 12. oktober 2010. I saksinnkallingen står det at «tekster og tilhørende OU-referat er tidligere utsendt».⁴⁷⁷ For styret ville dette vært intetsigende, siden de ikke ville ha noen forutsetninger for å se at redkoms overstyring av OU ble stående uanfektet. En slik problemstilling var allerede oppe i OU-møtet 9.–10. juni 2008 (sak OU15/2008), da OU etterspurte en klarere skjelning i referatene mellom OUs arbeid og redkoms arbeid. Siden redkom filtrerte kommunikasjonen mellom OU og styret, var dette også viktig:

Etterarbeidet fra redkom – hvordan synliggjøres det i OUs referater? Man ønsker ikke å ta det inn i selve referatet, men heller et vedlegg der det redegjøres

475 BS, digitalt arkiv, OU – Referat/2009, 000000a. Referat fra OU-møte 12.–13. okt. 09.docx.

476 Dette grepet var allerede gjort i OU-møtet 8.–9.12.2008 (sak OU32/2008, «Fullmakt til redaksjonskomiteen»), for å sikre bedre fremdrift: «Administrasjonen ønsker å foreta noen grep for å sikre framdrift i de ulike behandlingsorganene fram til endelig godkjent tekst. Et grep er å gi redkom fullmakt til å behandle de kapitlene som OU eventuelt ikke rekker å bli ferdige med på selve møtet [...] Vedtak:

OU godkjenner at eventuelt gjenstående kapitler fra OUs møter kan behandles redaksjonelt i redaksjonskomiteen (redkom). I oppfølgingen av møtene styrkes redaksjonskomiteen med OUs leder og/eller andre forespurte OU-medlemmer.» BS, digitalt arkiv, /OU – Referat/2008, 00a. Referat fra OU-møte 8.-9. des. 08.doc.

477 BS, digitalt arkiv, /Saksdokumenter DNB Styre 2000-2011/2010 Saksdok. styret, Innkalling styret 12. okt. 2010 – sakliste og saksframlegg.pdf.

for hvordan Redkom har bearbejdet tekstene videre. Også fordi det går til styret er det viktig å skjelle mellom redkom og OU-arbeid.⁴⁷⁸

Dette ser ikke ut til å ha blitt omsatt i praksis. Som vi så i tilfellet med 1 Mos 4,1, var redkom direkte inne i selve OU-referatene og redigerte. I de offisielle OU-referatene som senere ble renskrevet, fremstod dermed redkoms valg som OUs vedtak. Det ser derimot ikke ut til å ha skjedd med OU-referatet fra møtet der Ordsp 8 ble behandlet. I stedet ser praksisen ut til å ha blitt at redkom orienterte *mundtlig* overfor styret.

Styremøtet 12. oktober 2010

På styremøtet 12. oktober 2010 kom endelig Ordspåkene 8 til foreløpig godkjenning, sammen med en rekke andre GT-tekster (sak S34/2010). Anders Aschim var til stede under denne saken, som det eneste medlemmet fra redkom og OU.⁴⁷⁹ Ingvild Ellingsen var referent. I referatet leser man følgende:⁴⁸⁰

d) Ordsp kap 8

Det er formuleringen fra vers 22 som man har strevd mye med; det er sentralt for kristologisk dogmedanning (er Kristus født eller skapt...)

1.1.2: blir grammatisk vanskelig mellom Visdomen/forstanden og Ho/Hun

I styreferat blir det som har ligget implisitt gjennom hele prosessen, gjort eksplisitt. Utsagnet kan se ut til å vise at oversettelsen av Ordsp 8,22 handler om mer enn samsvar med oversettelsen av 1 Mos 4,1 – den handler også om konsistens med kristologiske dogmer. Ellingsens referat er basert på en muntlig redegjørelse fra Aschim, som var den eneste på styremøtet som hadde forutsetning for å si noe om oversettelsesprosessen for denne teksten. Aschim hadde fulgt prosessen fra tekstene kom fra oversettergruppen til redkom, og i OU og i alle prosessene videre frem mot slutten. Ordlyden i referatet kan tolkes på flere måter. Slik

478 BS, digitalt arkiv, /OU – Referat/2008/9.-10.juni, a. Referat fra OU-møte 9.-10. juni 2008.doc.

479 BS, digitalt arkiv, /DNB Styreprotokoller 2000-2011/2010 Protokoller styret, Protokoll DNB styremøte 12.10.2010 – signert.pdf.

480 BS, digitalt arkiv, /DNB Styreprotokoller 2000-2011/2010 Protokoller styret, Protokoll DNB styremøte 12.10.2010 – signert.pdf.

formuleringen står («det er formuleringen fra vers 22 som man har strevd mye med»), antydes det at strevet var forårsaket av «kristologisk dogmedanning». Dette strevet er allerede bevitnet tidligere, fra arbeidet i oversettergruppen, der de lenge diskuterte verset, og til slutt sendte fra seg to versjoner til redkom. I den videre prosessen var redkom den dominerende gruppen som jobbet for å få inn «bar meg fram» som oversettelse for *qanani*. Allerede i det saksforberedende arbeidet for OU var denne varianten fremmet som forslag til vedtak. Da OU vedtok «frembrakte»/«brakte fram» for bokmålsteksten i desember 2008, ble dette aldri effektuert i tekst, til tross for at redkom var forpliktet på OUs vedtak. Da teksten aldri igjen kom opp igjen i OU, hadde redkom arbeidet med å slutføre den endelige teksten. Redkom hadde derfor stor innflytelse, og fikk gjennom fødselsmetaforen «bar meg fram». En slik gjengivelse kommuniserer godt med en kirkelig kristologi, og er kompatibel med dogmet om Kristus som «født, ikke skapt». Gjengivelsen i referatet kobler også sammen oversettelsen med den kristologiske dogmehistorien. I redkoms arbeid ser det ut til å ha vært avgjørende å unngå en gjengivelse som gir en sterk assosiasjon til skapelse («skapte»/«frembrakte»/«brakte fram»), og heller oversette uttrykket på en måte som står i samklang med den nikenske trosbekjennelsen («født, ikke skapt»). Det at «bar meg fram» (eller en tilsvarende gjengivelse) ikke finnes i noen bibeloversettelser man har sammenlignet med, forsterker dette inntrykket. Det er grunn til å tro at styret i denne saken ikke hadde faglig oversikt over de aktuelle oversettelsesmulighetene. Det ser de ut til å ha hatt i behandlingen av Jes 7,14. I behandlingen av denne teksten sendte de gjengivelsen «jomfru» tilbake til OU, blant annet med begrunnelsen: «I denne oversettelsen skal vi være nær grunnteksten» (s. 107). Uten å foregripe analysen videre, må det nevnes at tolkningen av *qanah* som fødselsmetafor har svak støtte i forskningslitteraturen, på samme måte som tolkningen av *almah* som «jomfru». Behandlingen av Jes 7,14 og kontroversene rundt denne teksten fikk stor medieoppmerksomhet under utarbeidelsen av NO78, og den interne behandlingen hadde også en spesiell historikk i Bibelselskapet. Kjennskap til begge disse forholdene kan ha ført til at styret var godt oppdatert om Jes 7,14. Ordspråkene 8,22 er en langt mer perifer tekst, og behandlingen av den ser aldri ut til å ha vært et like kontroversielt

punkt under utarbeidelsen av NO78. Denne teksten ser ut til å være en tekst det kreves bestemte forkunnskaper om for at man skal kunne forstå de (mulige) teologiske implikasjonene av de forskjellige oversettelsesvalgene. Det kan forklare hvorfor det i prosessen med NO78 og NO78/85 utelukkende ser ut til å ha vært teologer som kom med bemerkninger til oversettelsen av denne teksten. Jesaja 7,14 synes i langt høyere grad å være en tekst i allemannseie, der det ikke kreves store forkunnskaper for å forstå de (mulige) teologiske implikasjonene av oversettelsesvalget. Det er lite sannsynlig at Aschim informerte styret om at oversettelsen utelukkende var motivert av et hensyn til den teologiske virkningshistorien, og at den ikke kunne forsvares faglig. Aschim, som også var en interessant i denne saken, har antakelig presentert løsningen som faglig akseptabel. Hvis man skal følge samme logikk som i behandlingen av Jes 7,14, ville styret antakelig også ha sendt Ordsp 8,22 i retur dersom de hadde oppfattet det annerledes.

Sammenlignet med prosessen i NO78(/85) ser vi her en interessant utvikling. I arbeidet med Ordspråkene 8,22 i NO78 var det eksterne aktører som fremmet teologiske interesser, som i hovedsak bestod i et ønske om å unngå oversettelsen «skape». En viss dreining ser man ved endringen i NO78/85, da bokmålsteksten endres fra «skapte» til «frembrakte». I forbindelse med Bibel 2011 er det i all hovedsak interne aktører som ser ut til å ha hatt problemer med oversettelsen «skape», og som har kjempet for en annen ordlyd. Utviklingen i ordlyden er svært påfallende fra NO78 til Bibel 2011: fra «skapte» i NO78 via «frembrakte» i NO78/85, til «bar meg fram» i Bibel 2011, altså en ordlyd som blir mer og mer kompatibel med det nikske dogmet om Kristus som «født, ikke skapt». Teksten og parateksten som kom til styret, ble den endelige versjonen av Ordsp 8,22 i Bibel 2011.⁴⁸¹

⁴⁸¹ Ingvor Fløysvik var den som utarbeidet de endelige fotnotene for Ordspråksboken. Fløysvik kommenterer Elgvins tidligere noteforslag: «Brukar fotnoten frå NO78 heller enn den frå PO. Det kan ikkje vera naudsynleg å seia at visdomen er skildra som Guds medskapar; vanlege folk kan òg lesa. I den føreslegne tilvisinga strauk eg 1,18 (feil), Joh 8,58 – sidan verset berre seier at Jesus var før Abraham, ikkje at han var før alt (pluss at det var rikeleg med tilvisingar allereie), men la til tilvising til Job 28,23ff.» BS, digitalt arkiv, GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/Paratext backup/FOTKOM 2010-08-19, 20PROFOTKOM.SFM.

Oversettelse	Fotnote	Overskrift
HERREN bar meg fram som sitt første verk, før hans gjerninger i fjerne tider. (BM8T) ⁴⁸²	8,22-31 Job 28,23ff; Ordsp 3,19f; Joh 1,1-14; Kol 1,15-20; Heb 1,3; Åp 3,14. <i>meg</i> Visdommen	<i>Visdommens opphav</i> (Ordsp 8,22-36)
HERREN bar meg fram som sitt første verk, før hans gjerningar i fjerne tider. (NN8T) ⁴⁸³	8,22-31 8,22-31 Job 28,23ff; Ordsp 3,19f; Joh 1,1-14; Kol 1,15-20; Heb 1,3; Åp 3,14. <i>meg</i> Visdommen.	<i>Opphavet til Visdomen</i> (Ordt 8,22-36)

Med dette oversettelsesvalget har man stilt seg utenom omtrent alle andre bibeloversettelser, både i Skandinavia og internasjonalt. NO04/30 brukte «skape», som NO78. Både SO2000 og DO92 bruker «skape». I tillegg til disse forteller Aschim at de (redkom) hovedsakelig brukte følgende oversettelser til sammenligning: LXX (*ektisen me*, «skapte meg»), NRSV («created me»), TOB («m'a engendrée»)⁴⁸⁴, JB («created me»), Zürcher («schuf mich»), Einheitsübersetzung («hat mich geschaffen») og NJPS (jødisk; «created me»). Oversettelsen «skape» og lignende gjengivelser dominerer altså totalt i disse oversettelsene. Flere av dem ble også brukt i arbeidet med NO78. Hvis man ser på de resterende oversettelsene som ble brukt gjennom hele prosessen 1959–2011, brukes «skape» også i SVE1917 og DO48, samt i RSV («created me»), Jérusalem («m'a créée»), Dhorme («m'a créée»), NEB («created me»), TEV («created me»), Elberfelder («hat mich geschaffen»), og «frembringe» i NIV («brought me forth»). Den andre oversettelsestradisjonen stammer fra Vulgata («Dominus possedit me») og er videreført i Luther («Der HERR hat mich schon gehabt») og NB88 («Herren hadde meg i eie») og BF97 («Herren hadde meg i eie»). Den eneste oversettelsen som ligner Bibel 2011, er den katolske NAB med gjengivelsen «begot me». Som nevnt virker dette alt annet enn tilfeldig når fotnoten knytter visdommen til Kristus og treenigheten, samt at dette er det eneste stedet den konkordante NAB oversetter *qanah* i fødselsbetydning. De andre tilfellene er derimot relativt konsistente i

482 BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ordsp/Ordsp bm, Ordsp bm kap 8 styret 12. okt. 2010.doc.

483 BS, digitalt arkiv, /GT – REVISJON/Revidert bibeltekst/HIDDEKEL II – Fork Ordsp Høys/Ordsp/Ordsp nn, Ordsp nn kap 8 styret 12. okt. 2010.doc.

484 Det franske verbet «engendrer» kan bety «skape», «frembringe», «avle», «være opphav til» (jf. ordnett.no).

oversettelsesvalget «skape» og lignende.⁴⁸⁵ Det er derfor klart at Bibel 2011 skiller seg sterkt ut fra oversettelsene som ble brukt til sammenligning i denne perioden.

Intervjuer

Intervju med Elgvin

Elgvin stusser over endringen til «bar meg fram», og sier han «strever egentlig med at *qanani* betyr «bar fram». Det er parallellen til neste vers «jeg ble født», som da overstyrer *qanani*.»⁴⁸⁶ Elgvin betegner dette som en «problematisk oversettelse». ⁴⁸⁷ På spørsmålet om han tror teologi kan ha spilt en rolle, svarer han:

Ja, siden Ingvar [Fløysvik] ville ha «skape» og jeg «skaffet meg». «Bar fram» er ikke noen naturlig oversettelse av *qanani*, og jeg tror da at teologi sammen med parallellen til neste vers, «jeg ble født», har overstyrt de to mulige forståelser av *qanani*, hvor jeg og Ingvar hadde hver vår. [...] Dette er kirkelig polering av hebraisk tekst.⁴⁸⁸

Elgvin mener at «bar fram» er noe annet enn «frembrakte», ettersom «å bære frem» ligger mer i retning av fødsel». ⁴⁸⁹ For Elgvin er «skaffe seg/erhverve» og «skape» de to mulige forståelsene av *qanah*.

Intervju med Fløysvik

Fløysvik mener heller ikke at verbet *qanah* «innehold nokon fødselsmetafor eller liknande». ⁴⁹⁰ I flere korrespondanser fremholder han at han «er sikker på at ingen i omsetjingsprosessen intenderte ei slik meining». ⁴⁹¹ Fløysvik er i det hele tatt tvilende til at noen bevisst har lagt inn en

485 NAB gjengir *qanah* til «produce» i 1 Mos 4,1; «creator» i 1 Mos 14,19,22; «create» i 5 Mos 32,6 og «form» i Sal 139,13.

486 Intervju 24.10.13.

487 Intervju 24.10.13.

488 Intervju 24.10.13.

489 Intervju 24.10.13.

490 Korrespondanse 7.12.15.

491 Korrespondanse 18.11.15.

fødselsmetafor i verset: «Eg kan vanskeleg tenkja meg at nokon med vitende og vilje la inn ein fødselsmetafor i verset, i så fall må dei jo ha medvite lagt noko inn i teksten som dei visste ikkje stod på hebraisk.»⁴⁹² Aschim har derimot bekreftet at redkom intenderte fødselsbetydningen, og dermed la inn en fødselsmetafor i verset – selv om Fløysvik, i likhet med Elgvin, åpenbart ikke ser dette som en leksikalsk mulig oversettelse av dette ordet.

Det er interessant at primær- og sekundæroversetteren til Salomos ord-språk i Bibel 2011 er sterkt kritiske til det som ble den endelige oversettelsen av *qanani*, og ikke engang ser det som en mulig gjengivelse. Foruten deres egen forsknings- og kilde-språkkompetanse korresponderer dette med støttelitteraturen de brukte. Ingen av ordbøkene, bibeloversettelsene eller kommentarene de konsulterte, støttet opp om en slik gjengivelse.

Da teksten kom videre opp i systemet, var Helge Kvanvig en viktig stemme.

Intervju med Helge Kvanvig

Som oversettelse mener Kvanvig at det er «rimelig dårlig» å gjengi *qanah* som en fødselsmetafor. Han utdyper:

Jeg argumenterte jo for «bringe frem» fordi at det nærmeste er «skaffe seg», «skaffe til veie». *Qanah* brukes ofte i forbindelse med å kjøpe noe, erverve seg. Og hvordan man erverver seg dette eller frembringer dette, det kan skje på veldig mange ulike måter. Det ligger ikke noe rett i ordet for hvordan dette skjer, men i de fleste tilfeller er det ved kjøp. Jeg synes man verken skal antyde det ene eller det andre.⁴⁹³

Kvanvig forutsetter her at ordet *qanah* er basert på én rot, og at det leksikalske dermed vil tilsi «skaffe seg», «skaffe til veie».⁴⁹⁴ Det underliggende i Kvanvigs utsagn er at han ønsket å oversette ordet flertydig, uten å antyde

492 Korrespondanse 3.12.15. Fløysvik kjente ikke til saksgangen videre på dette tidspunktet.

493 Intervju 10.3.16.

494 Kvanvig distanserer seg altså fra flere hebraiske ordbøker, deriblant Gesenius' ordbok, som også ble brukt av redkom. Her er det oppgitt to røtter for *qanah*, noe som betyr at ordet har to atskilte betydninger: (1) «erverve, skaffe seg» og (2) «skape».

nøyaktig *hvordan* noe blir skaffet til veie. På spørsmålet om han mener «bære fram» er en konkordant oversettelse, svarer han «nei, den blir litt for konkret». Kvanvig bekrefter at han med «konkret» mener «tolkende»: «Ja, jeg mener den tolker et uttrykk som er videre, i en noe spesiell retning hvis man gjør dette til en fødselsmetafor.»⁴⁹⁵ Kvanvig stiller seg bak betydningen av «frembringe» i *Norsk ordbok* («produsere», «skape») og bekrefter at dette var den intenderte meningen bak hans forslag. Han mener at grunnen til at han ikke ønsket å bruke «skape», var at de forsøkte å reservere «skape» for verbet *bara*. Kvanvig mener de var rimelig konsekvente med dette, og at de atskilte det fra nærliggende ord som *ʿasah*, som skulle gjengis med «lage». En konsistenssjekk viser derimot at «skape» ikke er reservert for *bara* i Bibel 2011. Verbet *ʿasah* er gjengitt hele 39 ganger som «skape» (i skapelsesbetydning).⁴⁹⁶ Følgende ord er også gjengitt med «skape» (i skapelsesbetydning): *yatsar*, *paʿal* og *qanah*.⁴⁹⁷ *Qanah* var også oversatt med «skape» i 5 Mos 32,6 ett år i forkant av OUs behandling av Ordsp 8,22. Med så mange avvik blir det vanskelig å forestille seg at det var et overordnet prinsipp å reservere «skape» for *bara*. Kvanvigs reservasjon mot å bruke «skape» i Ordsp 8,22 må derfor være grunnet i flere forhold, som for eksempel hans syn på det leksikalske (nevnt ovenfor). Kvanvig forteller også at han mente «det var litt åpent om hvordan Visdommen ble til, og da hadde jeg ikke lyst til å bruke det tekniske ordet «skape»». ⁴⁹⁸ Dette kan selvsagt også henge sammen med et ønske om en teologisk åpenhet for ulike tolkninger, i og med at Kvanvig intenderte en skapelsesbetydning med ordet «frembringe».

Som vi så i beskrivelsen av retningslinjene for Bibel 2011 (s. 108–9) mente Kvanvig at de var «veldig klar over det når vi var inne på områder som hadde en virkningshistorie, både kulturelt og dogmatisk, men vi gjorde det ikke normativt», og at dette «skjerpet bevisstheten». ⁴⁹⁹ I dette

495 Intervju 10.3.16.

496 jf. 2 Mos 31,17; 5 Mos 26,19; 32,15; 2 Kong 19,15; 1 Krøn 16,26; 2 Krøn 2,12; Job 9,9; 35,10; 40,10; Neh 9,6; Job 41,24; Sal 33,6; 86,9; 95,5; 96,5; 100,3; 104,19; 111,4; 115,15; 119,73; 124,8; 134,3; 136,5,7; 145,9; 146,6; Ordsp 20,12; 22,2; Fork 3,11; Jes 37,16; 44,24; 51,13; Jer 10,11; 32,17,20; 33,2; Am 5,8; Jon 1,9; Mal 2,15.

497 *Yatsar* (Sal 74,17; 103,14; 104,26; Am 7,1; Sak 12,1), *paʿal* (Ordsp 16,4), *qanah* (5 Mos 32,6; Sal 139,13).

498 Intervju 10.3.16.

499 Intervju 10.3.16.

tilfellet spør det derimot hvor skjerpet bevisstheten var om virkningshistorien. Kvanvig nevner flere ganger i intervjuet at han ikke har tenkt på det som en fødselsmetafor, men at han ser det nå. Kvanvig var likevel ikke den eneste som ikke hadde fått med seg fødselsmetaforikken. Fløysvik hadde heller ikke oppfattet dette, men det skal sies at han ikke var med i behandlingen etter oversettergruppen. En av grunnene til at flere ikke har fått det med seg, kan være redkoms implisitte argumentasjon. De fremstilte saken hele tiden som om det handlet om konsistens i forhold til tidligere valg. Dersom redkom hadde en bestemt interesse i denne saken, noe som virker tydelig i saksgjennomgangen, kan man ikke forvente at de ville rope ut fra hustakene at de foreslo en fødselsmetafor i Ordsp 8,22. Det ville antakelig fått flere til å våkne. Argumentasjonen må derfor på mange måter ha vært teologisk tildekkende fra redkoms side. Kvanvig kan ikke huske at fødselsbetydningen var nevnt i OU (av redkoms medlemmer, hvorav flere deltok i OU):

Nå kan ikke jeg huske at noen sa at dette var en fødselsmetafor, men jeg ser jo at det var det, og at noen kunne ha hatt dette bak i tankene. Jeg vet jo også at dette går rett inn i Nikenum – «født, ikke skapt» –, og de kristologiske diskusjonene hvor nettopp Ordsp 8 ble brukt av en fløy i kirken for å argumentere for at Kristus var skapt, fordi Septuaginta oversatte Ordsp 8,22 med «skapt».⁵⁰⁰

Vi vender oss til hendelsen hvor redkom innførte «bære fram» i Ordsp 8,22, noe de derimot ikke gjorde i 1 Mos 14,19,22, trass OUs identiske vedtak. Ut fra saksgangen til Ordsp 8 oppsummerer Kvanvig:

Dette har jeg ikke reflektert over før, men vil ikke se bort ifra at man kunne ha en agenda ved at «bar fram» var en fødselsmetafor og ville stemme overens med en nikensk kristologi, men det var i alle fall ikke fremme i diskusjonen i OU, og jeg tror ikke det ville blitt ansett som et godt argument.⁵⁰¹

Grunnen til at det ikke ville blitt ansett som et godt argument, er ifølge Kvanvig at man ikke skulle bruke dogmehistorien normativt. På oppfølgings spørsmålet «Så hvis man skulle være strategisk, så ville man

⁵⁰⁰ Intervju 10.3.16.

⁵⁰¹ Intervju 10.3.16.

heller gjort det implisitt?» svarer han: «Ja, det er jo helt klart», og viser til behandlingen av Jes 7,14, der han mente at man var stilt overfor en tilsvarende problemstilling (se 102–9). Siden det ser ut til å ha vært (tilsynelatende) enighet i OU om at man ikke skulle gjøre dogmehistorien normativ, måtte man altså gå veien om filologien dersom man skulle få gjennomslag.

Korrespondanse med Kåre Berge

OU-leder Berge er også kritisk til den endelige løsningen:

Jeg ville ikke vært med på et vedtak av denne type «bar meg fram», jeg har ingen annen forklaring enn at redkom her må ha handlet på egenhånd. I så fall er det oppsiktsvekkende at vi ikke oppdaget saken i det neste møtet. Den logiske forklaringen må være at man har latt virkningshistorien slå inn her, både Gunnar J[ohnstad] og Hans-Olav [Mørk] var i redkom, men det var så vidt jeg husker, også Anders [Aschim], så jeg er litt overrasket over resultatet.⁵⁰²

Det at OU ikke oppdaget det, blir mindre oppsiktsvekkende i og med at saken ikke ble behandlet i det neste OU-møtet, samtidig som prosjektet lå under et stort tidspress på dette stadiet. Selv om Berge sier han ikke ville vært med på et vedtak om «bar fram», skal det likevel sies at denne ordlyden ble vedtatt i nynorskteksten. Det kan naturligvis ha vært forårsaket av at man ikke kunne bruke «frembringe» på nynorsk i fortidsform. Antakelig ville det da være duket for at de nynorskkyndige, deriblant Aschim, ville få sterk innflytelse og komme med et alternativt forslag. Berge er for øvrig mer overrasket over at Aschim har gått med på dette, enn at Johnstad og Mørk gjorde det. Det kan forklares av hva Berge beskriver i en korrespondanse:

G[unnar] J[ohnstad] var nok den blant oss [i OU] som oftest tok opp temaet om GT-tekstenes virkningshistorie og ville ta hensyn til den i oversettelsesarbeidet, men jeg kan ikke huske konkrete tilfeller hvor dette fikk avgjørende betydning utenom jomfru-teksten [Jes 7,14], en tekst som Hans-Olav [Mørk] var spesielt opptatt av å lese i lys av NT (og LXX), kanskje minst like mye som GJ.⁵⁰³

502 Korrespondanse 6.1.16.

503 Korrespondanse 5.1.16.

Det er interessant at Johnstad og Mørk, som begge støttet seg til LXX i et ønske om å beholde «jomfru» i Jes 7,14, her vender ryggen til LXX («skape») – når den ikke gir en «oppbyggelig» kristologi. I lys av de to tilfellene med Jes 7,14 og Ordsp 8,22, er appellen til LXX svært vilkårlig.

I den siste, avgjørende runden om Jes 7,14 var Aschim den viktigste aktøren i kampen for oversettelsen «ung kvinne». Her argumenterte han med at Bibelselskapet må være på høyde med eksegetisk kunnskap, og ikke stille seg bak «tradisjonen». Problemet i denne saken var at «tradisjonen» («jomfru») ikke var på høyde med eksegetisk kunnskap, som skulle tilsi oversettelsen «ung kvinne».⁵⁰⁴ I lys av dette vil det her være interessant å høre hva han har å si om teksten i Ordsp 8.

Intervju med Anders Aschim

Aschim forteller først at han husker diskusjonen om *qanah*, og samtalen vår retter seg også hovedsakelig inn mot dette. Som nevnt forteller Aschim at redkom intenderte en fødselsbetydning i «bære fram». På spørsmålet om relasjonen mellom oversettelsesvalget og den nikenske trosbekjennelsen ønsker han ikke å kommentere om det lå noen eksplisitte eller implisitte kristologiske føringer i arbeidet, men sier likevel: «Jeg vil nok for egen del og for gruppas del holde på at det er konsistens det handler om.»⁵⁰⁵ Som nevnt er det vanskelig å skille konsistens fra teologi i dette tilfellet. Dersom det var konsistens som var hovedinteressen for redkom, er det påfallende at gjengivelsene ble så inkonsistente. Det blir også vanskelig å forklare hvorfor redkom overstyrer OUs vedtak om Ordsp 8,22, når de ikke gjorde det i OUs identiske vedtak om 1 Mos 14,19.22. Interessen for «konsistens» er i seg selv inkonsistent. Dette taler for at det var andre hensyn som ble ansett som viktigere.

⁵⁰⁴ Jf. BS, digitalt arkiv, vedlegg til styrets møte 8.6.10, Vedlegg Sak S23 d -Oppdatert notat om almah ved AA.doc: «I nyere bibelforskning er egentlig ikke spørsmålet om oversettelsen av *almâ* spesielt omdiskutert, «ung kvinne» er bredt akseptert. Det er riktignok ingen sak å finne kommentatorer som fra en teologisk konservativ posisjon argumenterer for oversettelsen «jomfru», i det minste i Jes 7,14, men det er vanskelig å fri seg fra inntrykket at dette valget er forankret mer i Det nye testamentet og i dogmatikken enn i Det gamle testamentet selv.»

⁵⁰⁵ Intervju 18.2.16.

Aschim nevner ellers at gjengivelsen kan *leses* som flertydig dersom den leses med et religionshistorisk perspektiv, og vurderer det som skapelse gjennom fødsel. Redkoms intenderte norskspråklige betydning var likevel fødselsbetydningen. Ifølge Aschim var det religionshistoriske perspektivet med i de interne diskusjonene i redkom. Selv om argumentet skal ha blitt diskutert, er dette resonnementet i seg selv underlig. Perspektivet krever altså at leseren skal innta et religionshistorisk perspektiv, og må ha kjennskap til religionshistoriske paralleller for at han/hun i det hele tatt skal kunne forstå at det *kan* være en flertydighet.⁵⁰⁶ En tekst som må leses med et bestemt religionshistorisk perspektiv for i det hele tatt å bli oppfattet som flertydig, er strengt tatt ikke flertydig. Her må man skille mellom norskspråklig betydning og lesning. Hvis «bære frem» ikke kan bety «skape» på norsk (noe det ikke gjør), er det altså ingen flertydighet i den norske oversettelsen. Antakelig er dette et tilfelle der man argumenterer på måter som man egentlig ikke ville ha fulgt til endes dersom det var snakk om andre tekster.⁵⁰⁷ Det religionshistoriske argumentet gir likevel mening i lys av oversettelsesprosessen, der det gjennomgående ser ut til å ha vært avgjørende å ha faglig legitimitet. Siden «bar fram» er en såpass avvikende og selvstendig oversettelse i forhold til andre oversettelser, og har en betydning som heller ikke er belagt i hebraiske leksika, kan det religionshistoriske argumentet nettopp ha gitt faglig legitimitet – i alle fall for redkoms vedkommende. Samtidig kunne de hevde at oversettelsen faktisk var flertydig – i det minste hvis man så bort fra den norskspråklige betydningen og leste teksten på en spesiell måte.

Vi samtaler videre om oversettelsens profil, som er av direkte relevans for oversettelsen av denne teksten:

- MB: I *Bibelen 3.0* kaller du Bibel 2011 for «kirkebibel». Hvorfor gjør du det?
 AA: Uansett hvordan du snur og vrir på det, er Bibelselskapet en organisasjon med en agenda. Hovedleveransen, det er en bibel som kirkesamfunnene kan bruke i sine gudstjenester. Det må vi være eksplisitte på. Det er en kirkelig agenda bak Bibelselskapets oversettelse.

⁵⁰⁶ Dette er i seg selv motstridende med hans beskrivelse av Bibel 2011 i *Bibelen 3.0*: «En kirkebibel har tradisjonsbindinger som setter grenser for hvor faglig og språklig innovativ den kan være.» Aschim, *Bibelen 3.0*, 269.

⁵⁰⁷ Jf. slik Fløysvik beskrev sine erfaringer (s. 108)

- MB: Hvis du knytter dette til Ordspråkene 8,22 og at oversettelsen skal være oppbyggelig i en kirkelig sammenheng, er oversettelsesvalget her tilfeldig?
- AA: Vær så god, tolk! Det vil ikke være veldig overraskende, for å si det sånn, om du finner tilbakeslag av nikensk kristologi i en kirkelig bibelutgave. Men det er klart at Bibelselskapet samtidig har et ideal om å være faglig etterrettelig på høyde med eksegetisk kunnskap.
- MB: Og hvis de ikke er det, er det en indikasjon på ...?
- AA: Da er det muligens en indikasjon på at man ikke har gjort jobben sin, eller at det foreligger uforlikelige hensyn.⁵⁰⁸

Som ellers i intervjuet ønsker ikke Aschim å uttale seg eksplisitt om de kristologiske føringene, og overlater tolkningsoppgaven til meg. Hvis man skal vurdere Aschims resonnement opp mot sluttresultatet, virker det rimelig å anta at det her har vært «uforlikelige hensyn». «Uforlikelige hensyn» vil i dette tilfelle indikere at «skape» eller andre nærliggende ord (f.eks. «frembringe») ikke lar seg forene med en kirkelig lesning som en direkte beskrivelse av Sønnens opphav. Det interessante er likevel at NO04/30 og NO78(/85) – som kirkebibler – brukte både «skape» og «frembringe».

Som vi ellers skal se, er ikke Bibelselskapet på høyde med eksegetisk kunnskap i dette tilfellet, og avviker fra alt som ble brukt som referanseverktøy: hebraiske leksika, eksegetisk litteratur og sammenligning med andre bibeloversettelser. Det gjør det rimelig å konkludere med at det er «uforlikelige hensyn» i dette tilfellet, der teologien går seirende ut. Kvanvig fremhevet flere ganger at Turid Barth Pettersen, prosjektleder for Bibel 2011 i 2009–2011, var svært eksplisitt på at Bibel 2011 var «folkets bibel», og ikke en bibel spesifikt for kristne.⁵⁰⁹ I forlengelsen av det Aschim sier, blir hensynet til det kristne publikum legitimerende for oversettelsesvalget. Hvis det er slik at Bibelselskapet har en kirkelig agenda i oversettelsesarbeidet – i den forstand at de ønsker å tilpasse teologien i oversettelsen til den kirkelige brukssammenhengen – så står det åpenbart i spenning til den uttalte profilen Barth Pettersen presenterer, og retningslinjene det ser ut til å ha vært konsensus om blant prosjektdeltakerne i arbeidet. Da blir

⁵⁰⁸ Intervju 18.2.16.

⁵⁰⁹ Intervju 10.3.16.

det altså «folkets bibel» på kristne premisser. Dette argumentet strider også mot prinsippet om fremmedgjøring, og det utfordrende og problematiske i kildeteksten viskes bort med en ny, oppbyggelig løsning.

Argumentet ovenfor om en «kirkelig agenda bak oversettelsen» gir en indirekte legitimitet til redkoms valg i dette tilfellet, og fungerer på sett og vis som en rettfærdiggjøring av dette valget. Redkoms oversettelse av Ordsp 8,22 lukker imidlertid teksten og låser den til fødselsbetydningen. Alle disse unntakene «fra regelen» tilsier at samsvar med kristologiske dogmer var det mest avgjørende i dette tilfellet, og altså mer avgjørende enn konkordans og fremmedgjøring, og den tilsynelatende konsensusen om at tekstene skulle oversettes ut fra sin opprinnelige, historiske kontekst.

Språklig og eksegetisk drøfting

Konsistens

Det hebraiske ordet *qanah* er oversatt som få/erhverve/kjøre/skaffe seg svært mange ganger i NO78(785) og i Bibel 2011. Tabellen nedenfor tar utgangspunkt i tekster i NO78 der *qanah* var gjengitt med «skape»/«skaper», for å vise utviklingen fra 1978 frem mot 2011. I tillegg er 1 Mos 4,1 tatt med på grunn av tekstens rolle i Bibel 2011 som fortolkningsnøkkel for andre tekster.

Tekst	NO78 BM	NO78 NN	Bibel 2011 BM	Bibel 2011 NN
1 Mos 4,1	Adam levde sammen med sin hustru Eva. Hun ble med barn og fødte Kain. Da sa hun: « <u>Jeg har fått</u> en gutt av Herren.»	Adam levde saman med Eva, kona si, og ho vart med barn og fødte Kain. Då sa ho: « <u>Eg har fått</u> ein gut av Herren.»	Mannen var sammen med sin kvinne Eva, og hun ble med barn og fødte Kain. Hun sa: « <u>Jeg har båret fram</u> en mann ved Herrens hjelp.»	Mannen var saman med Eva, kvinna si. Ho vart med barn og fødte Kain. Då sa ho: « <u>Eg har bore fram</u> ein mann ved Herrens hjelp.»
1 Mos 14,19	Han velsignet Abram og sa: «Velsignet være Abram av Den Høyeste Gud, <u>han som skapte</u> himmelen og jorden!	Han velsigna Abram og sa: «Velsigna vere Abram av Den Høgste Gud, <u>han som skapte</u> himmel og jord!	Han velsignet ham og sa: «Velsignet er Abram av Gud, Den høyeste, <u>han som brakte fram</u> himmel og jord!	Han velsigna han og sa: «Velsigna er Abram av Gud, Den høgste, <u>han som bar fram</u> himmel og jord!

(Continued)

(Continued)

Tekst	NO78 BM	NO78 NN	Bibel 2011 BM	Bibel 2011 NN
1 Mos 14,22	Men Abram svarte ham: «Jeg rekker min hånd opp til Herren, Den Høyeste Gud, <u>han som skapte</u> himmelen og jorden:	Men Abram svara: «Eg retter opp handa til Herren, Den Høgste Gud, <u>han som skapte</u> himmel og jord:	Men Abram sa til kongen i Sodoma: «Jeg løfter hånden opp mot Herren, mot Gud, Den høyeste, <u>han som brakte fram</u> himmel og jord:	Men Abram sa til kongen i Sodoma: «Eg lyfter handa opp mot Herren, mot Gud, Den høgste, <u>han som bar fram</u> himmel og jord:
5 Mos 32,6	Er han ikke din far og <u>skaper</u> ,	Er ikkje han din far og <u>skapar</u> ,	Er han ikke din far <u>som skapte deg?</u>	Er han ikkje din far og <u>skapar?</u>
Sal 139,9	For <u>du har skapt</u> mitt indre, du har vove meg i mors liv.	For <u>du har skapt</u> mitt indre, du har vove meg i mors liv.	For <u>du har skapt</u> mine nyrer, du har vevd meg i mors liv.	For <u>du har skapt</u> <u>mine</u> nyrer, du har vove meg i mors liv.
Ordsp 8,22	Jeg var det første som Herren <u>skapte</u> [NO78/85: frembrakte], hans første verk i fordums tid.	Herren <u>skapte</u> meg fyrst av alt, eg var hans fyrste verk i fordoms tid.	Herren <u>bar meg fram</u> som sitt første verk, før hans gjerninger i fjerne tider.	Herren <u>bar meg fram</u> som sitt første verk, før hans gjerningar i fjerne tider.

I NO78 på bokmål og nynorsk ser man at Ordsp 8,22 oversettes på lignende måte som i 1 Mos 14,19.21; 5 Mos 32,6 og Sal 139 – konsistent som «skape»/«skaper». Som det eneste av disse stedene blir bokmålsversjonen av Ordsp 8,22 endret fra «skapte» til «frembrakte» i NO78/85. I NO78 blir 1 Mos 4,1 oversatt i tråd med hvordan man ellers oversetter verbet (dvs. «få»/«erverve»).

I den endelige versjonen av Bibel 2011 ser man en større variasjon i gjengivelsen av *qanah*. Bortsett fra bokmålsteksten til Ordsp 8,22 var 1 Mos 14,19.22; 5 Mos 32,6; Sal 139,13 og Ordsp 8,22 oversatt med «skape»/«skaper» da tekstene kom fra oversettergruppen, både for bokmål og nynorsk. Den påfølgende variasjonen er forårsaket av redkoms ønske om å bruke «bære fram» fra 1 Mos 4,1 som fortolkningsnøkkel for andre aktuelle tekster. Involveringen er likevel inkonsekvent: At redkom fulgte OU i 1 Mos 14,19.22, har resultert i at bokmåls- og nynorskteksten har endt opp med forskjellige varianter (bl.a. i 1 Mos 14,19.22; BM: «brakte fram», NN: «bar fram»). 1 Mos 4,1 og Ordsp 8,22 er dermed de eneste tekstene som har «bære fram» både i bokmåls- og nynorskteksten.

Resultatet er interessant med tanke på at transparens og konsistens var et viktig mål i arbeidet med Bibel 2011: Der hvor kildeteksten brukte ett

hebraisk ord, skulle det vanligvis gjengis med ett norsk ord, ifølge Anders Aschim (se side 169). Ifølge Aschim var dette særlig viktig for «småord», det vil si ord som ikke forekommer ofte. Slik er tilfellet med ordet *'almah* i Jes 7,14, som bare forekommer ni ganger i MT. I OUs sluttbehandling av Jes 7,14 presiseres konsistensprinsippet som særlig viktig for slike ord, og at dette var et viktig punkt «ellers» i prosessen, foruten i Jes 7,14: «Vi har ellers ønsket å oversette sjeldne termer så konsist som mulig.»⁵¹⁰ Aschim knytter dette prinsippet også til bruken av *qanah*,⁵¹¹ men som vi ser, er ikke dette gjennomført konsekvent i dette tilfellet. Sett bort fra 1 Mos 4,1, er NO78/85 konsistent med gjengivelsen «skape». Bibel 2011 bruker derimot tre forskjellige norske ord, og har også endt opp med forskjellige gjengivelser på bokmål og nynorsk.

Et relevant spørsmål for oversettelsen av NO78 og Bibel 2011 er i hvilken grad oversettelser gjenspeiler hebraiske leksikon som ble brukt i oversettelsesprosessen. Hvilke betydningsmuligheter ligger i ordet *qanah*? I en konkordant oversettelse er det svært vanlig at oversetterne forholder seg til ordets leksikalske betydning(er). I en meningsoversettelse (som NO78) vil det ikke være like maktpåliggende, fordi den ofte forklarer og gir eksplisitte fortolkninger.

Qanah i hebraiske leksika

Et relevant spørsmål for denne saken er om *qanah* består av én eller to røtter, det vil si om det er ett eller to ord. Roten til ordet *qanah* er noe usikker. De to mulighetene er (1) at roten er *qnh*, og at ulike betydningsnyanser ville reflekteres i denne roten, (vanligvis) som (i) «erverve»/«skaffe seg» og (ii) «skape». Spørsmålet er hvorvidt betydningen «skape» er skilt ut i en egen rot (2) *qny*, som sammenfaller med den ugarittiske og hetittiske roten *qny*, som også betyr «skape».⁵¹² Betydningsnyansen har en viss relevans for fortolkningen av Ordsp 8,22. Dersom leksikonet opererer med én rot (*qnh*), er betydningsmulighetene for *qanah* noe større enn

⁵¹⁰ BS, digitalt arkiv, referat fra OU-møtet 25–27.10.10.

⁵¹¹ Intervju 18.2.16.

⁵¹² Oppdelingen i to røtter er usikker og omstridt, jf. Köhler og Baumgartner, *Hebräisches und Aramäisches Lexikon zum Alten Testament*, 3:1038.

hvis forfatteren opererer med to røtter, og plasserer *qanah* i Ordsp 8,22 under roten *qny*, «skape». Men selv om leksikonene opererer med bare én rot, er det likevel vanlig at forfatteren plasserer alle forekomstene under forskjellige betydninger.

Så hvilket samsvar er det mellom oversettelsene i vår periode (1959–2011) og de hebraiske ordbøkene? Det viktigste som må bemerkes, er at ingen av leksikonene som ble brukt i arbeidet med NO78, NO78/85 eller Bibel 2011, har oppgitt «føde» eller en fødselsmetafor som en leksikalsk mulig betydning av *qanah*. I de hebraiske leksikonene er det konsensus om at roten *qnh* kan ha to betydninger: (1) erverve, skaffe seg (også ved å kjøpe, frikjøpe, sistnevnte også i betydning forløse, frelse) og (2) skape, danne, frembringe.⁵¹³ Disse to mulighetene er også reflektert i utsagnet til primæroversetter Elgvin, som snakker om «de to mulige forståelser av *qānāni*», der han og Fløysvik hadde hver sin forståelse [BM2T: «skaffet seg»; NN2T: «skapte»].⁵¹⁴ Enkelte leksikon opererer med to røtter for *qanah*, der *qnh* tilsvarende betydning 1 ovenfor («erverve, skaffe seg»), og betydning 2 er «skape».⁵¹⁵

Alle leksikonene som plasserer *qanah* i Ordsp 8,22 under én bestemt betydning, plasserer den under «skape».⁵¹⁶ Det er altså konsensus blant dem om at *qanah* i Ordsp 8,22 betyr «skape». Det er derimot ingen konsensus om hvilken betydning *qanah* har i 1 Mos 4,1, men ingen av disse

513 Jf. König, *Hebräisches und Aramäisches Wörterbuch zum Alten Testament*; Gesenius, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* (Leipzig: Vogel, 1921); Köhler og Baumgartner, *Lexicon in Veteris Testamenti libros*; Holladay, *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*; Köhler og Baumgartner, *Hebräisches und Aramäisches Lexikon zum Alten Testament*, bd. 3; BDB; HALOT 3; David J. A. Clines, *The Concise Dictionary of Classical Hebrew* (Sheffield Phoenix, 2009); Wilhelm Gesenius, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, del 5, *ts-ś*, 18. utg. (Berlin: Springer, 2009), 1174–75; HALOT 3:1111–12; David J. A. Clines, Philip R. Davies og John Rogerson, *The Dictionary of Classical Hebrew*, bd. 7, *Sade-Resh* (Sheffield: Academic, 2010), 266–69.

514 Intervju 24.10.13.

515 Bl.a. Köhler og Baumgartner, *Lexicon in Veteris Testamenti libros*, 843; Holladay, *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, 320; Gesenius, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, 1175; Clines, Davies og Rogerson, *The Dictionary of Classical Hebrew*, 7:268.

516 König, *Hebräisches und Aramäisches Wörterbuch zum Alten Testament*, 411; Gesenius, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, 717; Köhler og Baumgartner, *Hebräisches und Aramäisches Lexikon zum Alten Testament*, 3:1039; HALOT 3:1112; BDB, 889; Clines, *The Concise Dictionary of Classical Hebrew*, 397; Gesenius, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, 1175; HALOT 3:1112; Clines, Davies og Rogerson, *The Dictionary of Classical Hebrew*, 7:268. Verken KBL 1953 eller Holladay 1971 plasserer *qanah* i Ordsp 8,22 under en bestemt betydning

leksikonene plasserer *qanah* inn under en betydning som går eksplisitt på fødsel.⁵¹⁷ De forslagene som kommer nærmest fødsel, er «hervorbringen» («frembringe»), som implisitt kan referere til en fødsel.⁵¹⁸ I Bibel 2011 har aktørene derimot lagt inn en betydning som går *eksplisitt* på fødsel. Dette er påfallende når man ikke finner dette leksikalsk belagt i noen av de hebraiske ordbøkene som ble brukt i prosessen. Redkom-medlem Aschim bekrefter også i intervju at det ville være uvanlig å gå utenom det som er leksikalsk belagt i de hebraiske ordbøkene.⁵¹⁹

Qanah i kommentarlitteraturen

Selv om det er relativt vanlig at kommentatorer forholder seg til hva som er leksikalsk belagt i de hebraiske ordbøkene, er det samtidig tradisjon i kommentarsjangeren for å tolke frem en eksplisitt teologisk mening, og da kan det være at fortolkerne går ut over det leksikalske for å presisere et bestemt meningsinnhold. I disse tilfellene vil det likevel være mulig å se noen tendenser i hvordan fortolkerne argumenterer, og ut fra hvilke premisser slutningene blir trukket.

Som vi så i saksbeskrivelsen av NO78, støttet den konsulterte litteraturen betydningen «skape» i Ordsp 8,22 (se s. 155). Kan det ha skjedd en radikal endring i arbeidsprosessen for Bibel 2011 ved at man konsulterte

517 Gesenius beskriver betydningen i denne teksten som «unklar». Gesenius, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, 717. Nyere Gesenius plasserer den under «erwerben», men markerer den som omstridt. Gesenius, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, 1175. KBL plasserer den under rot 1 «erwerben», samtidig som den plasseres under rot 2: «hervorbringen *produce* Gn 4,1», men markerer betydningen som omstridt (markert ved korstegn, oppfordring til å se i kommentarer), Köhler og Baumgartner, *Lexicon in Veteris Testamenti libros*, 843. Tilsvarende plasseres teksten under betydningen «produce» i Holladay, *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, 320, men betydningen markeres også her som bestridt (ved korstegn). Köhler og Baumgarten angir flere betydninger («Ich habe einen Mann gewonnen»/«geschaffen» (oder «hervorgebracht»/«gekauft») uten å slå fast en bestemt betydning: «Ein sicherer Entscheid ist jedoch nicht möglich». Köhler og Baumgartner, *Hebräisches und Aramäisches Lexikon zum Alten Testament*, 3:1038–39. BDB plasserer betydningen under «acquiring» (889). König plasserer ikke *qanah* i denne teksten under en bestemt betydning. Clines et al. plasserer teksten under «acquire». Clines, Davies, og Rogerson, *The Dictionary of Classical Hebrew*, 7:268. HALOT beskriver betydningen som «uncertain», HALOT 3:1112.

518 «Skape» kan også implisitt referere til fødsel, dersom man ikke ser på skapelse og fødsel som motsetninger.

519 Intervju 18.2.16.

andre kommentarer som støttet opp om fødselsbetydningen? Aschim forteller at kommentarer spiller en stor rolle i tilfeller som Ordsp 8,22.⁵²⁰ Ifølge redkom-medlem Gunnar Johnstad ble kommentarene fra Plöger og Fox trolig konsultert.⁵²¹ Plöger angir betydningen av *yhwh qanani* som «Jahve frembrakte eller skapte meg».⁵²² Fox, som også ble brukt av oversettergruppen, angir «Herren skapte meg» som oversettelse.⁵²³ Fox oppsummerer at betydningen «skape» er akseptert i den tidligste resepsjonen av teksten, men også av «medieval Jewish commentators and most modern translations and interpreters».⁵²⁴ Når det gjelder moderne forolkere, stemmer det, som Fox skriver, at man finner en god del støtte for betydningen «skape».⁵²⁵ Samtidig finner man også støtte for «erhverve, skaffe seg».⁵²⁶ Fox mener *qanani* refererer til skapelse og produksjon,

520 Intervju 18.2.16.

521 Korrespondanse 25.1.16.

522 Otto Plöger, *Sprüche Salomos (Proverbia)*, BKAT XVII (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1984), 92: «Jahve hat mich hervorgebracht oder erschaffen». Plöger foreslår «Jahve hat mich hervorgebracht» som oversettelse (s. 85).

523 Fox, *Proverbs 1-9*, 264. Fox forklarer sin oversettelse: «The word's *lexical* meaning, the semantic content it brings to context, is 'acquire', no more than that. But one way something can be acquired is by creation. English 'acquire' implies that the object was already in existence, but this is not the case with *qanah*. To avoid misunderstanding, the better translation in context is 'created'» (s. 279).

524 Ibid.

525 Jf. f.eks.: Humbert, «Qānā en hébreu biblique», 260; Mowinkel, GTMMM 4:408; Ringgren og Zimmerli, *Sprüche*, 38–40; Gemser, *Sprüche Salomos*, 46; R. N. Whybray, «Proverbs Viii 22–31 and Its Supposed Prototypes», *VT* 15, nr. 4 (1965): 129–30; William McKane, *Proverbs: A New Approach*, OTL (London: SCM, 1970), 223; Westermann, *Genesis 1–11*, 395; Arndt Meinhold, *Die Sprüche*, del 1, *Sprüche Kapitel 1–15*, ZBK 16 (Zürich: Theologischer Verlag, 1991), 133; R. N. Whybray, *Proverbs*, New Century Bible Commentary (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1994), 129–30; Gerlinde Baumann, *Die Weisheitsgestalt in Proverbien 1–9: Traditionsgeschichtliche und theologische Studien*, FAT 16 (Tübingen: Mohr, 1996), 112; Leo G. Perdue, *Proverbs*, Interpretation, A Bible Commentary for Teaching and Preaching (Louisville, KY: John Knox, 2000), 145; Robert Alter, *The Wisdom Books: Job, Proverbs, and Ecclesiastes: A Translation with Commentary* (New York: W. W. Norton & Co., 2010), 230. Enkelte foretrekker oversettelsen «frembrakte meg» («brought me forth»)/«[Jahwe] hat mich hervorgebracht»: som allerede nevnt, C. F. Keil og Franz Delitzsch, *Commentary on the Old Testament in Ten Volumes*, bd. 6, *Proverbs, Ecclesiastes, Song of Solomon: Three Volumes in One*, overs. James Martin (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1976), 182; Plöger, *Sprüche Salomos (Proverbia)*, 85; Waltke, *The Book of Proverbs Chapters 1–15*, 390; Magne Sæbø, *Sprüche*, ATD 16,1 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2012), 117. Slik også Duane Garrett, som forholder seg til NIVs oversettelse («brought me forth»); Duane A. Garrett, *Proverbs, Ecclesiastes, Song of Songs*, The New American Commentary 14 (Nashville, TN: Broadman, 1993), 105.

526 Bruce Francis Wawter, «Prov 8:22: Wisdom and Creation», *JBL* 99, nr. 2 (1980): 205–16. Jf. også Fox' kommentar til det leksikalske. Fox, *Proverbs 1–9*, 667.

og nevner tilfellet i 1 Mos 4,1 som ett eksempel. Likevel behandler han ikke *qanah* i 1 Mos 4,1 som en eksplisitt fødselsterm.⁵²⁷ Det er altså i utlegningen om hva begrepet *kan* referere til, at han knytter det til fødsel. Altså: *qanah* kan implisitt referere til fødsel, men ordet er i seg selv aldri en eksplisitt eller eksklusiv fødselsterm (slik oversettelsesvalget er i Bibel 2011). For øvrig ser verken Fox eller Plöger noen forbindelse mellom 1 Mos 4,1 og Ordsp 8,22. Johnstad forteller videre at alle kommentarene i BKAT-serien ble konsultert. Dette gjør det sannsynlig at redkom konsulterte Westermanns kommentar.⁵²⁸ Westermann oversetter det aktuelle uttrykket i 1 Mos 4,1 til «Ich habe einen Mann gewonnen, mit Jahwe!»,⁵²⁹ noe som altså ligger svært nær NO78 («Jeg har fått en gutt av Herren»). I utlegningen kommenterer han tydeligere at uttrykket betyr «Ich habe einen Mann geschaffen (oder hervorgebracht)!».⁵³⁰ Selv i utlegningen fortolker han det ikke som en eksklusiv fødselsterm (jf. «Jeg har skapt (eller frembrakt) en mann»), selv om *qanah* her implisitt refererer til en fødsel. Johnstad nevner også at det var en selvfølge å konsultere UBS-serien *A Translator's Handbook. A Handbook on Proverbs* foreslår oversettelsen «skape» i lys av konteksten i Ordsp 8.⁵³¹ Kommentaren er interessant. Handbook-serien er svært interessert i tekstens mening. I dette tilfellet avviser den meningen «føde» for Ordsp 8,22, selv om man skulle forstå 1 Mos 4,1 på denne måten. Grunnen er at teksten ikke handler om en fødsel i bokstavelig forstand. Teksten er poetisk, og språket er billedlig. Sett

527 Jf. Fox' kommentar: «What Eve does to Cain can mean «acquired by giving birth to.» Fox, *Proverbs 1-9*, 280.

528 Westermann, *Genesis 1-11*.

529 *Ibid.*, 383.

530 *Ibid.*, 397.

531 William D. Reyrburn og Euan McG. Fry, *A Handbook on Proverbs, Helps for Translators* (New York: United Bible Societies, 2000), 189–90: «Created renders a word that had caused considerable dispute. The word is used, for instance, in 1.5; 4.5, 7 with the sense of getting or acquiring skill, insight, or wisdom. It is used in 20.14 to refer to buying something. In Gen 4.1 it is used of Eve giving birth to Cain, where the word is a wordplay on Cain's name. In Deut 32.6 it means «create,» as it does in Psa 139.13, where the psalmist speaks of God creating him in his mother's womb. The Septuagint and some of the other ancient versions says «create,» and this is followed by RSV, NRSV and TEV. In the translation of poetry it is important to remember that the language is highly figurative. Accordingly, if the word is taken to mean «to give birth,» as Eve does to Cain in Gen 4.1, or «acquire,» «get,» or «obtain,» it does not mean that the LORD literally gave birth to Wisdom nor that he acquired Wisdom who was already in existence before creation. If the translation of these terms may suggest the literal events, it is best to say «create,» that is, «to cause to be» or «to make.»»

opp mot Bibel 2011 er dette interessant. Det er rimelig å anta at redkom anerkjente at dette var en poetisk tekst. Det blir derfor særegent at de presiserer fødselsbetydningen selv når teksten åpenbart ikke refererer til en fødsel i bokstavelig forstand. Hvorfor presiserer de fødselsbetydningen da, når det ikke engang er tekstens mening? Det blir derimot forståelig ut fra den nikenske strid, der stridspunktet nettopp var *måten* Sønnen ble til på. Derfor blir det avgjørende å presisere denne nyansen, selv i en poetisk tekst.

Det finnes imidlertid noen kommentarer som angir betydningen av *qanah* i Ordsp 8,22 i retning av en fødselsmetafor. Waltkes kommentar, som ellers ble brukt i oversettergruppen, foreslår en flertydig oversettelse for Ordsp 8,22: «The Lord brought me forth». Det er først i utlegningen der han fortolker uttrykkets eksplisitte *mening* i konteksten av Ordsp 8, at han foreslår at *qanah* «probably» betyr «beget»/«bring forth».⁵³² Selv i den eksplisitte fortolkningen av ordet er betydningen «beget» ledsaget av det flertydige «bring forth» – som implisitt kan referere til både fødsel og skapelse. Waltke ser ut til å forutsette fødsel og skapelse som motsetninger, og legger flere premisser fra den nikenske strid til grunn for behandlingen av Ordsp 8.⁵³³ Waltke innleder også kommentaren til vers 22–26 med å anvende det nikenske slagordet («født, ikke skapt») om visdommen: «The first stanza establishes that wisdom's precedence in rank and dignity over the rest of creation is both qualitative (i.e. *begotten, not created*) and temporal (i.e. existing «before» any other creature)».⁵³⁴ Sitatet illustrerer at han altså mener det foreligger et kvalitativt skille mellom «født» og «skapt» – i Ordspråkbokens historiske kontekst. Dette (og en

532 Jf. Waltkes innledende bemerkninger til vers 22: «The meaning of *brought me forth* (*qānāni*) has been hotly debated since the Arian heresy.» Waltke, *The Book of Proverbs Chapters 1-15*, 408 (uth. i orig.). Merk den implisitte polemikken mot arianismen ved formuleringen «Arian heresy» fremfor en mindre ladet betegnelse som f.eks. «Arian controversy».

533 Begrunnelsen Waltke gir for fortolkningen av *qanah* til «to beget»/«to bring forth» i Ordsp 8,22, ser ut til å hvile på nikenske premisser, der termene om fødsel og skapelse ses i motsetning til hverandre, og der det forutsettes at det ligger en kvalitativ forskjell mellom disse termene: «More precisely, however, *qnh* probably means «to beget», «to bring forth,» in Prov. 8:22. Procreation is not the same as creation.» Ibid., 409. Ifølge Waltke er ikke «procreation» det samme som «creation». Derfor bruker han «beget»/«bring forth» i stedet for «skape». Premisset er da at det ligger en kvalitativ forskjell mellom disse begrepene, og at det ene (fødsel) utelukker det andre (skapelse).

534 Ibid., 408 (min uth.).

rekke andre ting) gir inntrykk av at Waltke er sterkt påvirket av tekstens resepsjonshistorie, selv om det ikke gis eksplisitt til kjenne.⁵³⁵ Konsekvensen blir at premisser fra den kristologiske virkningshistorien blir lagt som førende argumenter for oversettelsen av Ordsp 8,22 ut fra tekstens opprinnelige kontekst. Det viktigste i vår sammenheng er likevel at han opererer med en flertydig (og mindre konkret) oversettelse. Det er først i utlegningen av tekstens eksplisitte mening at han tenderer mot å tolke det som en fødselsmetafor. Dette er interessant når man ser det opp mot oversettelsesvalgene i NO78 og Bibel 2011 og i sammenheng med disse biblens ulike profiler. Fødselsbetydningen er også foreslått hos Murphy⁵³⁶

535 Boken inneholder overraskende mye kristologi til å handle om Ordspråkene i deres historiske kontekst, f.eks. del VII F, «Christology» (s. 126–32). Waltke kommer så nær den nikenske trosbekjennelsen han kan komme (jf. f.eks. sitatet fra den nikenske trosbekjennelsen), også når han utleder en visdommens ontologiske status fra *qanani*: «The metaphor «brought me forth» signifies that Solomon's inspired wisdom comes from God's essential being; it is a revelation that has an organic connection with God's very nature and being, unlike the rest of creation that came into existence outside of him and independent from his being» (s. 409). Likevel avviser han forestillingen om en evig fødsel: «The notion that Wisdom is eternally being begotten is based on Christian dogma, not on exegesis. Verses 22–26 represents Wisdom's origin as a one-time event and action, not as an eternal birth and/or eternal coming into possession» (s. 409). For Waltke er det viktig å understreke at NT ikke identifiserer Jesus med visdommen i Ordsp 8: «[T]hey [the apostles] do not cite or build their high Christology on Prov. 8:22–31» (s. 129). I fremstillingen av Johannes' *logos* og «Woman Wisdom» er det et nettopp visdommens tilblivelse som gjør en identifikasjon av visdommen med *logos*/Jesus umulig, ifølge Waltke (som siterer Karen Jobes): «Wisdom is brought into being by God, but the *logos* is God» (s. 129). Waltke hevder også at Paulus «does not build his high Christology on Proverbs 8 or on Jewish Wisdom Literature» (s. 130). Her trekker han inn Kol 1,15 og avviser enhver tvetydighet i utsagnet *prōtotokos pasēs ktiseōs* (dette behandles utførlig i kap. 9): «By «firstborn» Paul means that «Christ as Son holds the right of primogeniture with regard to every created being [...]» (sitat av Gordon Fee, 130). Til slutt i kristologi-delen (s. 126–132) fremholdes Jesu overlenghet til «Woman Wisdom»: «Gode gave birth to wisdom, but Christ is the eternal Son [...] Wisdom was begotten by God, but Christ is God» (131). Det forutsettes her en nikensk kristologi (jf. «eternal Son») i NT, som på sin side stilles i kontrast til visdommens *tilblivelse* i Ordsp 8. Med forutsetningen og forventningen om at kristologien i NT skal harmonere med den nikenske trosbekjennelsen, blir det svært vanskelig å fremholde Ordsp 8 som en kristologisk tekst. Kristologi-delen avsluttes med en liste på 18 punkter om «The superiority of Jesus Christ to Solomon's Wisdom» (s. 131–32). Det er vanskelig å skille alle disse punktene fra en bestemt teologisk interesse, der forutsetningene fra den nikenske trosbekjennelsen ligger som et underliggende premiss for avvisningen av Ordsp 8 som en viktig kristologisk tekst, samtidig som bestemte nikenske premisser blir styrende for vurderingen.

536 Roland Murphy opererer derimot med en mer konkret oversettelse enn Waltke. Murphy oversetter *qanah* til «føde» i sin oversettelse av Ordsp 8,22: «The Lord begot me at the beginning of his ways, the first of his works from of old.» Roland Murphy, *Proverbs*, WBC 22 (Nashville, TN: Thomas Nelson, 1998), 47. Betydningen «føde» ser ut til å være noe Murphy tar for gitt, uten at han ser behov for å argumentere særlig for det. Behandlingen av *qanah* får ikke mer enn fire

og Yoder,⁵³⁷ men også her ser det ut til å ligge bestemte føringer fra resepsjonshistorien til grunn for vurderingene.

La meg knytte denne oppsummeringen til de ovennevnte kommentarene som argumenterer for fødselsbetydningen. (1) Felles for alle disse bidragene er at de leser *qanah* i lys av verbene i 8,23–25, og da særlig i lys av *holalti* (v. 24–25). Ordet *hyl* kan referere til fødsel, men brukes også i betydningen «(frem)bringe»/«bli til» (jf. Sal 90,2 Bibel 2011: «før jorden og verden ble til»; Job 15,7 Bibel 2011 «ble du til før haugene var til; Ordsp 25,23). At *hyl* skulle utelukke skapelse og/eller styre betydningen av *qanah* 8,22 til «føde», virker dermed vanskelig å belegge i Ordspråkbokens historiske kontekst. Det er for øvrig viktig å påpeke at skillet

setninger hos Murphy, og han refererer heller ikke til noen studier som skulle støtte opp om hans forståelse (s. 48). Hans korte kommentar til denne oversettelsen gir likevel en pekepinn om hvilke premisser som ligger til grunn for hans oversettelse: «Several questions are raised about this verse: (1) the meaning of *qanah* [utranskribert i original]: «create,» «begot,» and «acquired,» are all possible. The LXX reads «create» (*ektisen*) [utranskribert i orig.], and this caused some turmoil in early christological disputes. In view of the following verb (*holalti*), «I was brought forth,» vv 24–25), «begot,» seems preferable (cf. also Gen 4:1 [...])» (s. 48). Her virker det altså som at *holalti* fra vers 24–25 styrer oversettelsen av *qanah* til «beget». Nøyaktig hvorfor *qanah* skulle bety «føde» i lys av *holalti* er ikke gjort eksplisitt, men det ser ut til at fødselsaspektet fra vers 24–25 utelukker betydningen «skape» i vers 22, og at fødsel og skapelse danner en slags motsetning. Murphy griper her også til 1 Mos 4,1 som en støtte for fødselsbetydningen i Ordsp 8,22.

- 537 Yoders bruker «skape» og «føde» om hverandre i sin behandling av 8,22: «Wisdom makes clear that God originated their association. [...] but she leaves mysteriously exactly *how* God initiated their relationship. Questions begin with 8:22a: «YHWH «created» (*qānā*) me.» [...] *qānā* can mean to «create» or «give birth», particularly when God is the subject. Melchizedek, for example, blesses Abram in the name of «El Elyon, Creator (*qānā*) of heavens and earth» (Gen 14:19), an epithet Abram then promptly ascribes to YHWH (Gen 14:22); cf. Deut 32:6; Ps 139:13. Similar epithets are found elsewhere in the ancient Near East, such as the Phoenician «El, the creator (*qānā*) of the earth», and the Ugaritic «Asherah, creator (*qānā*) of the gods.» Wisdom's assertion that she was «brought forth» (8:24–25), a verb often associated with childbirth (e.g., Job 15:7; Ps 51:5 [Heb. v. 7]), further suggests God «birthed» or «created» her. In short, the verb *qānā* is ambivalent. Its two senses may overlap, such that God's creation of wisdom is, at the same time, an acquisition of her (e.g., Eve at the birth of Cain: «I have created/acquired [*qānā*] a man with [the help of] God,» Gen 4:1 AT).» Christine Roy Yoder, *Proverbs*, Abingdon Old Testament Commentaries (Nashville, TN: Abingdon, 2009), 94–95. Det mest påfallende i sitatet ovenfor er at alle eksemplene som gis, støtter betydningen «skape» for *qanah*. Ingen av eksemplene Yoder viser til, ser ut til å antyde en fødsel. Alle eksemplene oversettes med «skape». Det er derimot verbene fra 8,24–25 som ser ut til å styre forståelsen av *qanah* til «føde». Yoder gir ingen eksempler på tilfeller der *qanah* betyr «føde», og diskuterer heller ikke det leksikalske aspektet, om hvorfor «føde» ikke står som mulig forståelse av *qanah* i moderne hebraiske leksikon. De fønikiske og ugarittiske parallelene hun gjengir, taler derimot for «skape». Det er interessant at hun ikke angir *qanah* i 1 Mos 4,1 som en eksplisitt fødselsterm.

mellom «skapt» og «født» ikke var viktig i førnikensk tid.⁵³⁸ Tankegangen blir imidlertid forståelig i lys av og i løpet av den arianske strid. Det ser ut til at det særlig var utviklingen i den nikenske strid som førte til en presisering av skillet mellom å være født og skapt. Og i bekjennelsen som Arius og hans tilhengere skrev til biskop Aleksander, brukes både *gennaō* og *ktizō* om Sønnen. Det synes klart at for Arius betydde disse ordene det samme. I løpet av striden ble termene imidlertid fylt med tydeligere konnotasjoner, og med bekjennelsen i 325 følger det også en bestemt forståelse av disse termene. En historisk lesning av Ordsp 8 kan ikke overstyres av senere nikenske presiseringer. I Ordspråkbokens historiske kontekst står *qanah* derimot fint til de andre verbene i 8,23–26, som også beskriver visdommens *tilblivelse*. Altså: Ingen av verbene står i motsetning til «skape»/«frembringe», men understøtter derimot at dette kan være betydningen i vers 22⁵³⁹ – på samme måte som at parallellverbene til *qanah* i 5 Mos 32,6 (*asah* og *kun*) sannsynliggjør at ordet i denne teksten betyr «skape»,⁵⁴⁰ slik *qanah* også er gjengitt i disse tekstene i Bibel 2011.

Blant dem som hevder eller diskuterer en fødselsbetydning (både i Ordsp 8,22 og 1 Mos 4,1), er det kun Murphy som oversetter *qanah* med en eksplisitt fødselsterm (jf. oversettelsen «begot me»). For øvrig er det relevant å merke seg at alle bidragene ser ut til å erkjenne at *qanah* implisitt kan referere til fødsel, men ingen (med unntak av Murphy) ser ut til å gjengi dette som en eksplisitt fødselsterm slik som i Bibel 2011. Som vi har sett, kan fødselsbetydningen ligge implisitt, selv om man altså velger å gjengi ordet som «skape», «erhverve/skaffe» eller «frembringe».

538 Se demonstrerende eksempler på dette i Justnes og Beckmann, «Jesus fra Nikea?», 330.

539 Tremper Longman og David E. Garland, *Proverbs – Isaiah*, rev. utg. The Expositor's Bible Commentary 6 (Grand Rapids, MI: Zondervan, 2008), 101. Dette er også nevnt som argument av Waltke, selv om han selv ikke går inn for denne fortolkningen. Waltke, *The Book of Proverbs Chapters 1-15*, 408–9. Fox argumenterer for «create» mot forståelsen «possess», «ha i eie», og bemerker at denne betydningen passer godt til konteksten: «The verbs in vv 22–25 relating to Wisdom's genesis scribe a one-time action, whereas possession is continuous.» Fox, *Proverbs 1-9*, 279.

540 Fox, *Proverbs 1-9*, 280; Richard J. Clifford, *Proverbs: A Commentary*, OTL (Louisville, KY: Westminster John Knox, 1999), 96.

Gjennomgangen er tilstrekkelig for å illustrere tendensen i forskningslitteraturen.⁵⁴¹ Det finnes altså studier som er inne på at *qanah* kan bety «føde», selv om denne betydningen er svært usikker,⁵⁴² og heller ikke er akseptert i noen moderne hebraiske leksika. Likevel er det kun Murphy som oversetter ordet med en eksplisitt fødselsterm, lik Bibel 2011. Argumentet ser heller ikke ut til å ha fått gjennomslag i kommentarlitteraturen. Sæbø oppsummerer debatten og beskriver at *qanah* er flertydig, og viser til at verbet kan gjengis på tre måter: (1) erverve («erwerben»), (2) skape («erschaffen») og (3) frembringe («hervorbringen»)⁵⁴³ Fødselsbetydningen er altså ikke nevnt. Det er et relativt tydelig signal om hvor debatten står i en oppdatert kommentar fra en anerkjent serie.

Ordspråkene 8,22 i resepsjonshistorien

Resepsjonshistorien til Ordsp 8,22 vitner om to forskjellige oversettelsestradisjoner for *qanah*. Den tidligste resepsjonen vitner om betydningen «skape». Ved siden av Septuaginta (*kyrios ektisen me*) finner man denne betydningen også i Peshitta og Targum (*bara*) og i parafrasen til Siraks bok 1,4: «visdommen ble skapt før alt annet» (*protera pantōn ektistai sophia*), og 1,9 «Herren selv skapte henne» (*kyrios autos ektisen autēn*). Den andre betydningen finner man i Aquila, Symmachus og Theodotius, som gjengir *qanah* med *kaomai* («erverve, skaffe seg»), noe som altså tilsvarende den andre aksepterte betydningen i hebraiske leksika (ved siden av «skape»). Ut over denne bruken finner vi ingen antikke oversettelser som

541 Foruten kommentarlitteraturen, se følgende litteratur som støtter opp om fødselsmetaforikken i 8,22: C. F. Burney, «Christ as the APXH of Creation», *JTS* 27 (1926): 160–77.

542 Jf. også Ernst Jenni og Claus Westermann, *Ne'um – terāfim*. THAT 2 (München: Kaiser, 1976), 652, som bl.a. beskriver fødselsbetydning som «usikker, om ikke [...] usannsynlig» («ungewiß, wenn nicht [...] unwahrscheinlich»). Whybray oppsummerer debatten om fødselsbetydningen, og gjengir også enkelte argumenter som er brukt av Waltke, Murphy og Yoder: «Some modern scholars have proposed a third meaning [ved siden av (1) erverve, skaffe seg; og (2) «skape»] for the verb here: «procreate», «beget». [...] This view is based partly on a particular interpretation of a few Old Testament passages mentioned above (Gen. 4:1; Dt. 32:6), partly on the interpretation of certain words in Prov. 8:23, 24, 25 as referring to Wisdom's birth (see below), partly on analogies from extra-biblical material, especially on the birth of the Egyptian Maat [...] and partly on the – disputed – claim that *qny* in Ugaritic can mean «procreate». [...] Of the three possibilities, «beget, procreated» has less evidence to support it than the other two [«skape» og «erverve»].» Whybray, *Proverbs*, 127–28.

543 Sæbø, *Sprüche*, 117.

oversetter *qanah* med en fødselsterm. Argumentet om at *qanah* er en fødselsterm, er altså et moderne argument fremført av enkelte forskere (jf. ovenfor).⁵⁴⁴

Etter kirkemøtet i Nikea, med sin kanonisering av forståelsen av Kristus som «født, ikke skapt», ble det viktig å unngå «skape» i Ordsp 8,22. Dette ble videreført i Vulgata, som ble brukt som et ideologisk våpen mot arianismen.⁵⁴⁵ I Vulgatas oversettelse leser vi *Dominus possedit me* («Herren hadde meg [i eie]»), som tydelig var rettet mot arianismens bruk av LXX Ordsp 8,22.⁵⁴⁶ Den teologiske implikasjonen blir dermed at visdommen allerede var der, i begynnelsen, og altså ikke ble «skapt» eller «ervert», «brakt til veie» eller «frembrakt». Vulgatas virkningshistorie har vært enorm i dette tilfellet, ikke minst ved at Luther og KJV har valgt en tilsvarende gjengivelse, som også er fulgt opp i andre norske bibeloversettelser som NB88 og BF97 («Herren hadde meg i eie»). Torleif Gilbrant, en av aktørene bak NB88, leser denne teksten som en beskrivelse av Messias' preeksistens,⁵⁴⁷ og kritiserte valget i NO78 fordi oversettelsesvalget «skapte» «vil [...] lett oppfattes slik at visdommen/Kristus er en skapt person».⁵⁴⁸ Gilbrant forsvarer her gjengivelsen i NB88, selv om argumentasjonen hovedsakelig hviler på teologiske premisser.⁵⁴⁹ To år senere ble Bibelselskapets oversettelse av dette stedet kritisert fra samme hold. Einar Bryn, som da var ansatt i Norsk Bibel, kritiserte gjengivelsen i NO78, så vel som bokmålsteksten av NO78/85: «Det er språklig klart at Herren «skapte» eller «fremkalte» [*sic!* «frembrakte»] ikke dekker det det hebraiske verbet uttrykker. Oversetter en det det står, ser en at det handler om at

544 Om antikke oversettelser av Ordsp 8,22, se Alexandru Mihăilă, «Searching for Divine Wisdom: Proverbs 8:22-31 in Its Interpretive Context», i Nicolae Roddy (red.), *Festschrift in Honor of Professor Paul Nadim Tarazi* (New York: Peter Lang, 2013), 73–89, 150–58.

545 Se også s. 329.

546 Også bemerket i noten til Ordsp 8,22 i JB, som omtaler dette med et svært ladet språk: «The translation [...] «possessed me» [...] was adopted by St Jerome (Vulg.), doubtless with an eye to the heretic Arius who maintained that the Word (= Wisdom) was a created being.»

547 Gilbrant, *Hva er skjedd med Bibelen?*, 132.

548 *Ibid.*, 134.

549 Jf. f.eks. *ibid.*, 133: «Herren verken kjøpte eller skaffet visdommen. Han hadde den fra begynnelsen, fra evighet. Guds visdom, enten om vi taler om den som en guddommelig egenskap eller som en person i guddommen, lar seg selvsagt ikke skille fra Gud. Den har vært hos ham i all evighet, han eier den.»

Guds visdom er uskapt – og i dypest forstand Kristus selv.»⁵⁵⁰ Bryns innlegg ble møtt med et motinnlegg fra Aschim, som da argumenterte for at skapelsesbetydningen også kunne ligge i verbet: «Et sterkt indisium på at det kan være riktig finner vi i Septuaginta, som i en del tilfeller oversetter *qnh* qal med *ktizô* – «skape». Det gjelder bl.a. vårt sted [Ordsp 8,22] og 1 Mos 14,19. Denne oversettelsen av verbet forekommer også i NB[88]. Sal 139,13a lyder nemlig: «Du har *skapt* mine nyrer.»⁵⁵¹ Når NB88 selv oversatte *qanah* med «skape», ble det vanskelig å hevde at skapelsesbetydningen ikke ligger i verbet. Magnar Kartveit avviste derimot at «å ha i eie» var en sannsynlig tolkning i denne teksten: «Omsetjinga av det hebraiske «qanah» i Ordtøka 8,22 med «var ... i eige» føreset ei tyding som elles ikkje finst i GT, og som difor er sær s lite sannsynleg.»⁵⁵² Dersom man avviser denne betydningen, står man igjen med de to primære betydningene «erverve»/«skaffe seg» og «skape»/«frembringe». I innleggene fra både Aschim og Kartveit, som senere ble med i arbeidet med Bibel 2011, sannsynliggjøres valgene i NO78 og NO78/85 som faglig sett riktige – sett fra et bibelfaglig ståsted. Alle disse innleggene var registrert i Bibelselskapets digitale database over innkomne forslag. Med oversettelsesvalget i Bibel 2011 blir tendensen lik NB88, men med et annet fortegn.

Oppsummering

Utviklingen fra NO78 til Bibel 2011 har vist flere interessante tendenser. Valget om å oversette det aktuelle verset med «skape» ble møtt med noe motstand fra én fagkonsulent (Seierstad) underveis i prosessen med NO78, og fikk også kritikk fra enkelte teologer i ettertid. I begynnelsen stod Bibelselskapet imot dette presset. Det at oversettelsesvalget hadde legitimitet i eksegetisk litteratur, hebraiske leksika og antikke og moderne

550 Einar S. Bryn, «Hva sier Skriften? (Rom 4,3): Om Bibelen og oversettelsens konsekvenser for troen», *Luthersk Kirketidende* 131, nr. 15 (1996): 465.

551 Anders Aschim, «Å oversette og fortolke», *Luthersk Kirketidende* 131, nr. 17 (1996): 528.

552 Kartveit, «Mål og makt i Norsk Bibel», 16. Kartveit konkluderer slik: «Norsk Bibel har tatt vare på deler av tradisjonen, nemleg dei delane som passar. Somme gonger har ein gjort det i strid med hebraisk og gresk grammatikk. Videre har ein eit konkordans-prinsipp som ein ikkje gjennomfører sjølv på teologiske kjerneord, og som elles må vika så fort teologien krev det. [...] Det minst tiltalende ved omsetjinga er likevel at ho legg inn ein viss teologi i tekstane som mange stader er framand for grunnteksta» (s. 17).

oversettelser, ser ut til å ha skapt en trygghet rundt «skape», selv om en viss tilpasning skjer ved endringen fra «skapte» til «frembrakte» i bokmålsteksten av NO78/85. Bibelselskapet valgte da en oversettelse som var problematisk dersom den ble lest som en direkte beskrivelse av Sønnens opphav og preeksistens – til tross for at det var en «kirkebibel». Likevel holdt man seg her innenfor rammene for det som kan kalles en forsvarlig bibelfaglig oversettelse. I Bibel 2011 fremmet redkom en bestemt kristologisk interesse, og fikk siste ord om gjengivelsen. Her er tolkningsrommet betraktelig innsnevret, og teksten er låst til fødselsbetydningen – uten at det foreligger eksegetisk dekning for det, og på tross av alle oversettelsene man sammenlignet med. Informasjonen fra oversetterne Elgvin og Fløysvik, OU-medlem Kvanvig og OU-leder Berge demonstrerer tydelig at ingen av dem anerkjenner dette som en oversettelse som er nær kilde-teksten. I intervjuet med Aschim legitimeres valget indirekte med henvisning til Bibelselskapets mottakere.

Utviklingen av bibelteksten i den aktuelle perioden er overraskende. De saklige momentene skulle tilsi at en motsatt utvikling kunne skje, fra hjemliggjøring mot fremmedgjøring, fra innhold mot form, fra «kirkebibel» til «folkets bibel».